

prosjeta

ISSN 1331 - 5439

BR 115

ОКТОБАР 2013

INTERVJU: DAŠA DRNDIĆ
REPORTAŽA IZ RIJEKE
INTERVJU: DUŠAN IVANIĆ
POEZIJA NIKOLA VUJČIĆ
PROZA JOVAN RADULOVIĆ

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Милош Ђурђевић, Борис Рашета, Чедомир Вишњић

РЕДАКЦИЈА:

Горан Борковић, Раде Драгојевић, Мирна Јасић, Ненад
Јовановић, Игор Марковић, Милорад Новаковић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ:

Вариводе, 28. 09. 2013. / Фотографија: Барбара Бласин

ШТАМПА: Intergrafika d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем
644. Часопис је суфинанциран од Савјета за националне мањине
Владе Републике Хрватске и Министарства културе и информисања
Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

итпресут

Mit o Anteju

Sve su moderne hrvatske tragedije nastale na istom rodnom mjestu – to je prenatrpani ego. Ivo Sanader toliko je vjerovao u vlastitu svemoć da je zanemario sve mjere opreza u poslovima zbog kojih se sada nateže s državnim tužiocem. Mogao je, uz malo strpljenja, onako učen, apolonski građen, obrazovan, šarmantan, postati šefom Evropske komisije. Ako na to mjesto mogu pucati Portugalci i Luksemburžani, mogao je i Hrvat. Vjerovao je da je veći od života. Ali, pogriješio je. Na sličan je način propao i Ninoslav Pavić, otac najveće medijske imperije na Balkanu u zadnjih pedeset godina. Koji je vjerovao da je samo nebo granica, pa se poslovno protegnuo u nekretnine, obrazovanje i bogtepita što sve ne, omogućujući svome dvoru katarski standard. Pa je tako natukao skoro 600 milijuna kuna minusa. Da je poznao pojam mjere, još bi bio velik. Ovako, piši propalo. Miroslav Kutle i mnogi drugi takozvani poduzetnici stradali su jer nisu znali odrediti granica svojoj ambiciji.

U neku ruku, ovo je i kolektivni simptom. Svakoga dana u Hrvatskoj netko ispali popularnu dosjetku o zemlji čarobne ljepote. Uz nju ide i željezna vjera u kolektivnu superiornost, pa se dodaje i ocjena o naciji briljantnih stručnjaka. Ta je, proverbijalna mudrost, pogubna. Ona cijelu jednu zemlju šalje na terene fantazije. S terena fantazije potrebno je, pak, na kauč. A odatle na čvrsto tlo. Lijepi smo, pa što? Rusija, ta nepregledna zemlja, sa Sibirom, Kamčatkom, Bajkalskim jezerom, stepom, Crnim morem, ljepša je od nas. Pa su zadnjih 200 godina bili siromašni, sve dok, s naftnim poslovima, nisu uhvatili Kairoa za čuperak. Lijepa je i Grčka, pa je u bankrotu. Lijep je i Cipar, pa je slomljen. Mnogo je lijepih zemalja, sa pametnim ljudima. Ali nisu sve lijepe zemlje, pa ni s pametnim ljudima, uspješne. Uspješne su samo one koje se uzdaju u rad, u štednju, u racionalnost protestantskog tipa, a svoje ambicije i očekivanja znaju smjestiti u horizont realnog. Anteju, grčki junak, bio je nepobjediv sve dok je s obje noge stajao na zemlji. Čim bi jednu podigao, izlagao se pogibelji. Taj mit jasno upućuje na poruku o realizmu kao bazi svih trijumfa. Nije nipošto slučaj da je upravo Anteju, a ne Heraklo, bio omiljeni lik Josipa Visarionoviča Staljina. Koji je do kraja života obje noge držao na zemlji, pa je umro neporažen. Kao što nije slučaj ni da su stari, mudri Grci, smatrali kako prelazak određene crte, granice, koji proizlazi iz *hybris*, samouvjerenosti koja prolazi u aroganciju, vodi u tragediju.

Upravo to vidimo zadnjih desetljeća u našoj zemlji. Dok se države koje su imale realna očekivanja i spustile su svoje zahtjeve na objektivno održivu razinu – Slovačka, Mađarska, pa i Srbija – izdižu ili počinju izdizati iz strašne strukturne krize koja je ovdje dugi modus nacionalnog postojanja, Hrvatska i Slovenija, koje sanjaju, idu u krivom smjeru. To će trebati popravljati, ali neće ići lako. Za početak, bilo bi dobro mit o najljepšem moru na svijetu i zemlji čijim se krasotama svi dive, privesti tlu, dekonstruirati, za što je katkad dovoljna samo jedna rečenica – da, sve je to točno, ali od toga se ne živi. . .

(r.)

Zgrada s koje je nasilno uklonjena ploča SKD Prosvjete u Berislavićevoj 10, Zagreb, 09. 10. 2013. / foto: Barbara Blasin

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESU
SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb
TEL / FAX: + 385 1 4845 364
TEL: + 385 1 48 72 480
skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZBAHR2X s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Europske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

pretplata

04	OD OŽIVLJENE KULE DO MRTVE PRIRODE Nenad Jovanović KRONIKA	47	VANJA SUTLIĆ I POVIJESNO MIŠLJENJE Veselin Golubović FILOZOFIJA
07	MJESTO ISPOD KROŠNJE ZA SEDAM UBIJENIH Tamara Opačić KOMEMORACIJE, VARIVODE I GOŠIĆ	51	NAŠA PREZIMENA (2) Živko Bjelanović PREZIMENA BJELANOVIĆ I UZELAC
08	<i>GRECI ORTODOSSI</i> DANAS Mirna Jasić REPORTAŽA, SRBI U RIJECI	55	SA START-om SU STARTALI NESPORAZUMI Ljubinka Milinčić RUSIJA I AMERIKA, OSVRT
16	STATUS KNJIŽEVNIKA JE NESTATUSAN Igor Marković INTERVJU, DAŠA DRNDIĆ	58	FOTOGRAFIJE PREDREVOLUCIONARNE RUSIJE Boris Rašeta OSVRT
22	A KAD MI DOĐEŠ TI Đorđe Matić ESEJ	60	NA NIZBRDICI HRVATSKOG PROLJEĆA Radoje Arsenić KRITIKA
28	MOGUĆNOST PROSVIJEĆENOSTI Tomislav Brlek KRITIKA	62	IT'S A LONG WAY TO TIPPERARY Sanja Šakić KRITIKA
31	NI JOHNNY NE MOŽE SRUŠITI MIT KOJI SE OKO NJEGA IZGRADIO Goran Borković PRIKAZ, NOVI ALBUM	64	PREPORUKA ZA ČITANJE Čedomir Višnjić KNJIGE
33	<i>OBRANA I ZAŠTITA</i> U MOSTARU Marko Tomaš PRIKAZ, NOVI FILM	66	SVEDOČENJE Nikola Vujčić POEZIJA
35	NIKADA IZ VIDA NEĆEMO IZGUBITI REVOLUCIONARNI HORIZONT Rade Dragojević NOVA SLOVENSKA LJEVICA	70	U KOŠUTNJAKU Jovan Radulović PROZA
39	BAŠTINA BEZ BAŠTINIK Branko Čolović TRADICIJA	73	CRTICA Izabrao Čedomir Višnjić
42	POSLIJE KIŠE Nenad Jovanović INTERVJU, DUŠAN IVANIĆ	74	PANOPTIKUM Goran Borković

OD OŽIVLJENE KULE DO MRTVE PRIRODE

Nenad Jovanović

OŽIVLJAVANJE KULE – Kula Stojana Jankovića, značajan spomenik kulture u Islamu Grčkom kod Zadra, bila je zadnje julske večeri poprište predstave "Bilješke jednog vremena", u sjećanje na glasovitog srpskog pisca Simu Matavulja, jednog od predvodnika srpske književnosti u Hrvatskoj. Predstavu su igrali mladi glumci dramskog studija EHO koji djeluje pri SKD "Prosvjeta" u Zagrebu, u režiji i pod vodstvom Svetlane Patafte, a sve u organizaciji SNV-a i "Prosvjete". Prije predstave je svečano otkrivena restaurirana bista Sime Matavulja koja je kao poklon kipara Grge Antunca književniku Vladanu Desnici, do operacije "Maslenica" 1993. stajala ispred škole u Islamu Grčkom. Publika, njih sedamdesetak u ispunjenom dvorištu Kule, sa zanimanjem je pratila predstavu u kojoj su korišteni odlomci iz romana Sime Matavulja *Bakonja fra Brne*, tonski zapisi iz istoimenog filma Fedora Hanžekovića, dio intervjua s Vladanom Desnicom, kao i autorski tekstovi članova Dramskog studija EHO.

SUSRETI MANJINA – "Lipovljanski susreti 2013." održani predzadnjeg vikenda u avgustu, od svog početka, ili bolje rečeno obnove predratne tradicije od prije nekoliko godina, potvrdili su se kao centralna manifestacija stvaralaštva nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Svake godine raste broj učesnika i gledalaca koji dolaze u to mjesto poznato po dvanaest manjina koje u njemu žive. Na centralnoj svečanosti održanoj 24. avgusta učestvovali su i ansambli deset nacionalnih manjina, pri čemu je Srbe predstavljao pododbor "Prosvjete" iz Darde.

ČETVRT MILENIJA SABORNOG HRAMA – Krajem avgusta u Plaškom je uz veliki broj mještana i gostiju koji su stigli iz mnogih krajeva, kao i visokih predstavnika SPC i Srba u Hrvatskoj, obilježena je 250. godišnjica crkve Vavedenja Presvete Bogorodice u Plaškom, koje je nekad bilo vladličansko sjedište, a nakon gradnje prvu liturgiju služio je 1763. godine vladika Danilo Jakšić.

Tokom dva dana uz crkvene obrede održano je i predavanje o eparhiji gornjokarlovačkoj, kao i bogat kulturno-umjetnički program s učesnicima iz Paraćina, Vrbasa, Kragujevca i Rače Kragujevačke.

OŽIVJETI KORZO – Posljednje subote u avgustu, belomanastirski Trg slobode bio je poprište projekta "Tradicijski korzo", u organizaciji HKUD "Beli Manastir" u sklopu koga je održana kulturna manifestacija koju su činili sajam domaćih proizvoda i rukotvorina izloženih na tezgama, prezentacija ponude baranjske zimnice i šetnje i igre tri baranjska KUD-a, među kojima i SKUD-a "Jovan Lazić".

Baranjski KUD-ovi otplesali su zajedničko "Baranjsko kolo", u kome su plesale hrvatske i srpske narodne nošnje, u jednoj koreografiji i istim ritmom, da bi središnjim gradskim trgom nakon dugog vremena odjeknuo "Užičko kolo".

PROSVJETA U OHRIDU – Krajem avgusta pododbori "Prosvjete" iz Garešnice i Daruvara i KUD "Branko Radičević" iz Dalja učestvovali su na Međunarodnom festivalu folklor "Ohridsko sunce 2013." na kome su učestvovala i društva iz Makedonije, Srbije, Turske, Litvanije, Bugarske, Ukrajine i BiH. Folkloristi iz Garešnice na povratku su svratili u Bošnjane kod Varvarina u Srbiji, gdje su zajedno s domaćinima KUD "Boško Jugović" izveli program u mjesnom domu kulture, izjavio je predsjednik pododbora i voditelj folklorista Zoran Blanuša.

KOMORA U BANJA LUCI – Početkom septembra u Banskome dvoru u Banja Luci otvorena je izložba "Komora – iz srca hrasta", zbirka fotografija stanja starih banijskih kuća u selu Komora kod Dvora, rad Čedomira Višnjića i Jovice Drobnjaka. Izložbi u Banja Luci prethodile su izložbe u Hrvatskoj, Mađarskoj i Srbiji koje su dočekanе s velikim zanimanjem publike i medija. Jedan od organizatora izložbe je Krajiški kulturni centar "Sveti Sava" iz Banja Luke, koja za cilj ima okupljanje onih koji su na prostor Banja Luke stigli s Banije, Korduna i drugih krajeva. Izložbom se želi ukazati na ljepotu i vrijednost graditeljske baštine Banije, ali i ponuditi slike njenog današnjeg stanja, koje iziskuje hitne korake u smjeru zaštite i obnove, rekao je Višnjić. Komora je od ove godine pod zaštitom hrvatskog Ministarstva kulture kao kulturno-istorijska seoska cjelina u kojem je očuvan veliki broj drvenih građevina koje su dio stambeno-gospodarskih kompleksa i poteza, zbog čega spada u najvrednija naselja tog dijela Banije.

KO TO TAMO PEVA – Etnomuzikologinja Sanja Ranković koja se bavi tradicijskim pjesmama Srba iz Hrvatske doseljenih u Vojvodinu tokom prošlog vijeka u više iseljeničkih valova predavala je na radionici održanoj od 20. do 23. septembra u zagrebačkoj "Prosvjeti".

Polaznici su obrađivali pjesme Srba iz Dalmatinske zagore, Like, s Korduna i Banije, neke od njih vrlo stare i nepoznate široj javnosti, nakon čega su prezentirali naučeno.

JUBILARNA KOLONIJA U DARDI – Pododbor "Prosvjete" u Dardi i likovna radionica "Petar Dobrović", koja djeluje u okviru pododbora ove godine organizirali su desetu po redu likovnu koloniju "Đola 2013." koja iz godine u godinu okuplja sve veći broj slikara, tako da je na dvodnevnoj koloniji radilo oko 40 afirmiranih samoukih i akademskih slikara iz skoro svih krajeva Hrvatske i Srbije.

Likovna kolonija koja je ove godine održana na stogodišnjicu prve samostalне izložbe baranjskog slikara Petra Dobrovića počela je retrospektivom izložbe slika s prijašnjih kolonija. Po riječima predsjednika pododbora Mirka Markovića, kolonija koja ima i svoju monografiju od ove godine prepoznata je i na nivou države, s obzirom na podršku Ministarstva kulture. U okviru likovne kolonije održan je i okrugli stol na temu "Slikarstvo Petra Dobrovića".

SLIKE OD GLINE – U Glini je otvorena izložba pedesetak slika autora iz Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine nastalih u posljednjih sedam godina na tradicionalnim likovnim kolonijama, koje se u organizaciji glinskog pododbora "Prosvjete" održavaju od 2006. Po riječima predsjednika pododbora Boška Gagića, svaka slikarska kolonija u Glini uvijek okupi više od dvadeset umjetnika, zbog čega pododbor raspolaže velikim fondom umjetničkih radova, od kojih su najbolje postavili na prvu izložbu.

ZAJEDNO SMO SKUPA – Zadnjeg septembarskog petka, prigodnim kulturno-umjetničkim programom u Velikoj Gorici, obilježen je Dan nacionalnih manjina Zagrebačke županije. Tom prilikom osam nacionalnih manjina koje žive na području županije predstavilo se folklorasima, zborovima, recitacijama i pjevačkim nastupima, pri čemu su Srbe zastupali folklorasi zagrebačkog pododbora "Prosvjete".

Publika je zdušno aplaudirala umijeću "Prosvjetinih" folklorasa, kao i bošnjačkom KUD "Sevdah", makedonskom ženskom zboru "Ezerke" i drugima koji su nastupali, da bi se na kraju službenog dijela programa svi našli u "Užičkom kolu".

DESNICA U KARLOVCU – U organizaciji Kulturno informativno obrazovnog centra (KIOC) "Lukijan Mušicki", VSNM Karlovca i Centra za civilne inicijative, održana je tribina "Desničina slika intelektualca" posvećena Vladanu Desnici, najpoznatijem srpskom književniku iz Hrvatske. Gost tribine bio je Dušan Marinković, šef Katedre za srpski i crnogorski jezik na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Tribina je bila uvertira ovogodišnjim, osmim po redu "Desničinih susretima" što su održani na Sveučilištu u Zadru i u Kuli Stojana Jankovića u Islamu Grčkom pod nazivom "Intelektualac danas".

JAŠIN SKOK U DALJ – U organizaciji Kulturno-naučnog centra "Milutin Milanković" u Dalju održan je dvodnevni međunarodni naučni skup posvećen 150. godišnjici od dolaska Jakova Jaše Ignjatovića u Dalj, gdje je živio šesnaest godina, koje su obilježile najplodnosniji period njegovog života. Tada je objavio svoje najznačajnije romane kao što su *Čudan svet*, *Vasa Rešpekt*, *Večiti mladoženja*, *Trpen spasen*, *Uveo listak* i mnogo

pripovjedaka, rekao je Đorđe Nešić, direktor KNC-a "Milutin Milanković". Značenje skupa naglasilo je učesće eminentnih profesora s univerziteta u Zagrebu, Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Novom Sadu i Banja Luci, kao i prisustvo predsjednika Matice srpske Dragana Stanića te predsjednika "Prosvjete" Čedomir Višnjica.

JOVIČINO CVIJEĆE – Prvog oktobarskog četvrtka u zagrebačkoj dvorani "Prosvjete" otvorena je izložbe fotografa i fotoreportera Jovice Drobnjaka "Mrtva priroda – cvijeće". Tu je izložbu zagrebačka publika već mogla vidjeti početkom prošle godine, ali u izložbenom salonu Škole za primijenjenu umjetnost, kada su njegove fotografije bile izložene sa slikama Branke Dubovac, također rađenim na temu cvijeća. U obraćanju okupljenima, predsjednik Prosvjete Čedomir Višnjic podsjetio je na Drobnjakov doprinos očuvanju srpske kulture i tradicije, od Komore do sistematskog fotografiranja pravoslavnih crkava, spomenika i drugih značajnih objekata, dok je Drobnjak istakao kako ga je uvijek zanimalo spoj slika i fotografija. "Obično se pravilo slike da budu kao fotografije, ja sam išao obrnutim putem", rekao je Drobnjak.

Postavljena spomen ploča u Gošiću, 28. 09. 2013. / foto: Barbara Blasin

MJESTO ISPOD KROŠNJE ZA SEDAM UBIJENIH

Na ovogodišnjoj komemoraciji u Varivodama pripadnici civilnog društva i obitelji žrtava sadnjom 9 čempresa odali su počast stanovnicima tog sela koji su ubijeni 28. rujna 1995. od strane pripadnika hrvatskih postrojbi. "Umrli su zbog toga što su vjerovali da mogu živjeti u svojim kućama kao što su živjeli njihovi preci vjekovima unatrag. Ostali su u vjeri da mogu dočekati bilo koju vojsku, vlast i državu. Njihovu vjeru nisu dijelili oni koji su iz obijesti ili zbog ukupne atmosfere koja im je to dopuštala nekažnjeno ubijali, palili i pljačkali", istaknuo je Milorad Pupovac, predsjednik Srpskog narodnog vijeća.

Upozorio je i na činjenicu da počinitelji još uvijek nisu kažnjeni iako su vlasti nakon presude generalima u Haagu obećale drugačije. „Kazna ne stiže. Vjerojatno zato što se više slavi nego što se razmišlja o zločinu i zato što se zločince traži u davnoj prošlosti, umjesto u skoroj, gdje su akteri i sjećanja još uvijek živi.“

Na komemoraciji u susjednom Gošiću otkriven je spomenik žrtvama koje su ubijene 27. kolovoza 1995. Riječ je o suhozidu, izgrađenom prema ideji arhitekta Davida Kabalina, koji okružuje stablo kostela. Zahvaljujući spomeniku, u kojeg je postavljeno 7 sjedećih mjesta, po jedno za svakog od sedmero ubijenih, mještanima će podnožje stabla osim za odmor sada služiti i za promišljanje o tužnoj sudbini koja je prije 18 godina zadesila njihovo selo.

„Ni ove godine za Dan domovinske zahvalnosti nije iznađen način uključivanja svih građana. Možda ne istog dana, ali već sljedećeg mogao se održati parastos za ubijene, jer ono što je za jedne bilo oslobođenje, za druge je bio progon“, zaključila je Vesna Teršelič, voditeljica Documente - Centra za suočavanje s prošlošću, pred okupljenima u Gošiću.

Tamara Opačić

SRBI U RIJECI

GRECI ORTODOSI DANAS

PIŠE: Mirna Jasić

FOTO: Barbara Blasin

Pravoslavna crkva je dobila privilegiju od Austro-Ugarske da može samostalno djelovati i izgraditi svoj hram Svetog Nikole u samom srcu tog značajnog lučkog grada. To nije bilo neobično, Srbi su bili vješti, dobri trgovci i zadužili su Austro-Ugarsku, a njihove velike vojskovođe u Vojnoj krajini bili Srbi

Grad Rijeka, uvijek na glasu kao multikulturalan, oslobođen svih predrasuda prema onima drugačije vjere i nacije, u sebi krije i drugačije priče. Netrpeljivost se osjetila među Riječanima ratnih godina, iako ne u tolikoj mjeri kao u drugim hrvatskim gradovima. Vladajuće gradske garniture, u skladu s općom državnom politikom 1990-ih, nisu odoljele da ne slijede politiku otpuštanja radnika zbog njihove srpske nacionalnosti. Kroničara grada koji bi opisali događaje iz tog doba i evidentirali žrtve možda i nema, no svjedočanstava živućih pokazuju da svaki grad, pa i Rijeka, nije ostao imun na mržnju prouzročenu ratom. No, usprkos tome, srpska zajednica u Rijeci zadnja dva desetljeća trudi se održati svoje aktivnosti te kroz kulturni i politički život dati priliku sunarodnjacima da se integriraju, ali ne i asimiliraju.

Po prvom popisu stanovništva provedenom krajem 19. stoljeća oko 1.000 pravoslavaca živjelo je u Rijeci, koja je tada imala 12.000 stanovnika, dok su 1981. godine Srbi činili 20 posto stanovništva. Prema popisu stanovništva u Rijeci je 1991. godine živjelo 19.000 Srba odnosno 11,25 posto od 168.000 stanovnika. Taj je broj deset godina kasnije pao na 8.946 Srba, odnosno na 6,21 posto, da bi prema zadnjem popisu stanovništva 2011. godine bilo evidentirano 8.446 Srba u Rijeci. Znači, nestalo je pet stotina Srba u tom gradu za samo jedno desetljeće, dok ih je na biračkim popisima sedamstotinjak više. Ostaje činjenica da je u istom razdoblju broj stanovnika Rijeke od 144.000 pao na 128.000, odnosno broj stanovnika smanjio se za 6,57 posto.

Kako srpska zajednica u Rijeci ima malo poznatu, ali veoma dugu tradiciju u ekonomskom, gospodarskom i kulturnom razvoju Rijeke istakao je Zoran Stanković, član srpskog nacionalnog vijeća u gradu Kastvu i prvi predsjednik Zajednice Srba Rijeka, osnovane 1992. godine u okviru Zajednice Srba za Istru, Gorski Kotar i Rijeku, koja je 1993. pokrenula i svoj list "Srpski glasnik".

"Krajem 18. stoljeća Srbi, po zanimanju trgovci, počeli su se okupljati oko pravoslavne crkve i tada je formirana srpska zajednica u Rijeci. Pravoslavna crkva je dobila privilegiju od Austro-Ugarske da može samostalno djelovati i izgraditi svoj hram Svetog Nikole u samom srcu tog značajnog lučkog grada. To nije bilo neobično, Srbi su bili vješti, dobri trgovci i zadužili su Austro-Ugarsku, a njihove velike vojskovođe u Vojnoj krajini bili Srbi", kaže Stanković. Navodi kako se ne može govoriti o srpskoj ili hrvatskoj nacionalnoj priči krajem 18. stoljeća, jer nacije nisu bile formirane u današnjem smislu.

Kroz proteklo stoljeće trajala je priča o jakim riječkim porodicama koje su bile na značajnim pozicijama u gradskoj vlasti i društvenom životu Rijeke. Njima su se priključili i brojni Srbi koji su dolazili u Rijeku iz raznih krajeva Jugoslavije. Rijeka je bila odista jedan grad gdje su Srbi imali punu afirmaciju na svim područjima

Tadašnje vlasti su Srbe nazivali *Greci ortodossi*, a njihovu crkvu nazivali grčko-pravoslavnom. Srbi i pravoslavna crkva spominju se tek u zapisima nakon izgradnje hrama Svetog Nikole 1790. godine. U nekadašnjoj Ulici Dositeja Obradovića u Rijeci, osim hrama, nalazi se i niz zgrada koje su bile u vlasništvu srpskih trgovaca iz tog vremena. Tu je bila otvorena prva srpska knjižara Đure Trbojevića, koja je okupljala intelektualce. Trbojević je

Đuro Budisavljević

od 1910. godine izdavao, među ostalim, knjige na ćirilici srpskih autora, a nakon četiri godine pokrenuo je časopis "Književne novosti". Jaka srpska zajednica djelovala je i na Sušaku, gdje se nalazi pravoslavna crkva Svetog Đorđa. "Kroz proteklo stoljeće trajala je priča o jakim riječkim porodicama koje su bile na značajnim pozicijama u gradskoj vlasti i društvenom životu Rijeke. Njima su se priključili i brojni Srbi koji su dolazili u Rijeku iz raznih krajeva Jugoslavije. Rijeku je bila odista jedan grad gdje su Srbi imali punu afirmaciju na svim područjima", ističe Stanković.

U riječkom uredu SNV-a u Ciottinoj 19 nude pravnu pomoć. Srbi iz cijele Županije i šire uglavnom im se obraćaju zbog problema povratka i stambenog zbrinjavanja, no mnogo je i traženja zahtjeva za primanje socijalne pomoći, posebno od strane onih koji su otkaze dobili na poslovima u Italiji od kojih su godinama izdržavali porodice

Danas, Stanković Rijeku ocjenjuje kao grad bez perspektive – s propašću industrije nestala je ekonomska podloga koja je grad održavala živim i privlačnim za boravak i rad. No, Srbi su svoje poslove u Rijeci počeli masovno gubiti u prvim ratnim godinama, ali ne zbog propasti industrije, nego, konkretno – zbog svoje nacionalnosti. Iako je naspram drugih gradova Rijeke ostavljala i ostavlja privid otvorenog i tolerantnog grada, riječki Srbi pamte prijetnje, prebijanja, upadanja u kuće i izbacivanja iz stanova, kao i dizanja u zrak plovila i automobila. Naravno, ne u velikom postotku kao u drugim gradovima, poznatima po zločinima nad Srbima. Ali, bilo je toga i u

Zoran Stanković

Rijeci: "Ništa nije službeno potvrđeno, ali nekih građana srpske nacionalnosti koji su živjeli i radili u Rijeci, više nema. Ostaje nam otvoren odgovor na pitanje – Jesu li otišli ili su smaknuti? Nadamo se da nije ono drugo". Željelo se na razne načine uplašiti ljude, uz opravdanje da su sami za to krivi. Kako je rekao jedan riječki Srbin: "Nije toliko strašno javno etničko čišćenje, za njega se još donekle pripremiš, jer sam vidiš o čemu je riječ. Najopasnije je tiho etničko čišćenje, od kojeg stradaš i fizički i psihički."

Budućnost Srba u Rijeci, Dragiša Laptošević, nekadašnji predsjednik riječkog Pododbora SKD "Prosvjete", opisuje kao "bratski" način asimilacije. "Sve ide ka tom 'normalnom' obliku asimilacije u kome nema prisile nego se identitet jednostavno 'razvodni'. Oni koji će se nastaviti okupljati oko pravoslavne crkve, ostat će Srbi po identitetu, ali na način koji diktira crkva. U Hrvatskoj su Srbi jedna vrsta čuda prirode. Sve je protiv toga da budu Srbi, a oni to ipak ostaju. Sa Srbijom gotovo 80 posto njih nema kontakta, a Srbi su samo genetskim nasljeđem", smatra Laptošević. Iako asimilaciju smatra sveprisutnom, Milan Eraković, predsjednik županijskog VSNM-a i županijskog SDSS-a, vjeruje da su organiziranjem paljenja Badnjaka na riječkom Korzu, već treću godinu zaredom, uspjeli ostvariti veliki iskorak srpske zajednice u Rijeci.

"Javnom proslavom pravoslavnog Božića kroz paljenje Badnjaka napravili smo psihološki pomak u ljudima. Događaj je postao nešto normalno za sve sugrađane, a oni srpske nacionalnosti više su ohrabreni da izraze nacionalnu pripadnost. Vjerujem da tome pomažu sve aktivnosti postojećih srpskih institucija i organizacija u Rijeci, i po tom pitanju grad Rijeka ide u pozitivnom smjeru. Nažalost, kad je riječ o zapošljavanju pripadnika manjina, ovaj grad nije ništa bolji od ostalih hrvatskih gradova. U Županiji živi 11 posto pripadnika manjina, od čega je pet posto Srba, a broj zaposlenih pripadnika manjina u gradovima i općinama je samo tri posto", kaže Eraković. Dodaje kako Srbi u gradu Vrbovskom u Primorsko-goranskoj županiji imaju pravo na dvojezičnost. "Tek ćemo vidjeti kako će proći uvođenje dvojezičnosti u Vrbovskom. Nadamo se da će tamošnja nova gradska vlast

Milan Eraković

poštovati ugovor koji smo imali sa prošlim gradonačelnikom. Traženo je od manjinskog vijeća mišljenje gdje bi se dvojezične table trebale nalaziti, pa ćemo nakon toga vidjeti kako će se ponašati u skladu sa zakonom", kaže Eraković. Specifičnost je Primorsko-goranske županije autohtona talijanska nacionalna manjina. Kako Eraković navodi, s obzirom da se po međunarodnim konvencijama autohtonost manjina stječe nakon nekoliko generacija, Srbi taj status sigurno zaslužuju.

"Srpsko pravoslavlje u Rijeci prisutno je već 300 godina. I na području Županije, u Moravice i u Gomirje, Srbi su se počeli doseljavati prije 400 godina. Zbog tih činjenica planiramo u dogledno vrijeme uputiti zahtjev Gradu Rijeci i Primorsko-goranskoj županiji da srpska nacionalna manjina dobije status autohtone nacionalne manjine. Iako nas uvjeravaju da je to stvar političke odluke, smatram da je to stvar međunarodnog prava manjina", ističe Eraković.

U riječkom uredu SNV-a u Ciottinoj 19 nude pravnu pomoć. Srbi iz cijele Županije i šire uglavnom im se obraćaju zbog problema povratka i stambenog zbrinjavanja, no mnogo je i traženja zahtjeva za primanje socijalne pomoći, posebno od strane onih koji su otkaze dobili na poslovima u Italiji od kojih su godinama izdržavali porodice.

Mile Opačić, predsjednik Vijeća srpske nacionalne manjine Grada Rijeke, navodi kako su gradski VSNM osnovali 2003. godine, kao segment koji je nedostajao u dotadašnjem organiziranju Srba. "Bilo je pokušaja da se osnuje srpska stranka tipična za ovo područje, no ta je ideja propala. Organizacije SDSS-a osnovali smo 2008. na gradskom i županijskom nivou, kako bi se naši prijedlozi u političkom životu grada i županije ozbiljno shvatili", kaže Opačić. Navodi kako je od 12.000 riječkih Srba tek stotinjak aktivno u srpskim organizacijama.

"Otađ smo od konstitutivnog naroda postali manjina, pa preko rata, koji nam je najveći uteg, sada se nalazimo u problemu koji je talijanska manjina imala prije pola stoljeća u Jugoslaviji. Pri ostvarivanju svojih prava smo još daleko iza, no polako se uspijevamo ostvariti u političkom životu.

Ljerka Radojčić

Ušavši u koaliciju s SDP-om dobili smo mjesta u vlasti koja će umnogome poboljšati položaj Srba u Rijeci. Tako ćemo u drugoj polovici ovog mandata imati svog potpredsjednika Gradskog vijeća Rijeke, a imamo i mjesto potpredsjednika gradskog Odbora za nacionalne manjine", kaže Opačić, koji obnaša i tu funkciju.

Pododbor Rijeke ostvaruje se i kroz izdavačku djelatnost. Ponose se objavljivanjem knjige Uranila Kosovka djevojka – Si levo di buon' ora la fanciulla, u kojoj su predstavljene srpske epske narodne pjesme na srpskom i talijanskom jeziku, koje je preveo pisac Giacomo Scotti. No, tu nije kraj, riječki Pododbor objavljuje i Dječji list "Bijela pčela", stručni časopis "Artefakti" i Časopis za književnost i umjetnost "Slijepi putnik"

Strateškim ciljem smatra izgradnju i budući rad Srpskog kulturnog centra, u kojem bi se objedinili u aktivnostima svi riječki Srbi, bez obzira na dob. "Centar vidim kao rješenje za prestanak asimilacije Srba vidljive po 'nestanku' petsto Srba u zadnjih deset godina u Rijeci. U takvom jednom prostoru, u kojem bi sunarodnjacima ponudili sadržaje koji bi zanimali sve članove neke porodice, ljudi bi se imali želje i volje okupljati, i na taj način bi zasigurno očuvali zajedništvo", smatra Opačić.

Srpski kulturni centar planiran je na prostoru nedaleko središta grada, no za kupnju terena potrebno je 120.000 eura. "Želimo izgraditi četverokat-

nu zgradu od 1200 kvadrata. Iako u vrijeme krize zamisao zvuči čudno, no sve manjine u županiji, osim srpske, imaju svoje kulturne centre. Pomoć su nam obećali Srpsko narodno vijeće, kao i Republika Srbija te Grad Rijeka i Primorsko-goranska županija. No, potrebno je da prvo osnujemo Zakladu. Skicu idejnog rješenja imamo i vjerujem da će taj prostor biti na ponos i diku i Srba i cijele Rijeke”, rekao je Opačić. Đuro Budisavljević, prisjetio se kako je 1993. godine osnovan riječki Pododbor “Prosvjete”, koji jedini ima vlastiti prostor od 140 kvadrata u centru na Trgu Svete Barbare. “Iako je bilo ratno vrijeme, interes Srba za svojim društvom bio je velik. Rat nas je zbližio, u tom strahu zbog neizvjesnosti postojala je potreba da se bude zajedno. Nažalost, današnja slika nije bolja. Na primjeru Vukovara i dvojezičnosti, svjedoci smo i daljnje mržnje prema Srbima. Svi govore kako je nama u Rijeci lako, jer živimo u multikulturalnoj i multinacionalnoj sredini, no tomu nije tako. I kod nas ima problema sa dodjelom stanova povratnicima i podzastupljenošću srpske nacionalne manjine u organima lokalne i državne samouprave”, kaže Budisavljević.

“U dugoročnom planu nam je organiziranje edukativnih programa u formi radionica, na teme iz srpskog jezika i pisma, književnosti i kulture, prilagođene djeci predškolske i školske dobi. Vjerujem da će one biti dobar korak prema pokretanja nastave po C modelu. Željeli bismo pokrenuti i besplatnu školu harmonike za osnovce i srednjoškolce”, kaže Biljana Milošević

Bogat književni fond biblioteke “Dositej” riječkog Prosvjetinog Pododora stvarao se upravo u ratnim godinama kada su njeni članovi sakupili 20.000 knjiga, spasivši ih od knjigocida zbog srpskog jezika i ćirilnog pisma. “Krajem devedesetih uspjeli smo pokrenuti srpsku nastavu po C modelu, koja je trajala desetak godina u osnovnoj školi na Trsatu. No, sada je jedan od problema što nema novca da se organizira prijevoz djece iz različitih dijelova grada na nastavu koja bi bila organizirana u jednoj školi. Potrebno je djecu očuvati od asimilacije, kao i edukacijom afirmirati našu naciju i spriječiti da se o Srbima uči kao o sotonskom narodu. Nažalost, mislim da je zadnjih godina izgubljena homogenost srpske zajednice u Rijeci”, smatra Đuro Budisavljević.

Pododbor Rijeka ostvaruje se i kroz izdavačku djelatnost. Ponose se objavljivanjem knjige *Uranila Kosovka djevojka – Si levo di buon’ora la fanciulla*, u kojoj su predstavljene srpske epske narodne pjesme na srpskom i talijanskom jeziku, koje je preveo pisac Giacomo Scotti. No, tu nije kraj, u

Pravoslavna crkva Svetog Nikole u srcu Rijeke

Rijeci je i sjedište redakcije Dječjeg lista “Bijela pčela” kojeg izdaje SKD Prosvjeta, a riječki pododbor izdaje stručni časopis “Artefakti” i Časopis za književnost i umjetnost “Slijepi putnik”. “Stručni časopis ‘Artefakti’, koji svjedoči o povijesti Srba u Rijeci objavljujemo jednom godišnje, još od 1996. godine. Njime smo kroz arhivsku građu prenijeli podatke od 18. stoljeća naovamo o rođenjima, krštenjima i umrlim Srbima u Rijeci. Obradili smo i povijest izgradnje pravoslavne crkve u Rijeci, kao i pravoslavnih groblja, a idući ‘Artefakti’ bit će posvećen knjižari Trbojevića”, kaže Budisavljević. Jedini dječji list na hrvatskom kulturnom prostoru štampan na srpskom jeziku, ćirilnim i latiničnim pismom, upravo je “Prosvjetina” “Bijela pčela”, koja iduće godine obilježava 20-godišnjicu izlazenja i 200. broj.

“Nije lako stvarati štivo za sve uzraste djece, od prvog do osmog razreda. No, u tome uspijevamo pružajući razne zanimljive priče kroz mnoge rubrike, a koje zanimaju i njihove roditelje, koji su i sami nekoć bili naši čitaoci. U ‘Bijeloj pčeli’ nalaze se tekstovi o pjesnicima kojih više nema u

školskim udžbenicima, a svake godine iznova krećemo sa predstavljanjem slova azbuke. Tu su, među ostalima, rubrike za vjeronauk, lektiru, putovanja, običaje, a od ove godine uveli smo i novu rubriku 'Džepni globus' putem koje predstavljamo zemlje EU. Djeca posebno vole i zabavnu stranicu 'Veliki odmor', kao i one u kojima predstavljamo njihove likovne i literarne radove", kaže izvršna urednica Ljerka Radojčić. Navodi kako je zadnja stranica rezervirana za strip *Čipko i djed Filip*, koji neumorno od prvog broja stvara likovni umjetnik Borivoje Dovniković Bordo. O tome koliki je značaj ovog dječjeg lista svjedoče nagrade koje je dobio: Grada Rijeke 2005. godine za poticanje dječjeg stvaralaštva, Nagradu "Sima Cucić" za očuvanje srpskog identiteta u dijaspori 2011. te prošle godine Zmajevu nagradu za poticanje dječje književnosti.

Pododbor Rijeke Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta", kako navodi predsjednica Biljana Milošević, trenutno broji oko 800 članova, od toga 200 aktivnih. U njemu je najbrojniji folklorni ansambl "Sveti Nikola" koji uz narodni orkestar okuplja četrdesetak članova.

"U dugoročnom planu nam je organiziranje edukativnih programa u formi radionica, na teme iz srpskog jezika i pisma, književnosti i kulture, prilagođene djeci predškolske i školske dobi. Vjerujem da će one biti do-

bar korak prema pokretanju nastave po C modelu. Željeli bismo pokrenuti i besplatnu školu harmonike za osnove i srednjoškolce", kaže Biljana Milošević.

Riječki Pododbor obilježava prigodnim događajima značajne datume iz srpske povijesti i kulture, ugošćuje poznate književnike iz Srbije, a pažnju poklanja i likovnim izložbama.

"Mnogo je događanja, ali da spomenem neke. Na izložbi održanoj 2004. godine 'Ćirilični fontovi u elektronskim medijima', o povijesti ćiriličnog pisma predavao je Goran Kalogjera, profesor s Filozofskog fakulteta u Rijeci. Imali smo, među ostalim, i izložbu plakata o Vladanu Desnici i o Borislavu Pekiću u suorganizaciji s Narodnom bibliotekom Beograd. Posebna je bila i izložba slika Milene Pavlović Barilli u Muzeju Grada Rijeke, organizirana lani u suradnji sa Zajednicom Talijana Rijeke, Konzulatom Republike Srbije u Rijeci i Pravoslavnom crkvom iz Trsta", kaže Biljana Milošević.

Okupljanje članova, novih i budućih, uvijek je dobrodošlo u prostorijama riječkog Pododbora SKD "Prosvjete" na Trgu Sv. Barbare 1/1, koje su otvorene svakim radnim danom do 16 sati, a moguće im se obratiti na: 051-330-867 ili e-mailom: prosvjeta_rijeka@yahoo.com.

HUMANA AKULTURACIJA SRBA

Dr. sc. Nikola Petković, predsjednik Hrvatskog društva pisaca i redoviti profesor na Filozofskom fakultetu u Rijeci, pročelnik Odsjeka za kulturalne studije, među ostalim, predaje kolegije o etničkim, nacionalnim i rasnim identitetima te o teoriji i praksi manjinskih kultura.

Kako objasniti fenomen – Srbi, od ustavnog naroda do nacionalne manjine?

Nikola Petković: Kad se radi o Srbima u Hrvatskoj, dosta je zaprepasujuće da nitko ne postavlja to pitanje – što se zapravo dogodilo? Pustimo opravdane emocije i uvriježenu praksu rata. Kako su oni formalno pravno, ali i iskustveno, od jednog konstitutivnog naroda postali manjina? Nitko, zapravo, sustavno ne postavlja to pitanje već se zdravo za gotovo o Srbima u Hrvatskoj govori kao o nacionalnoj manjini, iako su bili konstitutivni narod. Takvo olako prelaženje iz jedne kategorije u drugu je nešto što bi trebalo više problematizirati. U većini slučajeva, ne samo po pitanju nacionalnih i etničkih manjina, postoji arbitrnost. Recimo u Platonovoj ili Sokratovoj Grčkoj, da stavite homoseksualce u manjinu, pogriješili bi itekako, jer bi brojevi, barem što se prakticiranja biseksualizma tiče, bili na

njihovoj strani. Isto tako, arbitrarno je tko odlučuje o tome što je većina, a što manjina. Najlakše je reći da je to još Foucault objasnio, moć je sukus svega, pa da oni koji posjeduju moć odlučuju o tome kako će nešto biti. No, ova priča nije nešto što je inherentno u novoj tranzicijskoj Hrvatskoj, Bosni ili Srbiji, nego je tako bilo i u Jugoslaviji, u čijem je Ustavu bilo napisano što su manjine i koja prava imaju konstitutivni narodi. No, u Jugoslaviji je postojao jedan nacionalizam o kojemu se ne govori dovoljno, a to je jugoslavenski nacionalizam. Nametanje tog naoko nadnacionalnog nacionalizma u povijesnom se retrovizoru čita kao tolerancija. Tomu nije bilo tako. Kad smo već kod ustavnih diskrepancija, hrvatski Ustav jedan je od najbolje napisanih ustava što se tiče zapadnog modela, ali nažalost, poput prethodnika mu jugoslavenskog, ni on se ne provodi u praksi.

Kako komentirate situaciju u Vukovaru oko dvojezičnosti?

Nikola Petković: U slučaju Vukovara sadržajni, esencijalni dio problema se formalizira, a emocije se kvantificiraju. Zbrajaju se postoci ne bi li se utvrdilo da li su Srbi u njemu zaista većina ili manjina, koja se kvalificira za dvojezičnost ili ne. Što se hrvatskog i srpskog jezika tiče (namjerno ovdje izostavljam, opet arbitrarno i na moći rovokopača zasnovano kopanje po autentičnostima u bjesomučnoj potrazi za razlikom prostor koji se

Nikola Petković

umjetno, dakle kroz kulturu, kultivira i oprirođuje kao identitetna jedinica) smatram da se radi o jednom policentričnom jeziku koji uzajamno svi razumijemo. Naravno, on ima varijante povijesti koje nisu podudarne u obje inačice, ali jednako tako ima i podudarnih. Riječ je ovdje o vrlo osjetljivoj situaciji. Ćirilica i ekavica nisu počinile niti jedan zločin, niti su to pisalo i taj jezik ubili ikoga. Njegovi glasni i isključivi korisnici, koji su barem jednakim žarom kakvog danas demonstrira stožer uz Vuku, zatirali latinicu i krvlju u Vukovar upisivali ćirilicu, itekako su ubijali! Vukovar je, bio on službeno proglašen ili ne, zaista mjesto od posebnog pijeteta. Ali, taj pijetet treba biti inkluzivan i ekumen i uključiti ćirilično pismo i srpski jezik. Kultura ne ubija. Kulturnjaci da! Nažalost, niti jedna od poratnih vlada nije za Vukovar učinila ništa. Ne mislim da nisu znali što. Nisu htjeli.

Odveć je komplicirano trgovati Hrvatskom, puniti vlastite džepove, švercati i na bubanj stavljati suverenost republike i brinuti se o realnim problemima. Potonje zahtjeva volju, empatiju i znanje. Naši gažeri svijua fela na vlasti ove osobine nemaju. Niti sadašnja Vlada, kojoj sam dao glas u nadi da će od HDZ-a poniženu i opljačkanu državu dovesti u red, nije dosada pokazala gotovo ništa. Najprije godinu dana nije znala što napraviti. Sad nekako kao i da zna što, ali ne zna kako. A što će ti što bez kako? 'Kako'

bi trebalo paralelno djelovati sa 'što'. Većina Vukovaraca uopće ne želi demonstracije. Tamošnjoj djeci nije jasno zašto se uzajamno razlikuju. Zašto ih se odvaja? To je zločin protiv humanosti. Pripremati generacije s predumišljajem na mržnju kao stanje normalnosti, samo je matrica za nova klanja. Vukovar se zapostavljao 20 godina i ne može se sad sve riješiti tako da se zašarafr nekoliko ploča. Sve me to podsjeća na pismo Martina Luther Kinga iz zatvora u Birminghamu 1961. godine, kad je inzistirao na izravnoj nenasilnoj akciji kako bi upozorio na katastrofalno stanje u nepoštivanju rasnih prava na segregiranom jugu Amerike. Tada su mu rekli da nije vrijeme da tako reagira i da će doći bolje vrijeme. Nema boljeg vremena za potlačene. U Birminghamu nije došlo bolje vrijeme. Crnci su ga sami za sebe izborili. U Vukovaru neće doći bolje vrijeme. Mi ga moramo osigurati. Bili u Vukovaru, bili izvan njega.

Političari su u nas potrošena roba. I djeca su prozrela njihovu hipokriziju, mjestimičnu poluobrazovanost i izostanak kompetencije. Sada bi mi trebali raditi njihov posao. Zašto ne? Ali, neka nam to priznaju. Neka nam daju prostor i mi intelektualci, umjetnici, pisci, profesori, aktivisti... uključit ćemo se. Moramo stvoriti nešto što 20 godina nije stvarano. Pogotovo jer smo u polariziranoj situaciji. Imamo dvije grupe (ne)zainteresiranih. U

jednoj svatko svakog razumije, no nitko ne zna što napraviti. U drugoj pak, nitko nikog ne razumije, ali svi znaju što treba napraviti. Niti jedna odluka koja se u ovakvom stanju bipolarne kolektivne hipnoze sada donese oko Vukovara nije ispravna. Vukovar je od samog državnog vrha, a ovdje mislim na sve vrijeme neovisnosti Republike Hrvatske, sustavno i planski stvarano slijepo crijevo Hrvatske. S jedne je strane simbol proteklog rata, a s druge mjesto gdje i Srbi i Hrvati žive u bijedi. Vukovar je u ovoj dijadi simbolički kapital ratnih profitera u sferi visoke politike. Sveto je mjesto, da! Ali je i životni prostor. I tu su sve vlade pale na ispitu. Njih zadovoljava simbolična vrijednost mjesta, a ne vide da su stanovnici grada moneta za potkusurivanje. Kako političara tako i raznih stožera koji, zagovarajući svetost, vježbaju isključivost i siju mržnju. Ako je ekonomski segment nešto što je akcidentalno Vladi, tada neka se ne pretvara da je sposobna išta za Vukovar učiniti. Znaju oni dobro da je najjeftinije naljepiti simbole. No, njih se ne nameće odozgo. Oni moraju svoj prostor zaraditi odozdo, pregovaranjima, razgovorom, upornim dijalozima svih uključenih koji će kad tad dovesti do pomirbe i života u uzajamnosti. Ne suživota, ta mi se riječ ne sviđa. Ona snažno konotira da jedni druge moramo trpjeti na civiliziran način. Mi smo kultura koja se voli predozirati simbolima. No, potrebno je ljudima dati da žive život dostojan čovjeka, a onda će ovi problemi simbola postati manje važni.

Koja je razlika – integracija ili asimilacija? Koliko će se nacionalne manjine 'utopiti' u većinski narod?

Nikola Petković: Asimilacija znači da se izgubi svoj identitet i postane dio veće, amorfne cjeline. Ono što Amerikanci zovu lonac za taljenje. Integracija ne mora nužno biti gubljenje identiteta, nego može biti ekonomska ili politička. Oni koji na terenu barataju tim terminima ustvari na razblažen način kažu – 'ili mi se pokloni ili mi se ukloni', kako je svojevrmeno govorio i Mile Budak, a označava "humanu akulturaciju". Gubitak sebe na račun većinske grupe. Nema neke razlike između ova dva pojma: integracije i asimilacije. Dosta je licemjerno pričati o asimilaciji odnosno integraciji, kao što mi je, rekao sam to već, nespretni termin – suživot. Suživot je opet pristajanje na neki kompromis. Jer, ako živimo u nekoj zajednici, bilo partnerskoj bilo prijateljskoj, onda to nije suživot nego život. Problem je što se naši identiteti uvijek definiraju na negativan način. Mi ne znamo točno što smo, ali smo strašno sretni da nismo naši susjedi, dakle, definiramo se u razlici. Pitajte nekog što znači biti Srbin, Hrvat ili Bosanac, i on to neće znati pozitivno objasniti. Da li biti Hrvatom znači nositi nošnju određenog naroda ili jesti tradicionalna jela... pa zašto se vraćati u te arhaične priče?

Kad sam '90-ih godina radio istraživanje na terenu, na pitanje "Što to znači biti Hrvat?", 90 posto ljudi se iznerviralo rekavši mi ili da znaju valjda na što se to odnosi ili da ne znaju točno što je to, ali da je njima bitno da nisu oni drugi, Srbi valjda. Ne smijemo zaboraviti činjenicu da smo od 1945. do 1990. godine živjeli svi zajedno, a da to nije bilo uvjetovano bilo kakvim kaznama ili reperkusijama. Bila je to multikulturalna zajednica koja je funkcionirala, i zbog toga smatram da su nam zajednička kultura i uzajamnost trebali ostati sačuvani. Nezahvalno je predviđati kako će se situacija dalje odvijati, no jedan od mogućih scenarija jest onaj praktični, prema primjeru Latinoamerikanaca odnosno Hispanoamerikanaca u SAD-u, točnije u Kaliforniji, gdje su od manjine statistički postali većina. No, oni se ne žele odreći statusa manjine, jer bi se time odrekli privilegija koje zbog toga imaju. Po njih pozitivno diskriminacijskih povoljnosti afirmativne akcije, manjinskih stipendija, mnogih oblika povlaštenosti... Taj neki prostor manipulacije, koji bi obespravljena manjina, ponižena na jednoj identitetskoj razini, mogla iskoristiti i otići s njome do dopuštenog kraja, znači, maksimalno eksploatirati svoja manjinska prava zajamčena ustavom.

Koliko zapravo se nacionalne manjine u Hrvatskoj mogu istaknuti, s obzirom da su gurnute u stranu?

Nikola Petković: Hrvatsko društvo bi trebalo položiti ispit zrelosti po pitanju nacionalnih manjina. Navest ću primjer Roma, koji su sa svojim Teatrom Chaplin u Rijeci izveli predstavu "Grešna žena". Svi su komentirali kako Romi imaju prekrasan kulturni prostor u kome su nastupili te kako je Rijeka liberalna i otvorena za manjine. No, ovdje se ustvari radi o jednom kultiviranom modelu getoizacije. Tek kad vidim da su, na primjer, dva Roma zaposlena u ansamblu HNK-a, da na našem fakultetu studira barem tri posto Roma, da su Romi privatni bankari ili slično, onda ću moći reći da društvo ima sluha za drugačiju paradigmu. Dotad tome neće biti tako sve dok se manjine samo sele iz jednoga geta u drugi. U Hrvatskoj se još vrlo lako barata identitetskim jedinicama odnosno svojevoljnim granicama između manjine i većine. Kod nas se te granice prikazuju kao prirodna stvar. Za razliku od zapadnih zemalja u kojima je manjinsko pitanje puno bolje riješeno, kod nas je potrebno još mnogo toga učiniti kako bi se definirala manjina i kako bi joj se kvalitetno pristupilo. Trebamo postaviti pitanje – želimo li da se Romi integriraju u društvo i da imaju jednaka prava ili nam odgovara i dalje se hraniti predrasudama te ih držati dalje od nas? Bilo je pokušaja da se Romi integriraju u društvo, no svi su završili nespretno, jer nisu poštivane različitosti njihovog kulturnog koda već se od njih tražilo da prigrlje našu paradigmu i da se počnu ponašati poput većinskog naroda.

STATUS KNJIŽEVNIKA JE NESTATUSAN

DAŠA DRNDIĆ, SPISATELJICA

Studiranje treba biti potpuno besplatno za sve (ali, da, vremenski ograničeno). Sveučilišta vidim kao mjesta na kojima sve pršti od mladosti i vedrine i želje za stjecanjem znanja koja intrigiraju, potiču na razmišljanje i akciju, na pobunu, kao mjesta na kojima se regrutiraju budući pokretači napretka

RAZGOVARAO: Igor Marković

FOTO: Barbara Blasin

Daša Drndić rođena je u Zagrebu 1946. godine. Studirala je engleski jezik i književnost na Filološkom fakultetu u Beogradu. Kao Fulbrightova stipendistica boravila je na Sveučilištu Southern Illinois, a potom studirala na Sveučilištu Case Western Reserve. Doktorirala je na Sveučilištu u Rijeci gdje danas predaje modernu britansku književnost i kreativno pisanje.

Radila je u izdavaštvu, kao dramaturginja na III. programu Radio Beograda (za svoje emisije višestruko je nagrađivana), bila književna prevoditeljica, objavljivala prozu, književnu kritiku, analitičke tekstove. Na početku ratova na području bivše Jugoslavije iz Beograda dolazi u Zagreb, a potom emigrira u Kanadu, odakle se vraća 1997. Od tada kontinuirano objavljuje, a u svojim brojnim djelima (posebno romanima) beskompromisno i bez ublažavanja progovara o prošlosti i nasljeđu, povijesti i sjećanju, osobnim pričama i kolektivnim narativima, žrtvama i zločin(c)ima, holokaustu i neoliberalizmu...

Za svoj, po mnogima najbolji roman, *Sonnenschein*, 2007. godine dobila je Nagradu „Fran Galović“ i Nagradu „Kiklop“ za prozno djelo godine. Engleski prijevod (pod naslovom *Trieste*) osvojio je Nagradu Independent za najbolju stranu beletrističku knjigu po izboru čitatelja za 2013. godinu.

Posljednji put s ovim povodom razgovarali smo prije 15 godina, netom nakon što ste se vratili iz egzila u Kanadi koji ste vrlo jetko opisali u romanima, *Marija Czestochowska još uvijek roni suze* ili *Umiranje u Torontu* i *Canzone di guerra – Nove davorije*. Gledate li danas na to iskustvo drugačije, možda blagonaklonije?

Daša Drndić: Zašto više blagonaklono? Kanadska politika prihvatanja izbjeglica nije se promijenila nabolje, pooštrila je kriterije za primanje strana-

ca. Kanada treba jeftinu i mahom neobrazovanu radnu snagu ili, pak, visoko obrazovane ljude s iskustvom koji moraju proći rigoroznu „provjeru znanja“, a u čije skupo školovanje nije uložila ni centa. Globalno govoreći, uvijek ima izuzetaka. Osim toga, zavisi što tko traži i o čemu sanja iseljavanjem u drugu zemlju. Mislite, blagonaklono, zato jer su se prilike u Hrvatskoj pogoršale? Nisu se pogoršale. Manje-više idu u korak s globalnom svjetskom krizom.

Hrvatska vas tada nije primila raširenih ruku, iako se već govorilo o „nacionalnom interesu“ povratka znanstvenika i stručnjaka. Mislite li da se nešto promijenilo? Ima li danas više mogućnosti za visokoobrazovane povratnike, da ne kažem intelektualce, bez obzira iz kojeg su razloga svojevremeno otišli?

Daša Drndić: Zašto bi me Hrvatska primila raširenih ruku? Nisam ničiji „sin domovine“ da bi me bilo tko privijao na svoja domoljubna prsa. Iz Beograda sam otišla svojom voljom, u Hrvatsku sam došla svojom voljom, u znak nekakve (sada mi se čini upitne) moralne potpore napadnutoj zemlji, a u Kanadu sam otišla kad je hrvatska vojska krenula u ratnu „misiju“ u nezavisnu susjednu Bosnu i Hercegovinu, odnosno u ostvarivanje maloumnog sna o uspostavi neke degenerirane države Herceg Bosne. Posljedice tog pohoda vidljive su i danas – Mostar, Stolac, i još uvijek nerazumni snovi. Sve to bilo mi je *too much*. U takvoj zemlji nisam željela živjeti.

Danas u Hrvatskoj nema više mogućnosti za visokoobrazovane povratnike, to je valjda svima jasno. I ukoliko su se snašli tamo gdje sad jesu, bolje im je da se ne vraćaju. Svijet se doista suzio. Ima jeftinih letova. Svoju nostalgiju možemo liječiti na sijaset načina. Ja sam se, pak, vratila jer nisam vidjela gdje bih se u Kanadi s četrdeset devet godina mogla zaposliti i s onim

što radim biti zadovoljna. Računala sam da stare ljude mogu negovati i u susjednoj Italiji, ne trebam za to prelijetati ocean. Osim toga, moja kći ne bi bila posve integrirana, ni obrazovno ni društveno ni emotivno – možda tek njezina djeca.

Danas u Hrvatskoj nema više mogućnosti za visokoobrazovane povratnike, to je valjda svima jasno. I ukoliko su se snašli tamo gdje sad jesu, bolje im je da se ne vraćaju. Svijet se doista suzio. Ima jeftinih letova. Svoju nostalgiju možemo liječiti na sijasat načina

Nakon nekog vremena uspjeli ste zaposliti se na riječkom Sveučilištu, gdje ste predavali anglistiku. Kako iz praktičnog, spisateljskog diskursa gledate na znanja i vještine koje studenti stječu (ili ne stječu)? Naša sveučilišta općenito ne kotiraju posebno dobro izvan hrvatskih granica. Što mislite da je tomu razlog?

Daša Drndić: O tome sam više puta govorila. Mislim da sveučilišta treba radikalno transformirati, ali ne onako kako to danas zagovara Ministarstvo obrazovanja – isključivo uključivanjem u tržišnu utakmicu i povezivanjem s privrednim "subjektima". Sveučilišne ustanove rigidne su, nalik vojničkom i crkvenom ustroju. U njima vlada kruto, da ne kažem okrutno, prakticiranje nagrađivanja i kažnjavanja studenata, strah, poslušnost, poniznost, na mnogim katedrama nerad i sumnjivo stečena znanja. Čast izuzecima. Kritička misao gotovo je kastrirana, o argumentiranom sukobu mišljenja da ne govorimo. Onda, studiranje treba biti potpuno besplatno za sve (ali, da, vremenski ograničeno). Sveučilišta vidim kao mjesta na kojima sve pršti od mladosti i vedrine i želje za stjecanjem znanja koja intrigiraju, potiču na razmišljanje i akciju, na pobunu, kao mjesta na kojima se regrutiraju budući pokretači napretka. A što su danas sveučilišta – ne samo u Hrvatskoj, nego općenito. Kule od slonovače u kojima, kako kaže Chomsky, tavore intelektualci koji su izgubili zube. Opet, čast izuzecima, ali koliko se sveučilišnih birokrata (kao i oni u HAZU-u) uključuje u javne debate vezane za socijalna, politička, vjerska, građanska i ljudska prava, što predlažu, za što se zalažu? Ne vide se, ne čuju se. Čuvaju svoje male, relativno dobro plaćene fotelje i sjede u mraku. U tišini. Pišu svoje katkada ridikulozne sastavke kojima karikaturnom ozbiljnošću skupljaju jadne poene za napredovanje u viša zvanja. To se najviše odnosi na takozvane humaniste. Mislite da studenti ne vide što se događa, kako je "zacrtno" modeliranje njihovih ličnosti? Kako im se postupno savija kičma.

Gayatri Chakravorty Spivak ustvrdila je da je prevođenje „neopodno, ali nemoguće“. Što vi s angažmanom u dva jezika – kao anglistica i kao književnica – mislite o tome?

Daša Drndić: I o jeziku sam pisala i govorila. To je opširna i složena tema. O njoj se vode katkada burne (i besmislene) rasprave, pogotovo u nacional-

no homogenim, da ne kažem – nacionalno čistim državama kojih je, hvala bogu, na svijetu sve manje.

Problem prevođenja danas ima posebnu težinu s obzirom na homogenizirajuće ambicije angloameričkoga svijeta koje teže univerzalnom jeziku s kojim bi se pripomoglo podjarmljivanju neoliberalnome diskursu. Uostalom, već je Antonio Nebrija u prvoj suvremenoj gramatici jednog jezika 1492. godine rekao kako je „jezik pratitelj Carstva, koji omogućuje osvajačima da uče jeziku pokorene“. Koliko smo, kao društvo, svjesni tih tendencija i potencijalno vrlo štetnih posljedica? Radimo li dovoljno (išta?) na promociji jezika (i, posljedično, autora) u inozemstvu?

Daša Drndić: Postavili ste tu nekoliko pitanja – više tema. Jezikom je opasno manipulirati, jer se to na kraju manipulatorima obije o glavu. Jezik je poput jegulje, kad ga želite ukrotiti, izjegulji se. Jezik ima svoje tokove, sebi buši prolaze i izlaze, i ako ste mu saveznik, dopuštate mu izlaz na otvoreno more – na slobodu. Ne govorim ovdje o standardu, ali mislim na politizaciju standarda. Taj, politikom oblikovani jezik, siromašan je, izglednjen, dosadan i neinventivan. On ubija misao. On satire otpor. U negvama je.

Jezikom je opasno manipulirati, jer se to na kraju manipulatorima obije o glavu. Jezik je poput jegulje, kad ga želite ukrotiti, izjegulji se. Jezik ima svoje tokove, sebi buši prolaze i izlaze, i ako ste mu saveznik, dopuštate mu izlaz na otvoreno more – na slobodu

Vaš odgovor sjetio me je Eliasa Canettija koji u svojim *Dnevnici*ma piše o potrebi različitih jezika kojima bi čovjek morao raspolagati: „Jedan za majku, kojim se poslije više nikada ne govori; jedan kojim se samo čita i nikad ga se ne odvaži pisati; jedan kojime se moli i od kojega se ne razumije ni riječi; jedan kojim se računa i kojemu pripada sve novčano; jedan kojim se piše (ali ne pisma); jedan kojim se putuje, a na tom jeziku se mogu pisati i pisma.“ Mislite li da je takva – ili bilo koja druga – klasifikacija moguća?

Daša Drndić: Pa te i takve jezike posjedujemo svi mi. Pitanje je samo koliko smo spremni koristiti ih. Oni su dio naših mnogostrukih identiteta, slojeva naših ličnosti. Oni odražavaju našu spremnost da čujemo i vidimo što se oko nas događa. Canetti u knjizi *Spašeni jezik* zapravo govori o neminovnosti pronalaženja vlastitog, autentičnog jezika, o izgradnji jezika koji će biti otpor osificiranom, službenom, trivijalnom, tipiziranom jeziku većine, odnosno mase. I, što je možda još važnije, Canetti govori o spašavanju jezika iz zagrljaja tišine, iz opakog i čvrstog zagrljaja koji jezik guši i na koncu ubija. Jezik, kaže Canetti, koji odbija vršiti svoju dužnost, pogotovo kada je suočen

sa strahotama i nepravdama koje ga okružuju, takav jezik treba spašavati od vlastite nemoći.

Nedavno je Snježana Kordić bila žrtva vandalskog napada, gotovo sigurno zbog svojih „heretičkih“ teza o južnoslavenskim jezicima. Kakav je uopće naš odnos prema vlastitom jeziku? Mislite li da se išta od vremena intenzivnog „ponovohrvaćivanja“ 1990ih promijenilo na bolje?

Daša Drndić: Ne bih govorila o „našem“ odnosu prema bilo čemu. Ne bih pojedinca gurala u kolektivitete. Ima različitih odnosa prema jeziku, u zavisnosti od političkih, ideoloških i kulturoloških stavova pojedinaca, pa i o njihovom obrazovanju i spremnosti ili nespremnosti da se podaju manipulaciji onih koji imaju moć i vlast. Niti smo svi mi Mirko Norac, niti smo svi mi sindikati, ni general Gotovina. To „mi“ stvarno mi ide na živce. To svojatanje, to nametanje. Recimo, čak i kad sportski komentatori za neku utakmicu euforično viču „mi smo pobijedili“. Nismo „mi“ ništa uradili. Pobijedili su timovi, igrači. Da li se išta, kako kažete, „od vremena intenzivnog ponovohrvaćivanja 1990-ih promijenilo na bolje?“ Jest, jer se promijenila struktura na vlasti, iako je po tom pitanju, a i po mnogim drugim pitanjima,

ta struktura prilično neodlučna. Ali, pojavili su je pojedinci koji govore i pišu i mute vodu. Argumentirano i pametno. Onda, tu su i govornici, koji su, čini mi se, uglavnom odahnuli. Manje je straha. Neke donedavno proskribirane riječi vraćaju se, a neke nametnute su zamrle. Jezik devedesetih bio bi sprdnja da nad glavama govornika nije visio mač cenzure, autocenzure i nesigurnosti. A ako prihvatimo da je jezik misao, možete misliti kako je i mišljenje (smišljeno dirigirano) bilo usmjeravano i u krajnjoj instanci kastrirano – postalo unificirano, pretvoreno u „mi“.

U tekstu „Prilagođavanje riječi: jezik i politika“ kažete da je jezik krvotok politike. To me podsjeća na teze profesora Ivasa o političkom i birokratskom žargonu u kojem forma više ne prenosi poruku, već sama postaje poruka. Odnosno, taj jezik počiva na kvazi-distanci od stvarnosti, „standardiziran je kao i svijet na koji se odnosi“ kako kaže Adorno. Možemo li, ako pogledamo način na koji se naši političari odnose prema jeziku, ali i stvarnosti, zaključiti da je taj krvotok ozbiljno inficiran? I, ima li tome lijeka?

Daša Drndić: Ima lijeka, za sve postoji alternativa. Osim za smrt. U Hrvatskoj, da ne idemo sada dalje, i govorenje i pisanje uglavnom paraju uši.

Od akcenata do gramatike koji ne spadaju ni u dijalekt ni u standard. To je neki miš-maš, čija je onda i misao zbrkana, neuhvatljiva, katkada i stupidna. To je neko flertovanje s jezikom, neprijatno za slušanje i čitanje. To nije obožavanje jezika, nego njegovo prljanje. A i dijalekti, koji bi, po meni, trebali biti riznica kulturne prošlosti, koji imaju posebnu melodiju ukoliko su izvorni, i oni sve češće postaju bastardni, zapravo pomodni. Lijek? Obrazovanje.

U Hrvatskoj, da ne idemo sada dalje, i govorenje i pisanje uglavnom paraju uši. Od akcenata do gramatike koji ne spadaju ni u dijalekt ni u standard. To je neki miš-maš, čija je onda i misao zbrkana, neuhvatljiva, katkada i stupidna. To je neko flertovanje s jezikom, neprijatno za slušanje i čitanje

Prijeđimo na praktičnu upotrebu jezika. Nedavno su se pojavili rezultati istraživanja po kojima se u nas knjige više gotovo i ne čitaju. I statistike Europske unije pokazuju da je u nas izdavaštvo zanemariva ekonomska djelatnost, gotovo hobistička aktivnost. Što to govori o našem društvu? Ili je to možda opći trend. Gasi li se doista Gutenbergova galaksija?

Daša Drndić: Ovdje se sad više ne radi o jeziku, o knjigama, o čitanju. Ovo je samo rukavac u općem *downfallu* (sunovratu) civilizacije. Dolazi kraj ere vladavine liberalnog, da ne kažem fašističkog, kapitalizma. Kada će nastupiti preokret, promjena, ne znam, vjerojatno ne u bližoj budućnosti, ali ovo što je i kako je danas apsolutno je na izdisaju. Propadala su carstva, propast će i ovo kapitalističko. Samo da se dotjera cara do duvara. Bez obzira na moć kapitala i transnacionalnih kompanija, takozvani obični ljudi su u većini, i pitanje je koliko još treba obespravljenosti i siromaštva da im "pukne trpilo". Ne mogu, ne želim, vjerovati da će nakon ipak nekakvog procvata civilizacije u dvadesetom stoljeću, čovjek dopustiti da mu u ime krpica, otpadaka, netko (novac, crkva, vlast) pegla moždane stanice – pretvara ga u Čapekove "Rosumove univerzalne robote" iz njegove drame napisane još 1921.

Kad spominjete R.U.R. nove tehnologije – prije svega komunikacijske – one su svakako dovele do povećanog protoka ideja i djela (i literarnih i znanstvenih), ali i do brojnih negativnih trendova, kao što je zagušenje informacijama i gubitak kriterija pri objavljivanju. Kako se vi u svakodnevnom životu, a posebno stvaralačkom radu nosite s tom novom, tzv. McLuhanovom galaksijom?

Daša Drndić: Pokušavam tu, kako kažete, McLuhanovu galaksiju, učiniti svojom saveznicom, ali i držati je na razumnom odstojanju, nikako postati njenim podanikom. Katkada, ta "galaksija" apsurdno je zabavna, besmislena, a s druge strane zastrašujuće manipulativna. Kad se prozru njeni operativni mehanizmi, zaštićeni smo.

Iako intenzivno objavljujete i ako je suditi po javnim nastupima imate brojnu publiku, biste li mogli živjeti od pisanja? Kakav je status književnika u nas?

Daša Drndić: Niti intenzivno objavljujem, niti imam brojnu publiku. Od pisanja se ne može živjeti, ali ne može se živjeti (u Hrvatskoj) ni od mnogih drugih zanimanja i profesija. Prema tome, pitanje je irelevantno. Status književnika je nestatusan. Međutim, to nije ono što me brine i izbezumljuje. Kao što rekoh, to s književnošću samo je rukavac, mali, uski, nebitan rukavac u svijetu u kojem živimo, koji tone.

Ljetos nas je napustio Mirko Kovač, s kojim ste bili vrlo bliski. Nakon njegove smrti panegirici su se pojavljivali i u medijima koji su ga do tada više-manje ignorirali, a poneki i direktno napadali. Kako objašnjavate tu „shizoidnost“ naših medija? Ima li uopće još „nekontaminiranog“ medijskog prostora? Medija koji nisu zapali u senzacio-

nalizam u kojem ni vremenska prognoza više ne može proći ako nije spektakularna?

Daša Drndić: Nema "nekontaminiranog medijskog prostora". Ima nekontaminiranih pojedinaca. A što se Mirka Kovača tiče, i ne samo njega, treba čovjek da umre da bi se oglasili dušobrižnici, da bi se "revalorizirao" nečiji rad. Ali, to je stara priča. Nekađ znaju proći desetljeća, nekađ se to dogodi odmah nakon nečijeg "odlaska". Kritička javnost, kako li se to već zove, može odahnuti. Opasnost je prošla, dotični se više ne može ni braniti ni oglašavati, otvorena su vrata za velikodušne jednostrane procjene i "analize".

Puno smo svojedobno razgovarali o jednom drugom autoru s kojim ste prijateljevali, Danilom Kišem. Čini se kao da je nestao iz javnog, kulturnog prostora? Zašto?

Daša Drndić: Nije nestao. Sad već neki bacaju kosku između dva mrtva prijatelja i procjenjujem kako će krenuti navodna diskusija o tome koji je od njih bolji pisac. A to je posve idiotski, bezobrazno i nepotrebno. Ni jedan od njih dvojice nije nestao. Dobar pisac ne može nestati. Tu su njihova djela. Za sada. Ako jednoga dana i ona, zajedno s nama, ovakvima kakvi smo, ne nestanu.

Gradove čine ljudi. Njegovi prošli i sadašnji stanovnici. Njihova umivenost, kultura i poštivanje prostora u kojem žive, ili njihov barbarizam, njihova izanđala ili u kič pretvorena tradicija, njihova neukost i samoživost

Vrlo često u vašim romanima i drugim djelima gradovi i mjesta su svojevrsna lica, a ne samo scenski element. Posebno to vrijedi za Rijeku. Gradske i urban(istič)ke teme iznimno su aktualne, a ponovno se, takoreći, otkriva i Radomir Konstantinović. Imamo li urbanu svijest, urbanu kulturu? Kakav je naš odnos prema prostoru grada?

Daša Drndić: Bez obzira na to kako priče o gradovima simpatično zvučale, gradove čine ljudi. Njegovi prošli i sadašnji stanovnici. Njihova umivenost, kultura i poštivanje prostora u kojem žive, ili njihov barbarizam, njihova izanđala ili u kič pretvorena tradicija, njihova neukost i samoživost. Malo ljudi u Hrvatskoj i okolini ima urbanu svijest. Recimo da je to posljedica povijesnih okolnosti, da budem blaga. Urbanu svijest ne može imati netko tko vrši ur-bicid. O tome piše i Bogdan Bogdanović, vrlo dobro i znanstveno i literarno rafinirano. Nažalost, ni selo više nije onakvo kakvo bi, po meni, trebalo biti. I ono se iščaišilo. Ni selo ni grad. Kič nastamba. A, gradove i sela čine ljudi.

Živate između Rovinja i Rijeke. Vrlo se često može čuti kako su Istra i Primorje drugačiji, otvoreniji, lakše prihvaćaju nove ideje i ljude. Koliko, iz vašeg iskustva, u tome ima istine?

Daša Drndić: Istra i Primorje nisu isto. Prošlosti im nisu iste, geografski se razlikuju (što donekle određuje mentalitet njihovih stanovnika), a njihova

su iskustva iz tih prošlosti manje ili više traumatična. S obzirom na to da mi je otac bio Istranin, Istru bolje poznajem i čini mi se razumijem, pa sam i spremnija njene nedostatke amnestirati, odnosno prihvaćati. Primorje još uvijek učim, ili ono uči mene.

U Intervjuu Radiju Slobodna Evropa govorili ste o iznimno aktualnoj temi: problemu materijalizacije sjećanja, prije svega sjećanja na žrtve političkih previranja, sukoba i ratova XX. stoljeća. Temi koja je i u vašim djelima gotovo nezaobilazna. Kod nas se – osim u rijetkim iznimkama – i dalje insistira na modelu postavljanja klasičnih spomen obilježja. Vi, u skladu sa suvremenim tendencijama insistirate na individualizaciji. „Iza svakog imena krije se priča“, kako kažete u svom romanu *Sonnenschein*. Kako bi se po vama te priče mogle „ispričati“ izvan književnog teksta? Kako strukturalno uključiti sjećanje u svakodnevicu?

Daša Drndić: Postoje umjetnici koji to rade odlično. Od Sanje Iveković do Christiana Boltanskog, Guntera Demniga, Jochena Gerza, Shimona Attiea, Mische Ullmana, Renate Stih i Friedera Schnocka, i drugih. U *Aprilu u Berlinu* navodim neke od njihovih instalacija i "spomenika", pa se ne bih sad ponavljala.

Često u razgovorima spominjete ur-fašizam, odnosno prafašizam, termin s kojim Umberto Eco označava trajno prisutan latentni fašizam u društvu. Rada Iveković je 1990-ih eskalaciju nacionalizama pokušala objasniti na tom tragu rekavši da se „poopćilo zlo, a nije se poopćio otpor“. Slažete li se s takvom tezom? I, jesmo li se makar malo, kao društvo, odmaknuli od takvog stanja?

Daša Drndić: Slažem se s Radom Iveković. Kao društvo, Hrvatska i dalje pleše svoj petits pas. Malo da, malo ne. Znači, povremenih pomaka ima. I njih čine pojedinci. No, proces "pročišćenja", odnosno suočavanje s prošlošću trebaju pokretati oni na vlasti i taj proces kontinuirano podupirati. A Hrvatska (oni na vlasti) svoje smeće još uvijek gura pod tepih. Iz tog smeća emanira smrad, dok nove naplavine pristižu. Tek kad se to raščisti, tek kad se ogole prešućivane istine, moći će se krenuti naprijed. Tada se, na primjer, ne bi događalo da javna televizija prvih dvadeset minuta svoje udarne emisije (*Dnevnik*) potroši na patetičnom lamentiranju samoubojstva jednog Zvonka Bušića, da Thompson i njegova ikonografija pune stadione mahom mladom publikom, da se vandalski razbijaju ploče i izvode agresivni performansi protiv jednog pisma – ćirilnog. Tada bi se stvarali uvjeti za argumentirane razgovore kroz koje bi, s vremenom, mržnju, agresiju i bijes (inače, odraze nemoći), zamijenili razum i širokokutni pogled na stvarnost. Njemačka na svojoj denacifikaciji radi skoro sedamdeset godina. To su spori procesi, ali kartični. I o tome pišem. Neki kažu suviše izravno. Treba više literarno, kažu. Umotati u metaforu, valjda. Da se može protumačiti i ovako i onako. Ali, ja ću i dalje pisati onako kako mislim da jest, neprijatno, izravno, šakom u trbuh, kako kažu neki. A kad budem pisala ljubavne, odnosno vjerojatno neljubavne romane, ako ikada, onda neka čitaoci u njima traže metaforu. Ili aluziju.

A kad mi dođeš ti

Dorđe Matić

Povijesna misija međutim, ozbiljna je stvar: ljudi nisu primijetili da su na toj mrtvo ozbiljnoj permanentnoj straži, u onoj sitnoj pukotini gdje je svakodnevni život bio slobodan od nametnutog, postajali sve usukaniji i beshumorniji. Umjesto životne energije, veselja, radosti malih stvari i radosti samog postojanja, sve je bilo namješteno, blazirano, sve ukočeno, puno kompleksa, teško, naporno

APATRID A: (...) lice iz trećeg stoljeća (...) bi se zainteresovalo (...) svime što je u nama "njihovo".

APATRID B: A što je u nama "njihovo"?

APATRID A: U nama je "njihovo" sve što je u nama još uvijek antropoidno!

...

APATRID B: A kako bismo ga mogli čuti kad nismo spiritisti?

APATRID A: Trebalo bi imati samo uncu fantazije, barem toliko koliko smo je imali u vrijeme akuzativa s infinitivom (...)

Aretej, Miroslav Krleža

1. Pjesme pomirenja (prozopopeja)

Nešto se istinski bilo počelo mijenjati početkom milenija, nakon onih prvih dana siječnja, makar ta promjena danas i ne izgledala baš toliko kako su se mnogi nadali. Ali nije bila ni beznačajna – učinilo se na tren da je čovjek, teško i iskreno, odahnuo u jednom trenutku, zaista odahnuo kao nakon more. Iza svih politika, statistike, uvježbanog formalnog jezika, kao da je s nevjericom i širom otvorenih očiju, shvatio nešto što je mogao priznati uglavnom samo sebi, a i to rijetko: "Preživjeli smo, preživjeli smo i ovo, izgleda".

Kao da je na moment sinuo osjećaj, upravo nevjerojatan u onako dugoj otupljenosti, u anesteziiranosti pameti i čula, nakon godina ponižavajućeg postojanja i postajanja, da bi čak možda negdje u dalekoj daljini još sve moglo i dobro ispasti na kraju. Vratio se pomalo, ili barem nakratko, čak i zaboravljeni sentiment bazične vjere u bolje, onog običnog zdravog ljudskog optimizma – riječi koja je sama tako dugo izbivala iz rječnika, gore – i iz mišljenja. Tko je mogao reći, ma može li se uopće itko sjetiti inteligentnoga pojedinca iz vlastite okoline koji bi za onih deset godina, okružen svime, od volje i iskreno uvjerenje rekao: "Evo, nekako, ne znam šta je, ali – bit će sve u redu...", a da onaj tome prisutan ne bi s pravom pomislio da je ovaj što to izgovara ili filistar ili lud?

Javio se sentiment, međutim, bez najave, bez plana, onako kako se svi važni a zaboravljeni osjećaji javljaju poslije katastrofa – ne odmah, nego nakon što su, probuđeni a nedirnuti, neko vrijeme prvo odležali u nutrini.

Tu i tamo izjutra zasjalo bi sunce kako treba, nekako u harmoniji s čovjekom, kao s nekim višim značenjem s kojim se iznutra, neobjašnjivim mehanizmima moglo misteriozno komunicirati. I čovjek bi se protegnuo, fizički i umno, stresao sa sebe ljušturu tuposti i trpljenja, pa bi ga obuzimalo nejasno osjećanje unutarnje svjetlosti, nekakve nagle čistoće, unatoč godinama polusljepila nastalog zahvaljujući životu u jedinoj mijeni, onoj između magle i noći. Svjetlost, rijetka, kad bi se ranije tu i tamo pojavila, bila je nedovoljna, mutna i siva. Dugo je vladala njena suprotnost. I sad odjednom: osjećaj nagle i neočekivane pročišćenosti duha, za koju bi mislio da je nestala odavno.

Iza ovoga, da se malo raskopalo, stajao je labirint složenih i sukobljenih emocija.

Bilo je tu prigušene zaboravljene radosti, proplamsaja nad kojim nema kontrole i koji se, nakon što tako dugo uzdržavan propuše tajnovite ceste psihe i duše, pojavljuje kad ga je volja. Osjećaj nije dolazio samo od optimizma spram budućeg. Javio se po prvi put jasniji i čišći pogled *unazad*, u vrijeme prije strašnog vremena. Od toga počele su se kao od sebe stvarati unutar jedinke razne i mnoge pokidane veze, sjećanja što su bila gotovo kao materijalno nešto s čega je trebalo rukom skinuti blato i nečist. U tom procesu bilo je potisnute i, zbog naučenog uzdržavanja, jake sreće; bilo je čežnje koja nije bila samo melankolična i pasivizirajuća nego oživljavajuća, tjerala na pokretanje, a od njene unutarnje toplote čovjeku je dolazilo meko u prsima, i usta su se sama razvlačila u nekontroliran titrav osmijeh.

Tako je: nostalgija.

Ali za čime?

Kao iza sna prenuo bi se, začaran dojmom, i u vrtlogu vlastitih ugušenih i u dubinu gurnutih emocija (tako davno je bilo zadnji put!, činilo mu se, iako je prošlo ni deset godina), nije mu bilo jasno što to točno osjeća, i osjeća li uopće još ili je to neki nepoznat refleks kao u oduzetom dijelu tijela

što ponekad kao da se bacaka sam od sebe, bez kontrole. I tako ne jedan, nego tisuće ljudi, budilo se izgleda, nevezano jedan od drugoga. Treniran kao životinja pred opasnošću, a vježban u zauzdavanju vlastitih instinkta, trgao bi se čovjek od ove preplavljenosti još jednom, ovaj put kao pred prijateljom i pribraši se, pomislio u panici da nije valjda da se razlikuje odjednom, da je ispao iz reda i uklopljenosti, nije valjda da *jedini* osjeća tako. Da je jedini opet *poželio* nešto. Ne čudi da ga je protreslo žestoko iznutra i da ga je, kao i sve druge koji su osjetili slično, obuzela panika.

Plašili ga godinama nečim, govorili mu – kao da to ne bi i sam osjećao – da neman ne samo da je tu odmah, na granicama, zabrložena u mraku i da vreb, da je tu i fizički i simbolično – na svakakve načine su ga upozoravali, da osim sile što iznad svakoga stoji i pazi, nisu samo dovoljne ophodnje po naseljima niti širom otvorene susjedske oči, nego je čovjek umjesto u daljinu, prema imaginiranom i stvarnom neprijatelju, morao gledati – u suprotnom smjeru da otkrije đavola. U dubinu, u sebe. Plaše te, plašiš druge, širiš krug straha, primaš nametnute emocije i stavove, i predaješ ih dalje, pa ti ih onda vraćaju i tako u krug, godinama.

2. Περιμένοντας τους Βαρβάρους

Veliki pjesnik Aleksandar Kavafis podrijetlom je iz srca ove geografije, što takve mijene ne samo da zna nego su tu gotovo izmišljene, ili barem prvi put fiksirane. On je pjesnik egzila (“aleksandrinski”, po životu ako ne po stopi) i jedan od onih pjesnika-vidilaca. Njegova pjesma “Očekujući barbare” kod nas je – a tu se treba diferencirati: mnogo više to jest nego u nekim drugim kulturama danas, koje se često pozivaju na nju na tolikim jezicima – prošlih godina oživjela fantastičnom urgencijom, relevantnija za ovo što se zbilo, za poseban unutarnji proces, vjerovatno više nego bezbrojne druge koje bi se po analogiji mogle upotrijebiti.

Život u sjeni opasnosti je unatoč plakanju i jadanju, negdje ipak imao energije i čulnosti, ruku u ruku s rutinom postojanja. I tu, u takvoj napetosti, može se živjeti, formiraju se zajednice i identiteti, uvijek neodvojive od osjećaja blizine nevidljive nemani i, priznalo se ili ne, potpuno vezano uza nju. I ona je bila neka izvjesnost

Sve što se odvijalo, sve što je raslo i kako se razvijalo u dugim godinama, skoro čitav život ovdje, bilo je u tim, do gorkog smijeha preciznim stihovima, pa su ih mnogi umjesto spoznaje shvatili tipično jedino kao retoriku. Za mudre, čitalo se kao zakašnjelo proročanstvo koje je ranije trebalo čitati: u Ateni čekaju barbare, na Agori se okupili ljudi, padaju uznemirena pitanja i strahuje se – iako običan život dolje u podnožju, u gradu, teče kao što uvijek teče svemu unatoč. Ali, u stalnoj prijetnji i opasnosti, u anksioznosti, u spremanju na neizbježnu završnicu, za finalni sraz, uz pravu i istinsku bojazan od ishoda, bilo je i podsvjesnog i tek u tome problematičnog, mračnog erosa, tajne želje za dozivanjem i nastavkom sukoba. Život u sjeni opasnosti je unatoč plakanju i jadanju, negdje ipak imao energije i čulnosti, ruku u ruku s rutinom postojanja. I tu, u takvoj napetosti, može se živjeti, formiraju se zajednice i identiteti, uvijek neodvojive od osjećaja blizine nevidljive nemani i, priznalo se ili ne, potpuno vezano uza nju. I ona je bila neka izvjesnost.

Na kraju pjesnik udara poznatom razrješujućom i uništavajućom strofom: "Zašto odjednom nastade toliki nemir / i zbrka (Kako su im lica postala ozbiljna.) / Zašto se tako brzo prazne ulice i trgovci / I svi se vraćaju kućama jako zabrinuti? // Zato što se već smrklo, a barbari nisu došli. / A neki ljudi su stigli sa granice / I rekli da barbara više nema."

Pa ošamućujuće, transcendentno iskren i poražavajući zaključak kao paradoks: "Pa sad, što ćemo bez barbara. / Oni su ipak bili neko rješenje."

Nije ovo zadnje mišljeno samo u sarkazmu, mnogo je tragičnijim osjećajem prožeta antologijska pjesma. Nerazumljivi osjećaj stalne opasne promjenljivosti – pogotovo našim ljudima koji su ionako odživjeli *nekoliko egzistencija* dosad – i u isto vrijeme ona loša beskonačnost, nešto je što je teško bilo pohvatati i osjetljivijima, svjesnijima, a kamoli običnom malom čovjeku. Standardno "objašnjenje" intelektualaca koje se čuje često jest da je to tlapnja, takva refleksija, jer da ovaj *jedermann* naprosto "ne misli". Ali, neće biti baš tako. Da sebe blokira neprestano, da si nameće ograničenja, da otupljuje, prihvaća bespogovorno nametnuto, u to nema sumnje – ipak, siguran sam da čak i u takvoj psihološkoj strukturi *mora* doći do mjesta, do trenutka pokušaja nekakve spoznaje, pokušaja da se samom sebi nekako objasni sve što se vidi, smjesti negdje da ima smisla. Ne može se povjerovati da je humanost tihe većine do te mjere bila zakazala da se bar na tren nije mogla javiti.

Čak i od trenutka kad neprijatelj nije više bio tu, ni fizički ni u konceptima i idejama, ostala je ipak, po sili stvari, potraga za njim na drugoj razini. Sakrio se tamo gdje se najteže vidi, gdje najlakše vara – u ono osnovno kako doživljavamo svijet, kako ga predstavljamo i komuniciramo. Počeo se najprije, o nesreće, javljati u najteže kontroliranom: u jeziku, u riječi i vokabularu

Od tamo gdje su se pravila stvarala i kako su se pokazivala, nije čovjek mogao dobiti pomoći: opasna, komična ozbiljnost i uvjerenost u vlastitu ispravnost, paranoja da je uljez uvijek tu negdje, vječna namrštenost, osornost, antipatičnost koja je počela isijavati ne samo iz najgorih nego se proširila i izlazila gotovo iz svega i svakoga, što su primjećivali i površni i dobronamjerni svjedoci sa strane jednako. Ta konstipacija emocionalna i strah od neželjenog utjecaja, čišćenje i odstranjivanje svega sumnjivog, razlilo se sve kao crna tinta, pa je svatko sam sebi i drugima cenzor – počevši od toga što će reći, o stvarima ključnim, i svakodnevnim, do onog kako će reći – do jezika.

Govorilo se, ne metaforički nego *doslovno*, od vrha pa nadalje papagajski ponavljalo, da je ono sve, ta "strategija dikobraza" između ostalog stajala i protiv "barbara", s ove i s one strane granice. Da je dakle i *polemos* u kulturi, preko nje, vođen protiv njih a od strane pak naše kulture, superiornije u svakom smislu, i da je borba kulturom bila i borba za veću i višu stvar. To s barbarima nije hiperbola: to je bio legitimiziran termin kojim se po navici tuklo.

Čak i od trenutka kad neprijatelj nije više bio tu, ni fizički ni u konceptima i idejama, ostala je ipak, po sili stvari, potraga za njim na drugoj razini. Sakrio se tamo gdje se najteže vidi, gdje najlakše vara – u ono osnovno kako doživljavamo svijet, kako ga predstavljamo i komuniciramo. Počeo se najprije, o nesreće, javljati u najteže kontroliranom: u jeziku, u riječi i vokabularu, u sintaksi, u rečeničnim konstrukcijama ("*infinitiv*", vikalo se, "u infinitivu smo mi" a ne u "dakanju") – kako je to, kao u replici iz modernističkog teatra, neki lingvist sarkastično frazirao).

Jedna jezička zajednica koja s ovime nije imala problem, čak ni uz utjecaje i sva miješanja kroz mnoga desetljeća, dobila je i "negativno pojačanje" – injekciju živih govornika, ljudi pristiglih u međuvremenu, "naših" jasno, ali iz drugog jezičkog kruga, koji su neželjene utjecaje nosili u svom prirodnom govoru i jeziku, otežavajući čišćenje još više, zbunjujući još jače ionako zbunjene.

Nije se to odigravalo samo u javnosti, gdje je riječ izgovorena na društvenoj pozornici, tiskana na stranici, u novinama ili književnosti, nego na svakom koraku: babe po tržnicama nad štandovima ispravljaju jedne druge i svoje mušterije, splitski studenti u Zagrebu u čudu dok im govore da nije točno kad kažu 'tačno' (svaki od njih najednom postaje Robi K.), presrećući po autobusima koji putnicima što su se koristili nevinim prirodnim izrazima iz žive jezične prakse, objašnjavaju i upućuju ih "kako treba", viču ljudima kako da govore.

A ono, na sve to skupa, ne samo da se vrug nije ponovo pojavio fizički, nego ti se javlja upravo tu: u jeziku, tom lopovu koga se ne da prevariti, u zaboravljenim, potisnutim riječima i rečeničnom slijedu, koji, kad nehotice izlete jednom, prave upravo fizičku ugodu i toplinu, pa ih u sebi ili kad te nitko ne vidi ponavljaš kao magičnu mantru – onako kako mala djeca sama sebi ponavljaju i potpuno ozbiljno, koncentrirano i predano vježbaju riječi koje im se sviđaju, slušaju njihov zvuk (i djeca vide dakle: riječ je zasebna realnost).

Povijesna misija međutim, ozbiljna je stvar: ljudi nisu primijetili da su na toj mrtvo ozbiljnoj permanentnoj straži, u onoj sitnoj pukotini gdje je svakodnevni život bio slobodan od nametnutog, postajali sve usukaniji i beshumorniji. Umjesto životne energije, veselja, radosti malih stvari i radosti samog postojanja, sve je bilo namješteno, blazirano, sve ukočeno, puno kompleksa, teško, naporno – ili da kažemo kako bismo jedni drugima rekli, na našem lijepom jeziku: *zajebano*. Kao kad davno, zaista davno, Tin Ujević, ne znajući da govori o vremenu koje će doći tek mnogo kasnije (ili je to konstanta?) u jednom eseju piše o Matošu i "zemlji najsmješnijoj zbog prevelike ozbiljnosti".

Naši ljudi su uopće namršteni, kao rijetko gdje. Namrgođeni od jedne čudne uvrijeđenosti. Ne čudi to: stalno se nešto dokazivalo uporno nekome, svaka akcija, u kulturi, u sportu, u javnim medijima, u bilo čemu, uvijek je nekome nevidljivom dokazivala naročitost ovog kompleksa. Dvosmjerno: dijelom na Zapad, ali najviše ka suprotnoj strani svijeta. A kako to onda bude, što si se više napuhavao, jasnije i nevažnije si djelovao. Ima u talijanskom jeziku rijetko jaka, čvornata fraza *pugni presi* – stisnute šake, pesti: vizualiziran, taj me izraz uvijek asocira na ono doba – posvuda ljudi što stalno imaju pobijeljele zglavke. Bez radosti pravog, iskrenog patriotizma, umjesto sentimenta afirmirajuće, obuhvatne i uključujuće pripadnosti, diskretnog i neagresivnog ponosa – samo nabrušenost, dotad potisnute primalne stvari i kompliciran sustav znakova iz kojeg se čita jedna golema opća nesreća.

Kad se poslažu dvije rečene suprotnosti, evo kako ide to: s jedne strane si podjetinjio (ta jučer si nastao!, kako ne bi), a s druge od namrštenosti, ozbiljnosti poslanja i atmosfere prave i umjetne opasnosti postao si starmal i beshumoran, a onda bi, opet korak dalje, ponovo bio djetinjast.

Zato, uz zlobnu parafrazu: gdje ne bi putevi poželjeli barbara?

A, dobro, tko su bili ti *barbaroi*? Oni su prvo "stranci", u prvom značenju βαρβαρος – "negr", šire *nenas*. Još šire, uništavači visoke kulture, svega civilizacijski postignutog jer po definiciji žive van gradova. Neka bude, ali ako prihvatimo igru metaforom onda su – ako su nas modernizam i umjetnost dvadesetog stoljeća išta naučili u vezi dvojnosti 'civiliziranog' nasuprot 'primitivnog' – barbari isto tako bili sve ono nesputano i nesvezano civilizacijom – životno, tjelesno, zemno; sokovi, vitalizam, humor i pjesma, jelo i piće.

Bela Bartok, jedan od velikih modernista, tu malo sjevernije od nas, kao i mnogi što su se u periodu strastveno bavili primitivnim kulturama i folklorom i uveli ih u visoku umjetnost, ima kompoziciju čiji naslov hvata srodnost pojmova – *Allegro barbaro*. Točno ono što je falilo.

U odnosu ljudi samih na same sebe nedostajala je u govoru i stvarnosti čitava jedna siva zona, dakle, netematizirana i prešućena. Odbijalo se razmišljati o tome kako su se iskreno *osjećali* s obzirom na život u novom vremenu, a naročito kad bi, prirodno, poželjeli pogledati unazad, bez prisile, na svoj prošli život ili reći nešto i o tome. Vrijeme je proticalo u čudnoj dinamici između stalnog utiska dosade i tavorjenja s jedne, i osjećaja da sve ujedno trči i promiče neshvatljivom brzinom – ne samo od takozvanog viška povijesti koji akcelerira vrijeme, u smislu onog istočnjačkog prokletstva o životu u 'interesantnim vremenima'. Kao da nije dosta bilo da su ti se ona događala, nego su ti još odozgora sjedili na glavi i određivali što trebaš misliti o samom sebi kakav si *bio*.

3. "Srušilo se sve"

Pomislilo bi se da će umjetnost, koja zna jedina govoriti kad sve drugo ne može, i pod svim presijama pod kojima je bila, nekako izreći nešto o ovome svemu, o strašnom stanju. Književnost, film, kazalište, koja god forma i pojavnost bila. Ništa.

Osjećaj je – napokon provučen, tajno dodirnut, *sublimiran* – izbio od tamo gdje nitko od profesionalno zaduženih (bili cenzori ili kritičari, ili oboje u jednom) ne bi ni znao ni mogao prepoznati, *otčitati* što se događa. Stvar se razvila krenuvši od stepenice izražavanja koju se još uvijek drži najnižom – krenuvši s polja najmanje ozbiljno uzimanog, u čemu je baš bila njegova snaga. Popularna muzika, forma obične trominutne pjesme, izrekla je, svojim ponekad uskim, ili pak ne uvijek uzvišenim i plemenitim rječnikom, sve ono gdje je takozvana visoka umjetnost potpuno zakazala u strahu i konformizmu.

Najednom kao slučajno, krenula je serija na prvi pogled, stilski i na svaki način međusobno nepovezanih pjesama, čiji su stihovi bili nekad naivni, banalni ili površni, ali nekad bogami i dobri, izuzetni. To što je vokabular, riječi i muzika, na momente bio ograničeniji, ne znači da nije bio u stanju proizvesti suptilnosti. Više od toga – govorio je istinu.

Jedan je zagrebački bend imao je "Freda Astairea", vjerojatno prvu pjesmu što je, negdje 1998., digla poklopac s prošlosti i izvukla potisnuti osjećaj van, s puno rezignacije i kajanja.

Drugi, manje gorak a još manje ambiciozan bend, svirao je s katastrofič-

nim veseljem, u mjeri vesele ritmičke *Motown*-dvojke – signala za apsolutnu radost pop-muzike – a malo blazirani, purgerski unjkavi alt, afektiran i s nekom višom nezainteresiranošću, savršeno distanciran, otvarao je direktno: "Srušilo se sve...", u kontrastu s podsmješljivom vožnjom puhača u pozadini, sve plesno i naoko bezbrižno – s namigom svjesnim u zvuku da nije tako. Slučajnost otkrivala je i na leksičkom nivou više nego što bi htjela, na liniji dvostrukosti teksta: "Kao da se bijes srušio u grad (...) / Kao da je bijes / Kao zadnji ples / Kao da je *zemljotres*! /Srušilo se sve..."

Ovaj neuobičajeni 'zemljotres' – koji je autoru istinabog trebao zbog pjesničke stope – tri sloga paše bolje umjesto 'pravilnog' *potresa* – svejedno, riječju koja mu je pobjegla, provukla se, kao da je signalizirao nesvjesno 'iščašenje'. Bilo da se radi o visokom ili popularnom stilu, dio mistike i snage teksta stavljenog na muziku jest i u tome da ponekad formalnim, estetskim pravilima 'pritisne' stih tako da drugačije, možda pravo značenje ili – usudu-jemo li se reći – istina, izađu na površinu.

U refrenu se sve još više pojačava i, ako je moguće reći tako, razrješava iznenađujućim stihom, "možda je raj – prevara za kraj". Do klimaksa refrena, do finala, neobavezno i usput ispjevanog, kao što se uostalom sve istinske i teške stvari kod nas ispjevavaju, do zaključka generacije o desetak godina obećanog raja:

"Možda je najbolje – godinama iza nas!"

Jedna mlada pjevačica napravila je duet s kolegom čiji je glas, kompletan ton i timbar, apsolutni sinonim za drugo, prošlo, činilo se nakon svega, davno svršeno vrijeme. Taj glas je u času oživio čitavo doba i iznenadio, nespremljene nalazio ljude otupjele od permanentne današnjice, u maloj, jednostavnoj i lijepoj "Ja ovako ne mogu dalje", pjesmi istinski melodioznoj, melankoličnoj i senzualnoj, u skladu škole pisanja odakle je dolazila i gdje je nastala. Splitska pjevačica i pjevač iz Sarajeva, koji je u međuvremenu dakle postao i *strancem*, nose dvije uloge, sasvim nove kao motiv. Odlično zamišljen duet, s punom karakterizacijom, kao u najboljoj operi: on je čovjek "od godina", iz nestalog svijeta, umoran, razočaran, a ona je mlada i puna života, kao što je mladost uvijek bez obzira u kakvom vremenu nastajala. Razlike u dobi, vidljive i implicitne, *čuju se* u njihovim glasovima, i formalno i asocijativno. Po tom što ti glasovi nose, koje realnosti i historiju, zvučalo je kao da je dobar režiser napravio idealnu podjelu uloga. Međutim, osim neuobičajenog spoja, pjevanog dijaloga između potencijalnih lirskih ljubavnika različitih generacija, njih dvoje igraju i jednu dodatnu simboličnu igru.

On, uzorno romantičarski, čovjek koji stoji za prošlo i osjeća umor od sebe u novim okolnostima ("ja sam stari val koji ne pjeni, dosadan i svojoj sjeni"), umor čak i od onog što ga određuje – od sjećanja, umoran čak i od svojih, *od naših* uspomena koje utjelovljuje u sebi kao medijum – najvredniji dakle što ima i jedine sigurne neiščupane grane za koju se mogao hvatati prošlih godina. To se posebno sjećanje ne može i ne smije dijeliti, ili još gore – za sjećanje nema vremena više jer se sve brzo mijenja i prilagođava prisili. A i van zabrana – život ide dalje.

Ona u drugoj strofi pak reagira hvalom i sviješću o njegovoj drugačijosti: "K'o malo vode na dlanu / čuvam te i svaku tvoju manu". Pjevač-lik se libi, brani se, ne želi da mu ona pokvari teško i jedva stečeni mir i rastjera razočaranje, prijetnu rezignaciju i samosažaljenje u kojem pliva ("ja ovako ne mogu dalje – o Bože moj, što mi je šalješ?" – gdje se, uza sve, ne može oteti utisku koliko ovaj "O Bože moj", svakom tko mrvu zna biografiju i senzibilitet pje-

vača, zvuči kao sjena nesvjesnog prijevoda – *O Dio mio*), Ona, nasuprot, želi svim čulima baciti se u taj svijet, u skrivenu znanja i osjećaje njoj generacijski uskraćene u drugačijem, surovijem odrastanju i nejasnom sjećanju: “Kad si tu sve grmi i sijeva / u meni sve pleše i pjeva / ti imaš ljubavi, za pola svijeta”, našto on odmah kontrira svojom melankolijom – “a sreća voli sa tugom da šeta”.

Tu smo: kao predstavnik, jedan od simbola “starog svijeta” njegov lik nosi, kako priznaje ona u trećem stihu, i posebnu *ljudskost*, sjećanje na toplinu koja treba ugrijati ohladnjelu egzistenciju u kojoj žive njen lik i stvarna, fizička osoba, i gdje se osjeća nedostatak te posebne ljudske, ali i kulturom i erom određene temperature, blagosti i ljepote koju u svakoj pori nosi timbar pjevača. U refrenu se simbolično po prvi put pomiruju i spajaju – u odbijanju, i strepnji – a privlače se jer svako od dvoje ima osobine koje drugome fale. Vode ljubav u kojoj ne ruše samo generacijski zid, nego se i njihovi različiti svjetovi, za koje su im govorili da su nepomirljivi, spajaju u jedno. Toplina u tom spoju, grijala je iz svake sekunde i note pjesme.

4. S druge strane

Sve ove pjesme skrivale su istu želju i istu potrebu, i svaka je na svoj način, bila životna i dobra. Kontra toga, doduše bilo je, na isti prikriveni motiv, pjesama-dueta i kao što su opscene “Baklje ivanjske” što su između redova krile stravičnu, nastranu tajnu želju za vraćanje duga patnjom i likovanjem nad poniženima. Pa tko drugi onda da se “iskupi” i ujedno lukavo opet zajaše trend nego skladatelj monstruoznih “Baklji”, autor koji je, evo dva desetljeća već bogami, ‘prevodio’, artikulirao ljudima zabranjeno, stvari što im grešno fale i određivao im do koje mjere mogu ići s njima. Optuživali su ga ionako kao laku metu i, tipično površno i anakrono, da je prvi “ponovo” (!) uveo zabranjeni zvuk u našu srednju struju, doduše uljuđeniji, razvodnjen i ‘manje opasan’. No ispod površne objede, u njegovim je pjesmama bilo zanimljivih tekstualnih razina, nesvjesnih i namjernih jednako.

Pjesma “S druge strane mjeseca” bila je posebna.

Autor, opet kao tajni prevoditelj, zajedno sa svojom partnericom koja kao neka vrsta emocionalnog daktilografa ‘hvata bilješke’ njegovih ideja i prevodi ih u tekstove koji prenose poruku na odgovarajući način: “Dušo, trebali smo znati mi / da nam je najbolje onda bilo – / jer kad osmijeh nam se prorijedi / nije to vino koje se pilo /

u one dane, ljubavi rane // Nikad nećemo bit’ isti mi / niti ja, niti ti, tako ide / čovjek to niti ne primijeti / kako su godine s neba stigle / nenadano, polagano.”

Što je to sad? Refren, filistarski, u suprotnostima, kako autorski par samo zna, kroz senzualni glas pjevačice, pojašnjava: “Jer se navikne čovjek na dobro i zlo, / na toplo i hladno, / ‘al nije to . . .”

Koje to?

Zna publika.

Ako ništa, zna i zbog toga što im, uz minimalne zahvate, kakvi god oni bili, pjevačica govori napokon i njihovim rječnikom i sintaksom ovdje, elipsom iz govornog jezika kaže onako kako bi i njena publika isto izrekla kad razgovara međusobno o bitnim stvarima – o tome što misle, kako se osjećaju, kako vide sve oko sebe danas.

Ima tu čak dobrih kontrasta zapravo, kako par zna već ubosti, pogotovo

na kraju refrena: “I da poželi srce/ na minut il’ dva (splitski, i opet, strogo govoreći, ‘nepravilan’ nominativ) / da se naježi k’o nekada// od dodira, i tople struje što je tekla, s druge strane Mjeseca”

Sunce i magla, toplina, senzualnost, ljubavna drhtavica – srce se ‘ježi’ od tople struje što je tekla “s druge strane Mjeseca”. Mjesec, planeta koje se naš čovjek još uvijek atavistički plaši, svakome u našim kulturama s dugačkim paganskim repovima, i jasan simbol za ludilo, a odmah i pojmovni kontrast – topla struja i hladni Mjesec, mrzla, pusta bijela planeta. Nekadašnja toplina, unutarnje grijanje uspomena i mjesečeva hladnoća života danas, u situaciji poslije katastrofe i nakon stanovitog smirenja, poslije godina eskalacije i održavanja negativnih emocija. Smirilo se sve manje-više, sigurnije je nema sumnje, ali je i hladno postalo bogami, nakon svega, nekako manje ljudski i manje živo, manje radosno i slabo uzbudljivo.

Kad ugoda nostalgije prođe ostaje čovjek sam sa sobom, sunce se povuče i ono sivo, zlovoljno, *nadrdano* vraća se, ljudi se i dalje udaraju ramenima po ulicama i psuju u sebi po šalterima i autobusima, vraćajući se kući i čekaju napad istine kao noćnu moru, uviđanje koliko često su bespomoćni i sami. Polako, i ono nezamislivo javlja se u subjektu. Okreće se u tišini i u mraku ka sjeni što lebdi u kutu sobe, negdje gore, i pruža ruku ka njoj. I ljutnja čak, opravdana uglavnom – prošla je.

Ali, poslije demagogije ovoga autora (ni kad je iskren ne zna to reći kako treba), došla je i ljepša, iskrenija verzija istog osjećaja. Najbolja od ovih pjesama bila je “A kad mi dođeš ti”. Već i formalno, van vidljivih i skrivenih razina, ona ne pliva na onoj tankoj liniji između lošeg ukusa, ironijske sigurne distance i mrtve ozbiljnosti kao većina. Izašla je isto tu negdje, oko 2000. Napisao ju je korčulanski, velolučki muzičar i ribar, povremeni *songwriter*, a otpjevao i snimio u toj istoj godini neuspjele promjene Oliver Dragojević. Teško da ju je tko drugi i mogao otpjevati.

U pjesmi nijednom riječju nema direktne sugestije, i nema niti jednog dokaza, ali od prvoga puta osjeća se da iz nje sjaji posebna realnost, da nije o onome o čemu se predstavlja da govori. U čemu je nevidljivost sugestivnosti ove pjesme? U glasu Oliverovom – tom fantastičnom instrumentu unutar naše muzike; u dirnutosti i ponesenosti tona, ili u muzičkim linijama koje dišu zahvaljujući pauzama između akorda; možda, na nivou tekture, u nenatranosti zvučne slike koja je sva u zračnosti, prostornosti, sve bistro kao sunčano jutro i otvoreno kao pučina, a u isto vrijeme u potpuno intimističkom obraćanju pjevača nekome; u tonalitetskom skoku u refrenu, u zlatnoj boji sopran-saksofona.

U noći “punoj prijetnje, nema te tu kraj mene”, otvara pjevač u niskom tonalitetu i poslije slijedeće linije, ide jednostavna druga strofa: “moj dan nema kraja/ noćima tebe sanjam”, i dirljiv stih bez stilskih ukrasa, otpjevan tako prirodno, u onoj najdubljijoj jednostavnosti kad se sve stilske i stihovne komplikacije i varijante izrečene ili prođene apriori, pretresene u glavi, odbace da bi se reklo najosnovnije: “i samo čekam dan, da dođeš mi . . .”

Zajedno dan i opet noć. Noću se skupljaju duhovi i demoni u čovjeku i izlaze van u mrak. Muka je noćna životinja, pa svi koji pate strepe od noći. Ali ova pjesma je jutarnja, sunčana, i da se to ne prekine, da se pobjegne od lošeg sjećanja na prošlu noć, pjevač uzlazi s akordima u ponesen, širok i glasan, na papiru naivan ali u izvedbi himničan i radostan refren: “A kad mi dođeš ti / I osmijeh vratiš mi, / Sva patnja i bol života mog će proći.”

Pa melodijski isti, uz klasičnu oliverovsku varijaciju melodije i modulaciju,

skok u visinu, drugi, interesantniji, dio refrena: "U noćima bez sna / Ja tebe dozivam, / Da dođeš mi ti / I kao svi, počnemo mi – / mirno živjeti."

"Mi" – 'nas dvoje'? Ili *mi* – neizrečeni, svi zajedno, i *jedni i drugi*, 'mi', za koje nam govore da ne postojimo u dihotomiji, "mi" što se evo ipak gledamo ispod oka već dvije decenije ili okrećemo glave ka pravcu gdje mislimo da ovaj drugi još (po)stoji, prebiva. To je ta želja. I zato su u rezoluciji refrena sam kraj stiha i melodijska linija "... mirno živjeti", spram prethodnog dijela refrena – najtiše, najsmirenije otpjevani.

Stih "a kad mi dođeš ti, i osmijeh vratiš mi" – posebno je nevoljno ironičan: vraća opet 'barbarski' element s početka, kao kulturni stereotip i kao istinu: 'oni', naime, to se 'zna' bar, stoje za humor i duh, za smijeh, onaj đavolski, divlji, sumnjački, diskriminirajući, pun životnih sokova i energija, smijeh koji ruši bogove i autoritete. Smijeh koji je tako falio uz nakazu svojeg antipoda – namještenog, kiselog, ukočenog, operetno usiljenog smijeha. Sve one švercane video-kasete, loše presnimljene i prikazivane u kućnim projekcijama, na kojima se, za nevjerovati, *humor* trošio kao kontrabanda, upražnjavan u tajnosti kao preopasan subverzivni materijal – podsjećanje je na tu potrebu. Ova praksa pokazuje još nešto, van problematičnog odnosa i međusobnog pripisivanja svojstava, nešto potpuno ponižavajuće: čovjek se smijao odistinski samo u privatnosti, u izolaciji. Da bi se nasmijao od srca, da bi reflektirao sebe i sve oko sebe kroz humor – morao se izolirati od vanjskog svijeta.

Što to danas govori o onome?

Uživanje u životnim stvarima, bazičnost, spontanost, sve je to podsvjesno učtavano u toga drugoga kojega se sanja i psuje u isti tren, koji je u međuvremenu postao sâm nositelj tih osobina. Bože dragi, kako onda ne osjećati taj svijet kao odsječeni fantomski dio tijela? I kako i kome to priznati?

Kao i uvijek gdje je trauma na stvari – nesvjesni dio čovjeka, koji se ne može zauzdati, govori neprocjenjivo više istine od voljnog, mišljenog. Želje, strahovi, zabranjene ljubavi, nadanja, neuroze i nemiri, svi procesi i dinamike u čovjeku – odbijanje i poricanje, rijetki pokušaj dijaloga, ili u obrnutom smjeru, bar razgovora sa samim sobom, bilo kakve refleksije, i svaki put nanovo padanja i vraćanja neprestana u nerješivost situacije i u problem, u izoliranost – sve autentično važno ostajalo je neizrečeno, van otvorenog razgovora i suočavanja sa stvarima. Javna laž i privatna istina – sve se, kao toliko puta dosad, u toliko slučajeva, opet na toj podjeli završavalo. Riječ je zakazala, potisnuta jer skriva neku strašnu istinu, a pjesme kao ova bile su jedan od rijetkih mogućih obrambenih mehanizama spram neizbježnih emocija.

Skladatelj, kojeg tamo gdje živi inače zovu 'dobrim čovikom', taj dakle 'dobri čovik' napisao je i glazbu (srećom, samo glazbu) i za "Zemlju dide mog", koju je snimila inače maestralna splitska pjevačica, a na stihove drugog autora – pjesmu koja je, kontekstualno, u okviru u javnosti dozvoljenog, i s obzirom na glas koji ju je pjevao, imala jedan od najužasnijih, najnehumanih stihova uopće (ako izuzmemo one iz podzemlja), što je u eri nadmetanja u gadosti, bilo postignuće za sebe.*

To stvar čini još kompliciranijom. Dakle, nije u pitanju netko apriori otvoren, kritičan, angažiran, a poput – budući smo u Dalmaciji i njenoj kreativnoj branši koja živi od vlastitog izraza – nekih od najpoznatijih splitskih javnih figura, pisaca, novinara i muzičara, netko unaprijed sklon da simbolično pruži

ruku, svjestan ne samo tuđih nego i vlastitih golemih zajedničkih padova, tko po sebi, po unutarnjem ustrojstvu, žudi za pomirenjem. Pjesma dade naslutiti da je čak i onaj od kojega se ne bi očekivalo, može biti poželio što ne bi smio. Da iskorači prema nestalom i odsutnom, i možda, makar nakratko, pružiti mu ruku ili je, ponuđenu, primiti.

"Kad mi dođeš ti" u tom smislu, dala je slušatelju koji to ne može u realnosti učiniti, niti čak, vidjeli smo, izreći to – priliku dakle da je onda odživi iznutra, da bude njegova unutarnja, privatna filmska projekcija. Moglo bi se opisati baš tako, kao filmska stvar – i nekoliko filmova devedesetih imalo je varijante upravo ovakve scene. Oko kamere zamjenjivo s okom čovjeka, gdje je prvo jednako drugome, podiže se ni iz čega, iz mraka, van ekrana, od donjeg rakursa prema gore – u svjetlo, i slika je najprije mutna jer je svjetlo pre-jako za blendu oka, točka koncentracije svjetla raspršuje se u kutu na nekoliko strana, razbacujući dijagonalne pravilne zrake, sve dok se oko ne prilagodi i slika izoštri.

Atmosfera je onirička, to je snoviđenje, i našem čovjeku kad je zakoračio u taj svijet, ukazuje se odjednom vizija: uvijek vani, eksterijer, nikad u zatvorenom prostoru, ljudi sjede za stolom – jelo, piće, smijeh, vrt, smirujuće zelenilo, sja blago sunce i sve je u žmirkavoj izmaglici. Gleda lica: sve dragi i poznati. I svi su kao što su nekad bili, i oni kojih više nema. Čovjek odjednom ugleda figuru, svog parnjaka, bivšeg prijatelja, svoje drugo ja. Oko toga se sve ovo, bolno, i vrtjelo. To je fikcija, dakako, želja, reći će mnogi. Možda.

5. Don't give up on me

Prije nekoliko godina prikazana je i ovdje nizozemska dokumentarna serija *Video letters*. Ideja i namjera bilo je spajanje pokidanih privatnih veza između ljudi tu kod nas, u 'regiji', kako hoće eufemizam. U jednoj od epizoda upoznajemo dvije obitelji, nekadašnjih prijatelja, što su ostali s dvije strane i izgubili kontakt. Slušamo naizmjenično priče jednih i drugih. Različite su, kako drugačije, ali volja i dobro su ostali (ili se ponovo probudili ?), zle krvi nema.

U finalu, zahvaljujući režiserima, sreću se negdje, na nekom anonimnom parkiralištu, nakon svega, nakon desetljeća i pol. Dok idu jedni drugima u susret i dok se pozdravljaju, zbunjeno, nespretno i paralizirani od emocija, u najemotivnijem trenutku kamera se usuprot očekivanom (pogotovo danas) i u gesti silne delikatnosti udaljava. Ostavlja im privatnost: tu mi gledatelji više nemamo što tražiti, osim kao uljezi. Kreće odjavna špica. Ono što je, na javnoj projekciji kojoj sam prisustvovao, tako jako udarilo prisutne, nije bilo samo inteligentno, nesentimentalno i diskretno ulovljeno iskustvo direktne ljudskosti susreta, već ono što je scenu zaokružilo, dalo joj okvir. *Soundtrack*, muzička podloga u pozadini, dakle ne slika kao glavna, nego zvuk – potresna, majstorski izabrana pjesma, inojezična pritom suprotno svim mogućim i očekivanim asocijativnim muzičkim izborima, a što je prostrujala kroz publiku ostavivši je bez daha:

I know it's late, but wait, please... Don't give up on me – čuo se glas crnog soul-pjevača Solomona Burkea: "Ne odustaj od mene", jer – *I won't give up on you* – neću, nisam mogao ni ja od tebe.

* „Ka dite čula san, / još se sićan ka i sad / riči dide mog: / upamti zauvik / da u njima vire ni / nisu oni ka i mi“ (I. Cetinić)

НОВИ ВАЛ И ФИЛОЗОФИЈА, УР. БРУНО БУРКО И ИВОНА ГРЕГУРИЦ, ЗАГРЕБ: ЈЕСЕНСКИ И ТУРК, 2012.

МОГУЋНОСТ ПРОСВИЈЕЋЕНОСТИ

Томислав Брлек

I'm in love with Jacques Derrida
Read a page and I know what I need to
Take apart my baby's heart
Scritti Politti, *Jacques Derrida* (1982)

Go, Rimbaud!
Patti Smith, *Land/Horses* (1975)

Пројект низа књига скупно описно назван *Popular Culture and Philosophy*[®], што га је 2000. покренуо издатељ Open Court (први наслов серије био је, прикладно, *Seinfeld and Philosophy: A Book about Everything and Nothing*) под егидом "приближавања високо-квалитетне филозофије широјој публици" несумњиво је сјајна замисао у сваком погледу, осим у једном — ништа у тим зборницима није филозофски занимљиво. То јест, ни на који начин не показују да би "популарна култура" захтијевала неки специфичан начин мишљења, потицала друкчије приступе старим или отварања нове проблеме, него се своде на мање-више коректну примјену ових или оних филозофских концепата на више-мање произвољно (или сензационалистички) одабране примјере (што се музике тиче, ако нисте баш увјерени има ли се о Radiohead, Pink Floyd или U2 штогод филозофски релевантно рећи, док не изађе свезак о Lady Gaga, покушајте с групом Rush), који су пуне илустрације у већој или мањој мјери афирмираних филозофских модела. То, треба ли рећи, нипошто не значи да такво што није могуће. А да је не само могуће, него и остварено, зна сватко тко је читао знамениту студију Greila Marcusa, *Lipstick Traces: A Secret History of the Twentieth Century* (1989; која је одавно доступна и онима који не знају енглески, као *Трагови кармина: тајна историја културе XX века*, прев. Дејан Д. Марковић, Чачак/Београд: Градац, 2013). Напросто, у реченој серији то ни приближно није случај, па ју је најбоље схватити као начин да професори филозофије (а нарочито издавачи) понешто додатно зараде на онима који иначе не читају филозофску литературу.

Домаћа је пак варијанта тога пројекта — *Нови вал и филозофија*, ур. Бруно Бурко и Ивона Грегуриц (Загреб: Јесенски и Турк, 2012) — кренула обрнутим смјером, с мишљу водиљом која би се могла сажети слоганом: "ништа концептуално, појмовно, системски, не дај боже знанствено!" (стр. 100). Тај је пут свакако много тежи — док се знанствености и систематичности

није тешко ријешити, прва су два својства поприлично тврда методолошки орах. Премда се у зборнику заступљени професори филозофије (*in actu* или *in spe*) својски труде да им критички увиди не одударају превише од исказа одушевљења попут (дословно): "Wow, како то добро звучи!" (стр. 103), ипак би и они морали признати да је "добро" — ахем — појам. Истину за вољу, нађе се ту примјера и неких других начина како је могуће "филозофски" приступити било чему а притом не употребљавати ни концепте, ни појмове — један је, рецимо, промовирање парафразе у универзалну хеуристичку методу. Тако се анализа "етичких и медијских аспеката Новог вала" своди на препричавање и цитирање чланака из *Полета* и *Студентског листа* (усп. стр. 31-44), док се пјесма "Шта је то у људском бићу што га води ка пићу?" Прљавог казалишта "анализира" тако што се наводи и препричава текст, не би ли се затим устврдило како се у тој пјесми настоји "одгонетнути једно од антрополошких питања — зашто су људи склони алкохолном бијегу од стварности", односно да "Хоура лоцира могуће узроке склоности људског бића ка пићу" (стр. 121). Укратко, значење текста је оно што се у тексту каже, само мало друкчије формулирано. То се онда зове "помнијим ишчитавањем текстова" (стр. 51). Није потребно посебно наглашавати да се притом неизбјежно посве губи из вида (и слуха) тон, у конкретном случају ироничан, који би ваљда требала дати наслутити, ако већ не сама чињеница да је ријеч о пјесми а не о социолошкој расправи, онда барем рима. Осим, дакако, у случају да дијелите мишљење како "слаб карактер", "јефтина пића" и "број кафића" доиста исцрпљују могуће узроке те проблематике.

Премда се у зборнику заступљени професори филозофије (*in actu* или *in spe*) својски труде да им критички увиди не одударају превише од исказа одушевљења попут (дословно): "Wow, како то добро звучи!" (стр. 103), ипак би и они морали признати да је "добро" — ахем — појам

Унутар концепције читања (сходно томе и тумачења) коју заступају аутори у зборнику, било би, тако, непојмљиво да је Green Gartside "врло интелигентан младић, који добро познаје Wittgensteinov рад", како га је, након што су били на ручку, описао Jacques Derrida (усп. "Jacques Derrida", *The Telegraph*, Obituaries, 11. 10. 2004), те да, дакле, не мисли како се филозофија чита из разлога наведених у стиховима који су оваје послужили као епиграф, ни да је доиста довољно прочитати једну страницу било којег (не само филозофског) текста да би се постигло било што. Скоро сви аутори заступљени у зборнику држе, напротив, како за тумачење друштвеног и повијесног контекста достају (најблаже речено) громопуцатељне метафоре, те да Nietzscheova мисао "Ich fürchte, wir werden Gott nicht los, weil wir noch

an die Grammatik glauben" (KGWVI/3, S. 71–72) значи да субверзија теолошке епистемологије почиње (и завршава) подривањем синтаксе:

Генерације Новог вала прошле су астрономски и звјездани пут од рабања енергије, експлозије супернових [sic!] у Метрополи до само нових или бијелих патуљака у провинцијској побуни против мртвила, али и реакцијом на тада не тако давна политичка гибања и превирања. (стр. 43)

Сличним се хиперболично-анаклоутичним методама брзополетно решавају и сва друга питања положаја човјека у козмосу, с посебним обзиром на Нови вал.

Након што се аподиктички устврдило како се о вези између филозофије у "знанствено-библиотечној номенклатури" и "нововалне гласбе" (на том мјесту без икаквог другог одређења) "тешко" може "говорити", лако се долази до рјешења како је то ипак могуће "ако дефинирамо филозофију на свој начин" (стр. 109). Што је несумњиво тачно: дефинирамо ли било што како желимо, све је могуће. Незгода је, међутим, у томе што језик има своје законитости па је једно хтјети (*vouloir*) а друго рећи (*dire*), а значење тек спој тога двога (*vouloir dire*). Та се ограничења, како је углавном добро познато, опћенито зову писмо (и) стога што у писаном тексту особито јасно (да не кажемо зорно) долазе до изражаја. Није уопће случајно да се у горњем наводу употребљава глагол *говорити* премда се, дакако, *пише*, нити је то питање стилистике — аутори су у овом зборнику (као што потврђује скоро свака његова страница) доиста увјерени да је могуће нешто рећи а притом заобићи писмо.

Тако се онда пише "Borghesovskih" (стр. 42) кад се жели рећи "borgesovskih" јер се правопис (ни страни, ни домаћи) не сматра важним. Правопис

сам по себи можда и не би био пресудан кад неријетко не би водио изравно у озбиљније бесмислице. Рецимо, кад се напише "[а]ко занемаримо Paula Varlaina и његов Television" (стр. 144), то није напросто непознавање француског правописа (Verlaine) јер, наиме, занемарити то да је Paul Verlaine француски pjesnik који (с обзиром на то да је умро 1896) није знао ни за телевизију, ни за rock'n'roll, чини посве бесмисленим гесту једног од оснивача споменуте групе, Thomasa Millera, да њему у част промијени име у Tom Verlaine. Будући да други утемељитељ групе, Richard Meyers, мање очито али једнако важно, у част збирке *Une saison en enfer* узима презиме Hell, тај поступак ни у ком случају није случајан (како се види из другог епиграфа) — међутим, у његов је смисао унутар "филозофске" концепције зборника *Нови вал и филозофија* немогуће проникнути јер је по њој "некорумпирани, егзистенцијално нужан ангажман", што је — тврди се на више мјеста, мада се нигдје не доказује — кључна вриједност Новог вала/таласа, "не може подцијенити даметима тзв. високе умјетности" (стр. 72). (Због обиља сличних примјера језичке рогобатности, оставит ћемо по страни питање да ли се заправо хтјело рећи *процијенити*, као и у чему би била разлика у том контексту.) С друге стране, концепција која афирмирање одбацивања сваке рационализације примјењује на синтактичке односе свакако је досљедна: "Деконцептуализација која се јавља у Новом таласу једна је до сјајних идеја коју је развио мањи број бендова и није био доследан тој идеји" (стр. 145).

Тако се онда пише "Borghesovskih" (стр. 42) кад се жели рећи "borgesovskih" јер се правопис (ни страни, ни домаћи) не сматра важним. Правопис сам по себи можда и не би био пресудан кад неријетко не би водио изравно у озбиљније бесмислице. Рецимо, кад се напише "[а]ко занемаримо Paula Varlaina и његов Television" (стр. 144), то није напросто непознавање француског правописа (Verlaine)

Из тог је разлога заправо беспредметно по питању семантике примјетити да је превести "I wanna destroy the passer by" (стр. 149) као "желим уништити успутног путника" (стр. 147), мада *passerby* или *passer-by* (али никако не *passer by*) значи *пролазник*, погрешно. Као и да чињенично није тачно када се, на примјер, тврди да су Ramones "првих неколико година" (стр. 146) писали бесмислене текстове, *ipso facto* лишене социјалних (или било каквих других) коментара, с обзиром на то да у њиховим pjesмама чујемо гласове нацистичког јуришника ("I'm a shock trooper in a stupor") у "Today Your Love, Tomorrow the World", варијанте Trivisa Bicklea у "53rd & 3rd", једног од беспризорних клинца у "Now I wanna sniff some glue / Now I wanna have somethin' to do / All the kids wanna sniff some glue / All the kids want somethin' to do" (комплетан текст), сиромаша којег је врбовала CIA у "Havana Affair" (све са Ramones, 1976). Или, да останемо код геополитичке

проблематике, може ли се доиста одређи “било какав озбиљан смисао” и критичка оштрица стиховима: “From old Hanoi to East Berlin / Commando – involved again” (“Commando”), или пак исповједним исказима жртва социјалних механизма искључења у “Pinhead”, “Gimme Gimme Shock Treatment” и “Teenage Lobotomy” (све на *Leave Home*, 1977)? Наслов трећег албума, *Rocket to Russia* (1977), да и не спомињемо.

На Ramones смо се мало задржали стога што су – услјед кључне функције ироније и у музичком, и у текстуалном, и у изведбеном аспект – парадигматични за херменеутичке проблеме што би их иоле озбиљан приступ било теоријској, било историјској контекстуализацији естетских (а нарочито изведбених) дјела морао узети у обзир (а које, успут, Greil Marcus подробно разрађује у споменутој књизи), али слично се може показати за све тврђе тога типа које нису опће познате баналности (рецимо, да “постоје суптилне теоријске разлике између водећих филозофа *Praxisa*, Гаје Петровића и Милана Кангрџе”, стр. 13). На примјер, иако је можда доиста “[о]рганизатор Woodstocka био изненађен бројем људи које су привукли звуци електронички појачаних гласбених сирена” (стр. 97), број тих људи (цца. 400.000) свеједно је занемарив у односу на број припадника њихове генерације (тзв. *baby-boomers*; 1965. је 40% Американаца било млађе од 20 година, дакле: преко 75 милиона). Као ни самопрезентација, тако ни самоперцепција не може бити исто што и чињенично стање, посве неовисно о методолошким и епистемолошким оквирима утврђивања чињеница.

Чисто зато што се на једном мјесту тврди да је логика корисна (усп. стр. 67), из широког спектра логичких погрешака можемо за ову прилику издвојити следеће:

- *non sequitur*: “социолошки покрет [који] као такав поставља естетске критерије” (стр. 51);
- *ignoratio elenchi*: тезу (из, иначе, далеко најбољег и, заправо, јединог озбиљног текста у књизи, “О слободи и вољи у поезици Бранимира Штулића” Желимира Вукашиновића) да је Штулићева поезија “облик посредовања битан по само-разумијевање духа једног времена” (стр. 72) не може се доказати позивањем да се сјетимо (?) како је “умјетност, посебице музика [...] најнепосреднија манифестација воље” (стр. 73), па ни тако да се поброје “слике које портретирају свијет једне генерације” (стр. 77);
- *proton pseudos*: “Ако је немогуће имати [sic!] све исказе истодобно истините [sic!], нема ни конзистенције скупа, управо као што нећемо повјеровати у причу као истиниту ако нису све реченице истините.” (стр. 67; мада је то примјер из логике, нужно је, макар успут, указати на синтактичке и лексичке незграпности);
- *petitio principii*: “Кроз пар акорда и шаку стихова можете мијењати свијет” (стр. 58).

Али, како рекосмо, све то није битно. Наиме, како “[б]орба Новог таласа није борба за или против нечега одређеног”, него је “борба ради борбе, борба која је сврха самој себи” (стр. 148), ни писање о тој борби није писање о нечем одређеном, а камоли о било каквим чињеницама, него писање ради писања (притом не одвећ писмено), које је само себи сврха. Не би ли то, додуше, могло значити да га не треба читати?

Тко се пак упусту у читање, наћи ће се пред нерјешивим задатком како да на тај начин проведени концепт помири како (1) с више пута истакнутом тврђом да никакве концепције нема (нити треба да је буде), тако и (2) с намјером истакнутом на почетку зборника да се, у контексту бројних анегдотално мемоарских описа раздобља краја 70-их и почетка 80-их година прошлог столећа, на питање “Да ли је то доиста било тако и што се ту стварно догађало?” одговор понуди кроз “анализу духа времена и настојања главних актера” (стр. 7). У тој перспективи, филозофија заправо значи загребачки Филозофски факултет, а Нови вал оно што је о њему тада писала студентска штампа и чега се његова (исто тако тада студентска) публика присјећа с концерата и тулума (усп. стр. 20 и даље; стр. 31 и даље; стр. 91 и даље); укратко, доба кад се, што би у једној својој чувеној пјесми отприлике рекао Ђони, “ружило често, читало *Praxis*, полемизирало вјешто”. И мада ни таква методологија не би била бог зна што, мноштво паушалних тврђи – нпр.: “[т]адашње вријеме понудило је, дакле, само велику илузију слобода” (стр. 12), гдје се аргументација своди на уметнуто “дакле,” или: “гласба ће постати аргументом” (стр. 93), гдје је ријеч “аргумент” евидентно довољан аргумент – у споју с петпарачком заједљивошћу – дим цигарета ширио се “због дубоког послјеподневног промишљања Kantовић и иних антиномија”, док је један професор “жарио и палио”, а други давао “на увид своју кореспонденцију” или “гњавио с [sic!] Fregeovим или Brentanovим логичким формулама и знаковима које нитко није разумио” (стр. 20-1) – не задовољавају чак ни те минималне увјете.

Ситуација је, дакле, парадоксална и по томе смо се напакон приближили филозофији. Ако питање колико се методологијом (овдје представљеном тек малим избором) која у најбољем случају зна за *argumentum ad populum* и *a dicto simpliciter*, а у најгорем је посвемашња произвољност, “приказује [...] стварна слика” (стр. 51) Новог вала или таласа (штогод то иначе било) уопће није релевантно, онда то свакако нису ни текстови који то гледиште заступају, нити ће се на тај начин успоставити “ново реално [?] стајалиште с којег је могућ критички поглед према актуалном” (стр. 12). Укратко, зашто би филозофија била привилегиран приступ Новом валу/таласу кад је он филозофски недокучив? Уопће, кад се о нечему ништа (сувисло) не може рећи, зашто да се онда о томе говори (дапаче, објављују књиге)? Напакон, ако је свеједно тко пише и с каквим аргументима, зашто је важно убиљешци о ауторима истакнути да су сви филозофи? На темљу зборника *Нови вал и филозофија* какав би се злобник који поједнако презире и филозофију и Нови вал (са све Новим таласом) могао присјетити како је Frank Zappa описао већину rock критике – “Људи који не знају писати разговарају с људима који не знају говорити за људе који не знају читати.” (Bruce Kirkland, “Zappa the Zapper” *Toronto Star*, Entertainment, 24. 09. 1977) – и рећи како је сва срећа што чувени сатирик није читао што о томе пишу филозофи. Но, можда га је (зборник, наиме) најбоље схватити као ингениозно изнађено рјешење за давно у Штулићевој пјесми “68” предочен проблем свакога тко има становит (37 или било који други) број година и (колико-толико) “вриједну диплому”, некад је “сањао како води пролетере младе” (или барем има свој бена), а сада је “без акције по читави дан”. Такви, умјесто да се, “из ових стопа, баце равно у Саву” могу, наиме, почети – свеуидиљ “доследни деконцептуализованом тексту” – писати текстове попут оних сакупљених у овом зборнику, из којих доиста не слиједи “никаква критика нити било какав озбиљан смисао (стр. 146)”.

NOVI ALBUM JOHNNYJA ŠTULIĆA, *GOZBA*

NI JOHNNY NE MOŽE SRUŠITI MIT KOJI SE OKO NJEGA IZGRADIO

Goran Borković

Dugo je Branimir Štulić bio vreća za političko udaranje. Već u drugoj polovici osamdesetih, kad se „izmaknuo“ iz Jugoslavije i otišao u Nizozemsku, znali su ga potkačiti, a nije ni on ostao dužan. S dolaskom rata, postao je omiljena meta. Domoljubi su mu zamjerali boravak u Beogradu početkom devedesetih, a patrioti ga optuživali za izdaju. Jedino mu je publika sve opraštala.

Tada, već na zalasku karijere, njegovo je ime značilo sve manje. Krenuo je na oproštajnu turneju s prosvjetiteljskim učinkom: s tadašnjim sastavom Azre praktički je prošao svaki grad u bivšoj državi. Nijedan za njega nije bio premalen. Sviralo se po domovima JNA, na ljetnim terasama, u šupama i podrumima koje su nazivali po imenima omladinskih rukovodilaca ... Štulić je te godine bio svuda i ništa mu nije bilo teško. Kao da je znao da mu je ta zadnja turneja ujedno i posljednja prilika da uživo vidi svakog fana – od Trbovlja i Sinja do Požarevca i Kičeva.

Zaista, bio je to labuđi pjev. Čim je odsvirao svoje, nestao je iz Hrvatske kao da ga nikad ovdje nije ni bilo. Zajedno s njim nestala je i Azra. Zabrana puštanja njegovih pjesama nikad nije bila službeno propisana, ali svaki mu-

zički urednik znao je da Azra ide u isti koš s Partibrejkersima, Idolima i ostalim prekodrinskim novovalnim bendovima. Azra je tretirana kao srpska grupa, a Štulić kao Srbin ili još gore – kao domaći izdajnik. Kako bi se takav odnos podebljao, dežurni državni komentatori izvlačili su činjenicu iz njegovog privatnog života da mu je otac bio oficir JNA, što je početkom devedesetih samo po sebi bila dovoljna diskvalifikacija da te se – u najboljem slučaju – preseli u drugu životnu ligu, pa možeš sam birati skupinu: hoćeš li zapad ili istok!

Unatoč medijskoj prohibiciji – ili možda upravo zbog nje – u Hrvatskoj je iz statusa legende polako počeo kliziti prema mitu koji se održao do danas.

Štoviše, njegovo uporno ignoriranje mainstream medija, odbijanje davanja intervjua i ulaska u privatni život samo su dodatno učvrstili Štulićev mitski status. Zvali su ga i menadžeri nudeći milijune da odsvira još jednu „jugoslavensku“ turneju, naravno, znatno manjeg opsega. Bili bi dovoljni Maksimir i Marakana. Možda kasnije Koševo, Bežigrad i još pokoji stadion na kojem su igrali jugo-prvoligaši. „Pos'o dobar, para laka“, trubili su mu ovi, ali njemu nije bilo ni na kraj pameti da ih čuje. „Sviranje je ozbiljan posao“,

rekao je u jednom od rijetkih medijskih istupa u zadnjih dvadeset godina u stanci između prijevoda grčkih klasičnih djela. Javljao se, iz svog apatridskog nizozemskog utočišta, samo da kaže da su ga još jednom pokrali: diskografi, muzičari, izdavači... Svejedno, tko god je s njim poslovao, Johnnyju je maznuo pare!

Ali, ni to nije srušilo mit o čovjeku koji je pobjegao na vrijeme i kojeg ni milijuni eura neće vratiti na binu iz jednostavnog razloga jer on nije Goran Bregović da uzme novac nostalgijom ispunjenom narodu koji se kroz maglu sjeća sretnijih vremena iz mladosti, pa ga bez problema može prevariti i onakvo Bijelo dugme. Bregović je, uostalom, kaže jedna od bitnih sastavnica od kojih je satkan mit o Johnnyju – a ispričao ju je u jednom dokumentarcu fotograf Igor CC Kelčec – osim što bezobzirno krade sam sebe, maznuo i Štulićevu ideju da napusti rock muziku i ubuduće radi sasvim drukčiju vrstu obrada narodnih pjesama, dođe na koncert u bijelom odijelu, sjedne i pucne prstima, a orkestar iza njega krene s pjesmom. Nije prošla ni godina dana, a pojavio se Brega u takvom odijelu okružen svitom i pucnuo...

Štulić je već tada jako dobro znao da je prošlo vrijeme kad se „ružilo često, čitalo Praxis i polemiziralo vješto“ i naprosto odustao. Tek tu i tamo u rockerskom podzemlju netko bi pronašao kakav novi „album“ izdan navodno u Beogradu za koji bi i sam Johnny koju godinu kasnije rekao da nema veze s njim i da su ga opet – je li – pokrali.

I to je trajalo dok mitska ličnost u nizozemskom mjestu nije otkrila mogućnost stavljanja pjesama na Youtube. Ta se prekretnica može usporediti s izlaskom prvog Azrina albuma potkraj sedamdesetih. Na žalost, ne s jednakim učinkom. Redaju se „Gozba“, „Gozba II“, „Zakuska“... Malo tko i od onih najzagriženijih fanova to – i da želi – može pratiti.

Odustali su i mediji koji su, doduše suzdržano, pozitivno ocjenjivali „bluzerske verzije starih stvari i nešto novih“, napravljenih „u intimističkoj atmosferi mješavine bluesa i domaćeg etno melosa“ uz zaključnu ocjenu, koju je iznio beogradski B92, da je riječ o „muzičkoj revoluciji“. Kako je to rekao novinar Saša Vejnović, sve to podsjeća na čovjeka koji se sam snima u sobi pazeći da ne probudi susjede. Baš kao iz opisa Sergeja Trifunovića koji mu je prije nekoliko godina s društvom banuo na vrata, a ovaj ih odmah upozorio da budu tihi jer mu žena spava na katu. „Jebiga, moraš bit' pažljiv prema onom tko te hrani“, objasnio je tada Štulić, iznerviran jer su mu zapišali dasku na WC školjci.

Štulića je na medijskom životu održavao mit. I njegove pjesme imaju sličan status. Kao i prije trideset godina neki klinci pjevaju ih u parkiću dok truse jeftino crno vino. Čak i njegovi najžešći kritičari ne usude se pljuvati po njegovim prvim albumima koji ulaze u sam vrh južnoslavenske novovalne pjesmarice. Međutim, Zlatko Gall je nedavno hladno napisao da se Štulić, zajedno sa svojom Azrom, kao i cijeli Novi val, može pokriti ušima pred onim što rade TBF, Let3, Edo Maajka i ostali postnovovalni bendovi čiji je opus, kako kaže, daleko kvalitetniji i cjelovitiji od onog koji je u nekoliko godina uspio složiti Johnny s Borisom Leinerom i Mišom Hrnjakom. O novim radovima koji bi trebali kvalitetno konkurirati «Filigranskim pločnicima» i «Sunčanoj strani ulice», nije se izjašnjavao. Da bismo našim čitaocima koji ne drže puno do Youtubea približili dio novog Štulićeva opusa, pokušali smo recenzirati dvadesetak pjesama koje je bivša zagrebačka legenda i sadašnji južnoslavenski mit (pokušao) otpjevati i odsvirati u svom holandskom skloništu:

– **VERANDA:** instrumental razlomljene strukture. Zvuči kao stilska vježba „mandolina svira, draga dragom kriva“. Neočekivani kraj, ali vrlo dojmljiva lirika.

– **DOVIĐENJA NA VLAŠKOM DRUMU:** još jedan klasik u sobnom izdanju s neizbježnim eho-efektom i dva pitanja: je li istina da Štulić zapravo nikad nije naučio svirati solo i da li je ponovio strofu zaboravivši da ju je već otpjevao ili je razlog umjetničke prirode?

– **SEDNA MOMA NA ODRETO:** otvara makedonski ciklus. Štulić se posebno trudio oko pratećih vokala. Spominju se i teški prsti, što može objasniti brojne greške u raštiranoj svirci na cijelom albumu.

– **NA VODA ODIŠ UBAVO:** narodna poskočica, gotovo pa drmeš, koji bi se mirmo mogao naći i na „Balkanskoj rapsodiji“.

– **SLATKO LE MOME E – PAM-PAM-PAM:** kao i gore, samo brže i uz pumpanje bas dionice i popratne zvukove. Veseli makedonski narodni rock standard u kojem poziva slatko mome da dođe tu, ej, pa naglo stane.

– **ELAJ DONKE:** zavičajna ljubavna „pesan“ u kojoj se pjeva o nesretnoj ljubavi i dubokim vokalom poziva dragu da se vrati. Uz napomenu da Johnny Štulić ipak nije Johnny Cash.

– **PARAHODOT NABLIŽUVA:** ova rudimentarna pjesma snimljena na par kanala pokušava dočarati ugođaj tople ljetne noći pokraj Vardara i ubavo devojčice koje sjedi pokraj svog dragog, zaljubljeno ga gleda i čeka kad će ovaj konačno primijetiti da je ona tu.

– **STANI MI STANI – KAKO ĆEMO, LUDO MLADO, MI?** pjeva Johnny dok nastoji zadržati osobu suprotnog spola. Opet ubavo devojčice bježi negdje između Strumice i Ohridskog jezera. Možda bi i stala da ovaj prestane pjevati.

– **ZAR SAD:** uf, ova je dobra. Nikako da se sjetim otkud ta muzička vježba. Elaj, belaj, Stojanka, Đurđa, dilberi, kolena, stani, sedi... Zar sad? Zašto ikad?

– **MI GO ZATVORILE:** domoljubna makedonska narodna pjesma o komšijama. Tri i pol godine u zatvoru s vodom do koljena i kosom do ramena Jordanče odležao. Lele!

– **MORI MOME MALKOJ MOME:** kao da nikad nije otišao s Balkana. Štoviše, valjda po onoj kako čovjek stari, tako se vraća u djetinjstvo. Valjda zato i ovaj lirski makedonski standard bržeg ritma.

– **ŽENI:** traje točno četiri minute i posvećena je Ženi. Igra se riječima, ritmom, muzikom, pušta iz sebe sve što mu leži na srcu. „Zarad tebe/ja izgubi sebe“. Sad znamo tko je kriv za ovakav sunovrat. Da ne bude zabune, i ova je na makedonskom.

– **GROZDANKA NIZ DVOR ODEŠE / STANVAJ DONKE:** lirski koloplet s prepoznatljivim motivima. Izravna posljedica proučavanja narodnog makedonskog melosa.

– **VRLA MAGIJA:** „Po inventivnosti, originalnim aranžmanima, vokalnog doprinosa i originalnosti, to predstavlja remek-djelo. Makedonija će ovo uvrstiti u kulturnu baštinu“. Štulićevi obožavaoci nikad se ne predaju. „Ti si tu da budeš što treba/Nemoj da si dio problema“, ipak se Branimir negdje u prizmozgu sjeća da je nekad bio Johnny.

– **KAKVA MOMA VIDAV MAMO:** opet moma kose češlja, mamo. Lirska pjesma s pljeskanjem i lelakanjem. Bolji kraj nego početak.

– **SADILA MOMA:** A sad isto... Uz muku prema tuđini i tužaljku majci.

– **ČARDAŠ** (B. Keler): „Ovdje nema ničeg lijepog, samo jad i jecaj boli i gorčine; tužna jutra, mučni dani i beskrajno teške noći. Svi samo jure kao roboti svojim putem, programirani od 8-4, a oni još bjedniji popodne i noću. U očima praznina u duši umor, a na van sike mržnja i oholost.“

OBRANA I ZAŠTITA U MOSTARU

Marko Tomaš

Aftertaste

Ne znam postoji li u južnoslavenskim štokavskim jezicima riječ adekvatna engleskoj riječi *aftertaste*. Ova je fraza uglavnom vezana uz kulinarnstvo, ali koristi se i u drugim prilikama. Ako pišem o filmu, *aftertasteom* bih nazvao one emocije i razmišljanja koje film izazove u vama (ako ih uopće izazove) nakon što ste ga odgledali. Dakle, okus ili taste bila bi ona prva senzacija koju osjetite tijekom gledanja filma. Često se samo na tome i završi. Malo je filmova, pogotovo danas, koji vam ne mogu izaći iz glave ni danima nakon što ste ih pogledali. Takvi vas filmovi obično trajno obilježavaju, dok one druge, koji imaju samo okus, zaboravite čim napustite kino dvoranu. Film Bobe Jelčića spada u filmove koji imaju težak *aftertaste*, daleko snažniji i od one prve senzacije. Zbog toga priču o mostarskoj premijeri filma *Obrana i zaštita* moram početi od kraja jednim sasvim intimnim doživljajem.

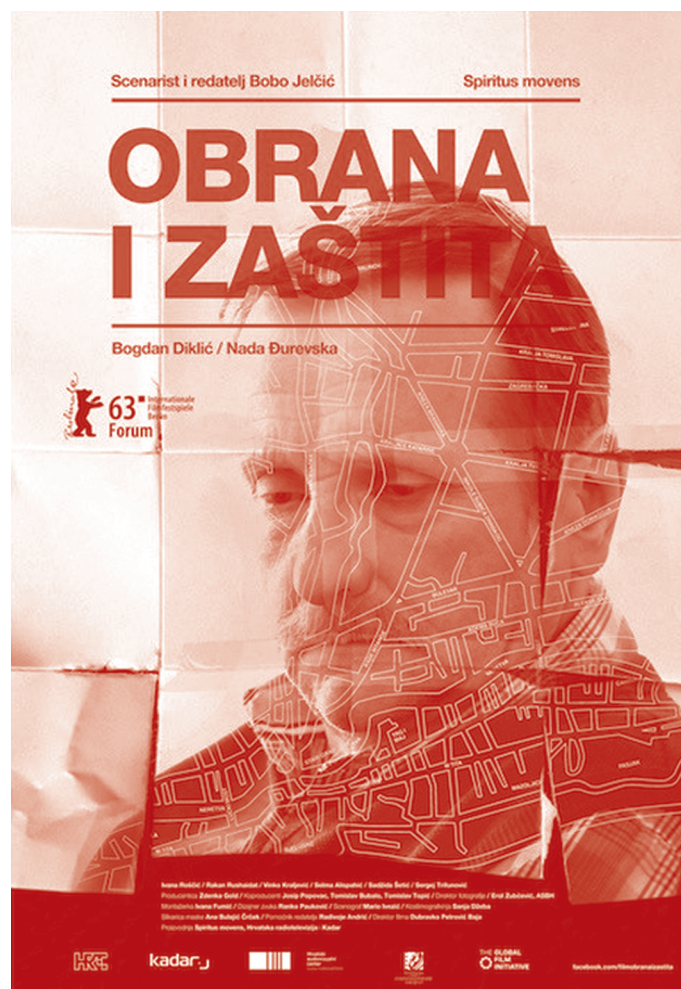
Malo je filmova, pogotovo danas, koji vam ne mogu izaći iz glave ni danima nakon što ste ih pogledali. Takvi vas filmovi obično trajno obilježavaju, dok one druge, koji imaju samo okus, zaboravite čim napustite kino dvoranu. Film Bobe Jelčića spada u filmove koji imaju težak *aftertaste*, daleko snažniji i od one prve senzacije

Ne sjećam se, naime, kad sam se posljednji put rasplakao zbog filma. Pamtim da sam u ranom djetinjstvu plakao svaki put nakon što bih, u jutarnjem nedjeljnom programu namijenjenom djeci, odgledao film *Boško Buha*. Junaci filma izginu, a onda se na odjavnoj špici opet ukazuju njihovi nasmijani dječji likovi napola skriveni granjem. Kad god bi krenula odjavna špica tog filma ja bih neutježno zaridao. To se ponavljalo uvijek kad sam gledao *Boška Buhu*. Mojoj je obitelji to postalo neka vrsta zabave. Kad god bi na televizijskom programu bio najavljen taj film, cijela bi se obitelj posadila ispred TV aparata, a sve kako bi na koncu dočekali da se rasplačem. Oni bi isprva prasnuli u smijeh što bi mene još i razbjesnilo, pa bih počeo vikati i plakati u isto vrijeme. Nakon toga svi su me odreda tješili, čak i moja mlađa sestra kojoj je bilo jako neobično što braco plače. Čudan ritual, moram

priznati, ali eto pamtim tek da me je film *Boško Buha* uvijek natjerao na plač. Sigurno ima još filmova koji su mi tjerali suze na oči, ali trenutno se ne mogu sjetiti niti jednog.

Dakle, nakon što je iscurila odjavna špica filma *Obrana i zaštita* sva se publika u dvorani podigla na noge i aplaudirala. Na binu ispred projekcijskog platna jedan po jedan izlazili su protagonisti filma što je kulminiralo predstavljanjem Bogdana Diklića i Nade Đurevske. Cijela je ujdurma potrajala dobrih desetak minuta. Još toliko trebalo mi je da izađem iz dvorane. Dok sam napuštao dvoranu, počeo sam teško disati. Nešto mi je pritislulo grudi, neka nevidljiva preša počela mi je drobiti rebra. Lice mi se grčilo. Htio sam biti sam, odvojiti se od rulje koja je hrlila prema restoranu u kojem je organiziran prigodni domjenak. Tjeskoba, anksioznost, klaustrofobija. Poluošamućen dokopao sam se jednog usamljenog kutka, nekako se skrio iza nosivog stuba u tržnom centru u kojem se nalazi kino dvorana. Pokušavao sam doći do daha. Jedva sam se uspio smiriti.

Najviše me uplašilo to što nisam znao što mi se događa. Imao sam i ranije napadaje panike i klaustrofobije, ali nikad u ovako svakodnevnim prilikama. Može zvučati predramatično, ali bio sam potpuno izgubljen. Kad sam se okrenuo prema ljudima, ugledao sam jednu prijateljicu. Pogledi su nam se sreli, ona je vidjela da nešto nije u redu sa mnom i krenula prema meni. Kad mi je prišla na nekih pola metra, počeo sam plakati. Nisam se zbog toga osjećao ni najmanje neugodno. Morao sam ispustiti iz sebe otrov koji je film Bobe Jelčića *Obrana i zaštita* ubrizgao u mene. Da, tek nakon što sam počeo plakati shvatio sam da sam napadaj tjeskobe dobio zbog filma

koji sam upravo pogledao. Bio je to jako težak i opor *aftertaste*, koji ni danas, tri dana nakon što sam pogledao film, ne mogu isprati iz usta.

Mostar

Prije nekoliko godina Mostar je posjetio bivši srpski i jugoslavenski košarkaški reprezentativac i NBA zvijezda, Vlade Divac. Na pitanje novinara kako mu se dopada Mostar, Divac je odgovorio: "Grad je prelijep, ali jako, jako tužan, to se osjeti na svakom koraku."

Nedavno me jedan poznanik upitao da li je Mostar stvarno tako tužan kako se čini na prvu?

Nije, dakle, ona andrićevska svjetlost to što će vas prvo omađijati u Mostaru. Nije to ni prizor koji svakom oduzme dah – prvi pogled na Stari most. Prva stvar koja će vas ščepati za utrobu je tuga. Zrak je bremenit tim osjećajem, poput ljepljive južine struji sokacima i ulicama, zapliće se u krošnje, nagriza fasade i baca sjenu na ljudske oči. Tuga je bolest od koje se umire polako, svisne kao u nekoj sevdalinci. Mostar je u posljednjih dvadesetak godina postao neka vrsta leprozorija u kojem ljudi umiru okruženi tugom.

Malo je, vjerojatno, gradova kojima se može dijagnosticirati neki psihički poremećaj. Mostar je jedan od tih gradova. Po tome je najviše nalik na državu kojom pripada. On je njegova kloaka, crijevo u kojem se taloži i na površinu izlazi sve što se drugdje događa ispod površine

Nigdje na svijetu besmislenost ljudske egzistencije nije tako izražena kao u Mostaru. Svaki je život obilježen smrću. A grad je sa svih strana omeđen bivšim logorima i masovnim grobnicama.

Napetost se ponavlja ciklično, gotovo u pravilnim razmacima, opuštanja nema. Svaka dva do tri mjeseca na imaginarnoj liniji razgraničenja između dva Mostara izlaze bijesni klinci sa željom da se obračunaju s „neprijateljem“. O neprijatelju su čuli iz priča, o njemu su ih učili u bogomoljama i školi. Negdašnji Bulevar Narodne revolucije postao je tako mjesto gdje mušičava djeca izlaze susresti neprijatelja. Iza sebe ostavljaju prevrnutu kontejnere, razbijena stakla i pustinju, tešku i praznu noć koja će jutru u amanet ostaviti zarazne mikroorganizme tuge.

Mostar je ratom podijeljen na Istočni i Zapadni. Između ta dva Mostara proteže se spomenuti bulevar i Ulica Alekse Šantića. No, postoji i onaj Mostar čije postojanje novinska i televizijska izvješća nikad ne spominju. Taj treći Mostar, onaj koji ne pripada ni Istočnom ni Zapadnom, kreće se poput progonjenih zvijeri po rijetkim oazama u kojima još uvijek postoji pravo na intimnu memoriju i pravo na život dostojan čovjeka.

Malo je, vjerojatno, gradova kojima se može dijagnosticirati neki psi-

hički poremećaj. Mostar je jedan od tih gradova. Po tome je najviše nalik na državu kojom pripada. On je njegova kloaka, crijevo u kojem se taloži i na površinu izlazi sve što se drugdje događa ispod površine.

Obrana i zaštita

Nema puno filmova koji su na filmsku traku uspjeli snimiti ono nevidljivo. Malo je filmova koji precizno oslikaju svakodnevni život. A Bobo Jelčić je filmom *Obrana i zaštita* uspio upravo to.

U onom praznom prostoru između dvije glumačke replike, u tom kratkom segmentu tišine, s filmske trake zapljusne vas tuga s kojom svakodnevno živite. U toj tišini je sva nervoza i napetost koju u Mostaru udišemo sa zrakom. Užas mostarske svakodnevice je skoro nepodnošljiv. Vodi vas na rub teške depresije, izaziva napadaje klaustrofobije i panike. Na koncu vas i rasplače to što vas je netko suočio s besmisлом koji živite. Teško da jedan film može učiniti više od toga.

Obrana i zaštita sigurno neće postati kino hit. Hermetičan je to i intiman film bremenit osobnom umjetničkom motivacijom. Iz njega izbija potreba autora da se obračuna s vlastitim demonima. A Mostar je *zombieland*, grad u kojem čovjek umre nekoliko puta dnevno, u kojem neki imaginarni Dragan jednim pozivom može riješiti sve vaše probleme, ali telefon nikako da zazvoni.

Sve je u ovom filmu u službi stvaranja mučne atmosfere. Kamera, glumci, prenatrpani interijeri i oronuli eksterijeri. Zapravo, ničeg vještačkog nema na filmu. Autor je snimio samo ono što je imao ispred sebe, ono što tako dobro poznaje, ono iz čega je rastao. Reklo bi se da jednostavnije ne može, ali postoji li išta teže od jednostavnosti?

Probajte vi uhvatiti vraga za vrat i staviti ga pred kameru.

Mostarska premijera

Dugo sam, zapravo, grintao jer film svoju pravu premijeru nije imao u Mostaru. Festival u Puli napustio je ovjenčan svim postojećim nagradama struke. Publika je, pak, ostala ravnodušna. Nakon Pule, film je otišao na sarajevski festival. I tamo ga je struka zasula hvalospjevima. *Obrana i zaštita* kružila je oko Mostara. Sve te nagrade podizale su očekivanja, ali istovremeno me pripremale za moguće razočaranje.

Mostarsku premijeru film je konačno dočekao na otvaranju 7. Dana filma u Mostaru. Bio je petak, 13. rujna je u pljusku donio jesen u Mostar. Crvenim tepihom u mostarskom Cinestaru prošetala je gomila uzvanika i tek nešto malo „obične“ publike. Ne volim se naći u takvom okruženju, ali silno sam htio vidjeti film. Čekao sam da dođe u Mostar i konačno ga dočekao, pa sam istrpio prisustvo raznih ministara i njihovih posilnih, istrpio sam i prisustvo vladike, muftije i biskupa, našao prazno mjesto i nakon silnih reklama i filmskih preporuka, konačno dočekao da se na platnu zavrti *Obrana i zaštita*.

Danima sam se pitao da li je itko od spomenutih uzvanika osjetio sram nakon filma, jesu li se obrazi ikome zacrvenili? Teško da je itko opalio snažniju umjetničku pljusku mostarskim vlastodršcima od ove filmske Bobe Jelčića. No, sram ovdje ne stanuje, ni samilost, ničeg ljudskog nema, osim tuge i smrti i nešto prave, iskrene umjetnosti.

ANITA TOLIĆ, PRIMOŽ KRAŠOVEC I ANEJ KORSIKA IZ INICIJATIVE ZA DEMOKRATSKI SOCIJALIZAM, LJUBLJANA

NIKADA IZ VIDA NEĆEMO IZGUBITI REVOLUCIONARNI HORIZONT

Rade Dragojević

Prije otprilike pola godine u Ljubljani je osnovana Inicijativa za demokratski socijalizam. Razgovarali smo s nekoliko članova Inicijative i pokušali dobiti odgovor kako se politički lijevo pozicionirati, kako odgovoriti na izazove vremena, ali pri tome ostati dosljedan u ideji. Primož Krašovec kaže da je Inicijativa jedini politički subjekt koji bi trebao dati suvisao odgovor na probleme današnjih društava, što sve dovodi do toga da se sami članovi osjećaju da su trenutačno u fazi kad su, kako Marx kaže u *Osamnaestom brumaireu Louisa Bonaparte*a, zgroženi nad ogromnošću zadaća koje pred njima stoje

Kriza koja traje već petu godinu zaredom, potaknula je praktički u cijelom svijetu neviđenu socijalnu mobilizaciju, najveću barem u razdoblju poslije ciklusa demonstracija značajnih za antiglobalizam (1999-2003). Najranije, ako ne i prve reakcije zbile su se u Grčkoj, već na samom početku krize 2007/2008. Jedan od rezultata tamošnjih masovnih gibanja danas je respektabilna lijeva stranka Syriza, koja je na posljednjim izborima ušla i u parlament. Nakon toga dolazi do pokreta masa u sjevernoj Africi, prije svega u Egiptu i Tunisu, gdje se zbacuju dotadašnji režimi. Vrlo je jak i pokret Indignadosa u Španjolskoj, kao i Occupy, koji je otpočeo u jesen 2011. godine demonstracijama na njujorškom Wall Streetu. Svi ovi masovni pokreti kao neka vrsta globalnog otpora novim ekonomskim mjerama i mjerama štednje, odnosno kapitalizmu kao takvom, svoj su eho imali i u našim krajevima. Jedan od prvih pokreta koji se pojavio na tom antikapitalističkom valu bio je onaj na domaćim fakultetima, prije svega na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, a protiv komercijalizacije visokog školstva. Nekako paralelno s tim se javljaju i prva značajnija gibanja vezana uz komunalne i gradske probleme. Najpoznatiji je "Slučaj Varšavska". Kao treći krak otpora dominirajućem sistemu bile su tzv. Facebook demonstracije u proljeće 2011. godine, koje su tražile odstup tadašnje hadezeovske vlade.

Dan poslije

Kako bilo, vrlo se rano, praktički paralelno sa samim događajima na terenu, počelo postavljati pitanje što raditi nakon dramatičnih događaja na trgovima poput Syntagma u Ateni, Tahrir u Kairu, odnosno Zuccotti parku u New Yorku. Pitanje je bilo, kako tu, nedvojbeno veliku energiju usmjeriti u kasniju stalnu političku borbu. Među prvima koji se o tome pitao bio je Slavoj Žižek, koji je demonstrante u New Yorku opomenuo da se "ne zaljube sami u sebe. Lijepo se zabavljamo ovdje. No sjetite se, karnevali ne koštaju ništa. Međutim, važan je dan poslije, dan kada se vraćamo svojim uobičajenim životima. Hoće li tada biti promjena?"

O danu poslije piše i Thomas Frank, američki publicist, koji također, na primjeru Occupy Wall Street u tekstu „Neprijateljski blizanci: Okupiraj Wall Street i Tea Party“, iz domaćeg izdanja „Le Monde diplomatiquea“ primjećuje da je taj pokret „svoju horizontalnost shvatio ozbiljno. Eksplozivno je rastao u ranim danima jer je gotovo svatko s nekim razlogom za nezadovoljstvo mogao pojuri pod njegov programski nedefiniran stijeg. No nakon što je uslijedila represija, ispod crte nije ostalo gotovo ništa.“

Nešto zanimljivo i uzbudljivo, a na istom fonu, događa se sada u Sloveniji. Naime, nakon narodnog ustanka u Mariboru, Ljubljani i drugim gradovima

prošle zime, lijeva se scena konsolidirala , prije svega njen socijalističko-marxistički dio, koji je počeo razmišljati što da se radi „dan poslije“. Podsjetimo, sve je najprije otpočelo u Mariboru masovno iskazanim nezadovoljstvom građana radom tamošnjeg gradonačelnika, koji je nedugo iza toga i abdicirao. Nezadovoljstvo se prelilo i u druge gradove, naraslo je do zahtjeva za ostavkom samog tadašnjeg premijera Janeza Janše, pa se i u tome uspjelo.

Nešto zanimljivo i uzbudljivo, a na istom fonu, događa se sada u Sloveniji. Naime, nakon narodnog ustanka u Mariboru, Ljubljani i drugim gradovima prošle zime, lijeva se scena konsolidirala , prije svega njen socijalističko-marxistički dio, koji je počeo razmišljati što da se radi „dan poslije“

Kako se politički organizirati i koje su prepreke za jednu lijevu stranku, a nakon ovakvog masovnog narodnog ustanka, neke su od tema o kojima smo razgovarali s našim ljubljanskim sugovornicima, Anitom Tolić, Primožem Krašovcem i Anejem Korsikom. Oni su članovi nove političke organizacije, Inicijative za demokratski socijalizam. Najprije nekoliko riječi o samoj organizaciji i o tome kako se došlo do imena. Primož Krašovec kaže: „Nakon duge rasprave odlučili smo se da inicijativu nazovemo Inicijativa za demokratski socijalizam. Naime, taj pojam već postoji u političkom prostoru. Na primjer, stranke evropske ljevice tog su usmjerenja, a želimo se probiti u internacionalnom prostoru. Drugo, odluka o imenu je bila i pragmatično intonirana, zato da izbjegnemo neku konfuziju. Uz to, taj pojam 'demokratski' dodaje se baš zbog toga da se podvuče crta, odnosno da se ne ide jednostavno za nekom povijesnom repri-zom, nego da se radi nešto novo. Istovremeno, to ime ne isključuje povijesno iskustvo ranijih socijalizama.

Napadi s desna

Zanimalo nas je i kakve su bile reakcije u slovenskoj javnosti kad se negdje krajem proljeća ove godine pojavila „Inicijativa“. Krašovec kaže: „Bez obzira da li se nazivaš komunistom ili socijalistom, u dijelu javnosti odmah se pojavi isti tip ostracizma. U svakom slučaju, očekivali smo taj, recimo, refleksni napad s desna, koji se i desio i koji nije bio posebno štetan. Pojavio se tu čitav klasični arsenal napada od toga da se opet budi totalitarizam, da se radi o lijevom fašizmu i tako dalje. No, sve to nije bilo bitno.“

O problemu imena, kao i pozicioniranja nove političke organizacije, Anej Korsika kaže: „Kad pogledamo njemačku situaciju vidimo da tamo postoji dvije lijeve stranke, nominalno lijeva je SPD, a ona prava lijeva, da je tako nazovemo, jest Die Linke. Ono što nam se čini važnim jest zapravo to kakve se politike skrivaju pod istim označiteljem. Naime, upravo se u SPD-u govori o demokratskom socijalizmu, ali to nije ono o čemu mi govorimo. Uostalom, takve i slične rasprave vode se više od sto godina, od vremena kad je taj koncept kritizirala Rosa Luxemburg. Međutim, kako rekoh, puno mi se važnijim čini

Anita Tolić

Primož Krašovec

Anej Korsika

kakvu ćemo zapravo politiku voditi pod tim pojmom. Želim istaknuti još nešto. Ono oko čega smo postigli konsenzus jest to da nikad iz vida ne izgubimo revolucionarni horizont. Mi ovdje ipak pokušavamo izgraditi onu vrstu stranke koja bi bila bitno drukčija od klasičnih stranaka. Također, nastojimo izgraditi drukčije odnose i prema drugim strankama, akterima u civilnom društvu, kao i građanima.“

Program neće biti 'socijalistička kuharica budućnosti' spremna za implementaciju, već otvoreni tekst koji će se nadopunjavati i mijenjati što se više bude širila inicijativa i otvarala konkretne probleme stanovništva, a provođenje ideja u praksi će ukazati na eventualne nedostatke

Anitu Tolić pitamo radi li se na partijskom programu. Odgovara: „Sve je to još u fazi usklađivanja. Podijelili smo materiju na razne sektore, od mikroekonomske do makroekonomske pa do zdravstva, školstva i tako dalje, i zadužili određene ljude za pisanje. Nakon toga slijedi usklađivanje tekstova, odnosno redakcija i naposljetku opća debata. Vjerujem da ćemo u novembru imati prva predstavljanja programa. No taj program neće biti 'socijalistička kuharica budućnosti' spremna za implementaciju, već otvoreni tekst koji će se nadopunjavati i mijenjati što se više bude širila inicijativa i otvarala konkretne probleme stanovništva, a provođenje ideja u praksi će ukazati na eventualne nedostatke. Mislimo da je takav način rada na programu neophodan ako se teži što većoj participaciji i demokratizaciji odlučivanja.“

I partija i pokret

Inače, osnovne smjernice Inicijative za demokratski socijalizam mogu se naći na mrežnim stranicama Inicijative www.demokracni-socializam.si. U *Manifestu*, na primjer, piše: „Pokušaji rješavanja sadašnje krize potvrđuju da, u kapitalizmu, privreda nije sredstvo za povećanje kvaliteta života, već je ljudski život sredstvo za širenje akumulacije kapitala. Kriza nije izuzetak u djelovanju kapitala, nije smetnja u samoregulaciji tržišta i nije posljedica naglog rasta brojke lijenih, korumpiranih, nepoduzetnih i općenito nekonkurentnih pojedinaca, već je sredstvo s kojim kapitalistička privreda ostvaruje prevlast nad društvom i prirodom. Nemamo posla s privrednom krizom, već s periodom koji zahtijeva normalno djelovanje kapitalizma — da se u ime očuvanja profita riješi zadnjih ostataka bremena demokratskog nadzora, radničkih prava i javnih službi. Političke elite ne raspravljaju o tome kako upregnuti privredu ne bi li se postigao što potpuniji razvoj svakog pojedinca/ke i kako bi se zadovoljile društvene potrebe, već nagađaju koje još žrtve zahtijevaju sile koje ne možemo nadzirati niti razumjeti.“ U okviru donosimo više iz *Manifesta*, iz onog dijela koji načelno opisuje politike koje se namjeravaju voditi u Inicijativi. Anej Korsika o tim politikama kaže: „Taj program ustvari je program socijalističkih politika, to su politike koje idu u smjeru socijalizma, ali svakako su radikalnije od klasične socijaldemokratske orijentacije.“ Primož Krašovec naglašava

sljedeće: „Osnovni nazivnik koji je zajednički svim dijelovima programa, bez obzira na sektor, bio bi, recimo, taj da je načelo dostojnog ili dobrog života za sve apsolutan prioritet. Dakle, ne postoji načelo koje bi na bilo koji način moglo ograničavati tu osnovnu društvenu solidarnost, dakle pravo na kvalitetan život. Za razliku od liberala, socijaldemokrata i konzervativaca, koji u svojim programima vrlo često princip konkurentnosti ili rasta stavljaju prije načela općeg društvenog blagostanja, naš je prvi politički cilj dobar život za sve, i on ima apsolutni prioritet pred svim drugim političkim ciljevima.“

Naravno, postavlja se pitanje planira li Inicijativa da pređe u klasičnu stranku i kada bi se pojavili na izborima. Sugovornici su vrlo oprezni, a Anita Tolić kaže: „Prvo težimo tome da se uspostavi baza, da se uspostavimo kao pokret. Naime, inzistiramo na svojevrsnoj dualnosti, postojanju partije i pokreta koji podržava rad partije. Znači, želimo pokret dovoljno ojačati kako bi onda mogao utjecati na stranku, a onda bi imali određeni *checks and balances* sistem i dobili bismo na demokratičnosti djelovanja, što bi nas bitno razlikovalo od ostalih stranka u parlamentu.“

Anej Korsika dodaje na temu unutrašnje organizacije svoje objekcije: „Mislim da je disciplinirana organizacija apsolutno potrebna, budući da je to ionako slaba točka ljevice u zadnje vrijeme, naime slaba disciplina u organizaciji i radu općenito. Svi ovi događaji otprije nekoliko godina, počevši od Indignadosa, Arapskog proljeća ili Occupyja, pokazuju da je uvijek potrebna neka forma, neka organizacija koja će uspjeti kanalizirati i usmjeriti tu spontanost. Dakako, ne u smislu da je uguši, ali sigurno da joj dade snažniji oblik i djelovanje. Recimo, u Barceloni izađe masa na ulice i demonstrira, ali to ipak ne znači da će vlada odstupiti. Kod nas je vlada odstupila, ali se pokazuje da to nije bilo dovoljno. Naime, mišljenja smo da se mora imati platforma koja će biti u stanju organizirati vlast na drugačijim principima.“

Protiv „mladoekonomista“

Na kraju ovog seta pitanja Primož Krašovec kaže: „U svakom slučaju pokušat ćemo uspostaviti stalnu komunikaciju s bazom, koja će biti zapravo ta od koje će se očekivati da vrši vanjski pritisak. Kad se uoči, kao što je Anej spomenuo, da se stranka počinje gubiti u tim parlamentarnim intrigama, onda bi na scenu trebala stupiti baza na način da se ljudi koji su pogriješili opozovu ili će ih se pritisnuti da ne zaborave kome su dužni i u čije ime rade.“

S kim planiraju ići u koaliciju, bilo je sljedeće pitanje. Anej Korsika: „U interesu nam je formirati svojevrsnu socijalističku frontu, ali utemeljenu na vrlo jasnim programskim ciljevima. Ukratko, otvorenost prema onima koji slično razmišljaju, ali i jasna fokusiranost. U svakom slučaju s onima s kojima planiramo ići želimo postići minimalnu programsku homogenost.“

Anita Tolić kaže da razmišljaju o suradnji sa sindikatima: „Naši su sindikati uspjeli da ne požute tako brzo kao što su požutili na Balkanu i bivšim republikama. Recimo, mi još uvijek možemo surađivati sa sindikatima. Uostalom, već se sada međusobno ispomažemo. Dio smo tzv. Koalicije solidarnih, koja se sastoji od sindikalnih centrala i civilno-društvenih inicijativa te pokreta, a inače surađujemo sa Savezom slobodnih sindikata i Konfederacijom sindikata javnog sektora. To nam je važno jer su sindikati jedini uspjeli mobilizirati desetke tisuća ljudi koji su 2005. protestirali protiv neoliberalnih prijedloga Janšine vlade i tzv. „mladoekonomista“ (proporcionalna porezna stopa, povlačenje države iz privrede, liberalizacija školstva, itd.) i uspjeli odbaciti vladine prijedloge zakona.“

Anita govori i o suradivanju s drugarskim organizacijama/pokretima/inicijativama s Balkana. „To nam je sigurno u interesu. Ipak je riječ o sličnim historijskim i materijalnim okolnostima i strukturnom mjestu u svjetskoj priredi. S drugovima i drugaricama i pojedinim organizacijama u Hrvatskoj, BiH i Srbiji smo u kontaktu, ali za značajniju suradnju je potrebno najprije konsolidirati snage u vlastitoj sredini. U dobu velike krize pitanje novog povezivanja, ne samo zemlja Balkana već i drugih perifernih zemalja koje bi formirale alternativu neoliberalnom ustrojstvu Evropske Unije, sve više je relevantno, ali i realno.“

Inicijativa se sada sastoji od nekoliko desetaka aktivnih članova i članica. Naravno, svjesni su da se vrlo brzo mora ići na omasovljenje, pogotovo ako se planiraju ozbiljnije političke borbe. Strategija je postepeni organski rast Inicijative. U tom smislu Krašovec kaže da se krenulo i prema osnivanjima pojedinih odbora u manjim mjestima. „Jedna od većih pogrešaka ranijih ljevičarskih pokreta bila je da su uvijek manje-više imali uvijek ciljanu publiku. Riječ je gotovo uvijek o obrazovanoj urbanoj populaciji koja je bila koncentrirana u Ljubljani. A to je ograničavalo njihov domet, i čak imalo kontra efekt. Naime, takvom su politikom izazivali određeni resentiman, pogotovo kod marginaliziranih pojedinaca sa sela, koji su često rezonirali u smislu – uh, opet pametuju oni građanski intelektualci iz Ljubljane. To je vrlo važan ideološki moment koji trebamo imati u vidu. Naime, to da se, recimo, čitava mobilizacija desnice zasniva upravo na momentu da se ljevica prokazuje kao privilegirana grupacija koja radi u javnom sektoru u Ljubljani, imaju puno para i onda stalno mudruju s tim nekim svojim intelektualizmom. Dok se, kaže ta ista ideologija, desnica navodno brine o realnim ljudima s realnim problemima. Da se razumijemo, sve to nije daleko od istine, to nije samo puka ideologija. Jer, ako govorimo o parlamentarnoj ljevici, onda je to točno, to nije samo propaganda. Stoga držimo da je jako važno raditi na lokalnoj bazi i pričati s ljudima o njihovim realnim problemima i realnom životu.“ Anej Korsika se nadovezuje riječima

da su „zadnja desetljeća pokazala, na žalost, da je ljevica akademski fenomen. Morat ćemo pokazati da ljevica može i treba imati strategiju za sva društvena pitanja, jer ćemo samo tako moći dokazati svoju vjerodostojnost. Na primjer, učestvovali smo na Prideu u Ljubljani i napisali svoju izjavu, koja je bila radikalnija od one od organizatora, ali smo i tu jasno iznijeli svoj stav.“

Ljudi prestali vjerovati u postojanje nekog boljeg kapitalizma

Na kraju nas zanima što naši sugovornici misle o općem raspoloženju u slovenskom društvu, odnosno postoji li i danas, baš kao i prije desetak godina kad je Slovenija ušla u Europsku uniju, konsenzus o kapitalizmu kao obećavajućem sistemu.

Primož Krašovec: „Da se mi nalazimo u nečemu što se najčešće naziva divlji kapitalizam, te da postoji i nekakav dobri evropski moderni kapitalizam, koji samo treba da stigne pa da nam svima bude dobro – e u to danas vjeruje većina zaposlenih na Ljubljanskom Ekonomskom fakultetu, ali ne i većina naroda. I tu je osnovna razlika u odnosu na prethodno razdoblje. Postoji određena grupacija, prije svega profesori ekonomije, koji agresivno guraju taj tip ideologije. Međutim, mislim da u narodu oko tog pitanja postoji puno više fatalizma, odnosno odbačene su iluzije da nas čeka prijelaz na viši i bolji stupanj kapitalizma. Mislim da je to dobro, naime da nema mnogo iluzija kod običnih ljudi da postoji jedan bolji kapitalizam. Mislim da je ta priča pukla. Morali bismo odgovoriti na te izazove, jer mi smo jedini politički subjekt koji bi trebao dati suvisao odgovor. Istovremeno je to i naša najveća odgovornost. Kao što Marx piše u *Osamnaestom brumaireu Louisa Bonaparte*, mi smo sad u fazi kad smo zgroženi nad ogromnošću naših zadaća.“

Anej Korsika: „Konkretno gledano, čini se da su ljudi nakon izbijanja krize izgubili iluzije o ovom tipu društva. Mnogi žive na pragu siromaštva ili ispod njega. Podatak da su prošle godine Crveni križ i slične organizacije morale pomoći oko 150.000 ljudi, dovoljno govori.“

IZ MANIFESTA INICIJATIVE ZA DEMOKRATSKI SOCIJALIZAM

Demokratski socijalizam ne shvaćamo kao utopijsko društveno stanje u neodređenoj budućnosti, već kao proces prevazilaženja kapitalizma demokratskim sredstvima, koji slijedi vjekovnu tradiciju emancipacijskih borbi radnika, seljaka, žena i starosjedilaca. To demokratsko prevazilaženje kapitalizma odvija se:

Na političkom nivou, oblikovanje i uvođenje novih oblika suradnje zajednice u suodlučivanju o javnim pitanjima, kao što su participativni proračun, neposredna demokracija na lokalnoj ravni (s građanskim skupovima i javnim skupštinama) i zamjena predstavničkog sistema neposrednim učestvovanjem u suodlučivanju i delegatskim sistemom;

Na mikroekonomskom nivou, uvođenje oblika ekonomske demokracije, kao što su zajedničko vlasništvo zaposlenih, su- i samoupravljanje, te zadrugarstvo;

Na makroekonomskom nivou, ukidanje tržišta i konkurencije kao društvenih mehanizama koji u kapitalizmu prouzrokuju stalne krize i uspostavljanje

alternativnih načina koordinacije proizvodnje i raspodjele dobara, kao što su suradnja proizvodnih jedinica umjesto konkurencije i demokratsko planiranje umjesto "slijepo" tržišne proizvodnje;

U odnosu prema okolišu, planiranje obima privrede u skladu s održivim i obnovljivim resursima okoliša, te održiv i stabilan privredni rast temeljem redistribucije postojećeg bogatstva i istovremeno uvođenje ekološki prihvatljivih tehnologija; zbog toga na globalnoj ravni treba svim pojedincima osigurati dostupnost pitke vode, obradivog zemljišta i drugih prirodnih resursa koji omogućavaju dostojan život;

U odnosu prema klasnom pitanju i identitetskim pitanjima, ukidanje klasnih razlika između rada i kapitala i svih drugih oblika nejednakosti i podređenosti na društvenom nivou, a posebno diskriminacije na osnovu rase, spola, spolne orijentacije, nacionalne ili etničke pripadnosti i tjelesnih hendikepa.

БАШТИНА БЕЗ БАШТИНИКА

Бранко Чоловић

Овај ламент над стањем баштине Срба у Хрватској није интелектуална поза већ осликава стварну бригу према баштини у целини. Због чињеница ратне и поратне депопулације српског живља она се још и увећава, а у прилог јој није ишла нити ранија, систематски проведена асимилација код оног њеног урбанизованог дијела. Он баштину углавном не позна, у интересу што безболније интеграције у животну средину не жели да је упозна, у драстичном виду понекад је се стиди

Од свих својстава који дефинишу баштину као врхунац културних постигнућа неке заједнице у времену и простору понајвише се, из сасвим прагматичних разлога, истиче онај посједнички. Она обавезно треба бити, да ствар сасвим упростимо, или наша или њихова и том усуду нису одојеле енциклопедије, монографије, искључиво национално усмјерене институције и њихови умни прегаоци. На том издавању настале су читаве теоријски тешко брањиве, углавном ненаучне одреднице, засебне катедре и велике каријере, а наполе посвијано мноштво епигона спремних силом ауторитета некритички прихватити и страствено бранити прокламиране истине, њима контаминирати уџбенике, медијски простор и укупну свијест грађанства. С тако препарираним поданицима можете практично све, нарцистички се огледати по властитим културним засадама прошлости, својатати и оно за што немате ни најмањих заслуга, чак и преостатке онога што су ваши лични преци неуспјешно тријебили, а на крају, ако затреба, подузети рат око оног дијела који није окупљен унутар углавном неправедних државних граница. Манипулације с баштином су равне унутрашњој манипулацији баштине саме створеној да физички и идејно делује у просторној средини, због чега је и могућност разноврсних сукоба стално присутна.

У садашњим околностима напосто је немогуће промишљати баштину остављену без националне одреднице, да се сирота пати у простору империјалних апетита великих земаља и култура, снажних промотора властитих естетских вриједности, због којих мали народи и земље налазе у улози периферије присијене на тзв. културни конзумеризам, потрошњу друге створених производа или на просте отпатке. Периферија ма како се упињала никада неће постати центар, а постаје важна само онда уколико је, гледано у хисторијској перспективи, једини преостатак неке врсте. Стога ће само њена неутажива завист прерасти вриједности баштине саме, за шта ће се постарати плаћени експерти и новоуспостављене, локалне мјере. Због преовладавајућег поимања у којем се занемарују квалитети и свјетски стандарди баштина се данас вулгарно равна по хијерархијским законитостима. Баштина колектива претпоставља се приватној или индивидуалној, духовна над простом физичком мада има и обрнутих случајева, старија баштина обично има превагу над млађим објектима, предметима или слојевима, супротно начелу инфлације, распрострањенија над оном мањом или минијатурном, а у нашим локалним приликама национална баштина већинске заједнице има очиту предност над оним мањинске. И све би то донекле и било у реду да се нису уплеле и додатне одреднице. Као најпресуднија, питање првенства, па свједочимо како се прастари принцип чија земља онога и вјера, трансформира у онај савремени, чија земља онога и баштина, наравно и све предности што из тога проистичу. Притом се свјесно занемарује ноторна чињеница да прије неголи су на овим просторима храмови постали католички или православни, слиједом исте логике хрватски или српски, били су опћекршћански и космополитски. А зацијело нису први, почесто нити најрепрезентативнији дијелови свеукупне оставштине. Они сами су у нашој крхкој, школски диригираној свијести надомјестили, а потом и у потпуности надишли давно ишчезле индоевропљане, Илире, Грке, Римљане, њихова знамења и доприносе. Заговорници теорија тла и рода, уколико полажу на здрав разум ако већ не на постојеће знање, овдје ће се наћи у неприличном положају, али се они у својим становиштима ионако не дају поколебати.

Колегиница Branka Miggoti још је раних деведесетих година XX стољећа на мноштву одабраних примјера показала и доказала да постоје јасни континуитети кршћанских цркава на овим просторима. Огледа се то у топономастици, редовитом насљеђивању имена патрона, надасве у просторном смислу гдје се дословно свака потоња градња надовезује на претходну, притом преузимајући архитектонску концепцију, материјал и сполије. Свако национално-конфесионално одређење оваквих објеката је чиста редукција, разумије се само до оног нивоа када је у питању свјесна намјера истраживача да апстрахујући остале дефинише само један хронолошки слој. Међутим, и поред утемељених спознаја старе навике трају, међусобна посезања такође.

Уколико се добро упозна ситуација у Европи и свијету, специфичности релација Срба и Хрвата, па и по питању односа према баштини, престају бити посебни. И једни и други су жртве логичког принципа да је јаче увијек у предности према слабијем и снагу исказује, најприродније, над слабијим и само мала промјена контекста или геополитичке ситуације довољна је да се једни и други нађу час у једној час у другој улози.

Искуства заједничког живота ових народа као и искуства живота под окриљем великих империја у даљњој прошлости научила су их тој пракси. Остало је моралисање.

Уколико се добро упозна ситуација у Европи и свијету, специфичности релација Срба и Хрвата, па и по питању односа према баштини, престају бити посебни. И једни и други су жртве логичког принципа да је јаче увијек у предности према слабијем и снагу исказује, најприродније, над slabим и само мала промјена контекста или геополитичке ситуације довољна је да се једни и други нађу час у једној час у другој улози. Искуства заједничког живота ових народа као и искуства живота под окриљем великих империја у даљњој прошлости научила су их тој пракси. Остало је моралисање

Количина дневне урођености у националну баштину и вишегодишње бављење овом тематиком даје нам само донекле за право да илустрирамо стање баштине Срба у Хрватској, а посебно однос према њој. Парафразирајући темељну конзерваторску поставку да споменик, а баштина нам се најчешће указује у виду споменика, штитимо искључиво тако што га документујемо, долазимо до једноставног закључка да или национална баштина једва и да постоји, а уколико постоји, онда само у траговима. О њој неопростиво мало тога знамо. Посебна институционална инфраструктура не постоји, званични институти, заводи, катедре свјесно или не занемарују њено постојање, енциклопедије ако већ не прешућују оно показују мали интерес. Библиографија, посебно она новија на теме из националне културне историје изразито је мала, а поуздано знамо да ни базични поступци од прикупљања грађе, њеног селектирања, па до презентирања самих споменика још увијек нису урађени на струци и науци примјерен начин. Парадокс је у томе што су још увијек за данашње истраживаче незамјениве синтезе настале крајем XIX (Грбић, Милаш) или почетком XX стољећа (Грујић), посебно важне зато што су фиксирале стање сакралне баштине прије не малих ратних пустошења и уништења. Постоје тек спорадични, углавном индивидуални напори да се стање ствари и тренд промијени, при чему се испречује политички опортунизам с једне и лако доказиво програмско занемаривање с друге стране. Простим рјечником речено, не само да студенти, нпр. повијести умјетности или књижевности на нашим факултетима не би знали нити

основне поставке о баштини другог по бројности народа у земљи, издвојити најважније националне умјетничке наслове или топове, него то не знају нити њихови уважени професори. Не знају зато што се традиција међусобног непознавања упорно проводи већ више од пола стољећа, а игноранција је, мада не и обавезно, добра подлога за сваку врст нетрпељивости. Свједочили смо да се ствари на приватном плану сасвим другачије слажу. Када би се са колегама нашли на стручним екскурзијама или скуповима, боравили на неком од вриједних и духовно капацитираних мјеста, свједочили смо не малој знатижељи него понекад и одушевењу на којему ће ствар, до даљњег остати. Послије таквих искустава никакав се додатни напор неће учинити како би се спознаја православне баштине учинила јавним добром управо онолико или барем размјерно колико и она матичног, хрватског народа. А зар треба понављати да је она самим својим бивством напросто уграђена у простор, ткиво обају народа, да је интегративна и да својим идејним, естетским, а посебно опћечовјечанским вриједностима није престала дјеловати ни до данашњег дана.

Дакле, у основи се ради о питању репрезентативности. Изразито националну баштину која као таква уопће није спорна доиста нема ко да представи уско стручној или опће културној јавности, а нема зато што је интелектуална основица код Срба, барем ако су у питању хисторијске науке по дефиницији заокупљене баштином, изразито танка, демотивирана и због институционалне дефицитарности обезвријеђена, тако да се на крају, националном баштином Срба у Хрватској бави свега неколицина стручњака. Скромно друштво употпуњује тек неколико истраживача који дјелују извана. Лоше стање интелектуалне елите каузално доприноси стању духа заједнице и одсуству сваког продуктивног рада по овим питањима. Малобројна културна друштва чији је интерес и брига чување националног идентитета у сталној су новчаној оскудици, углавном сведени на фолклор. Са становишта државотвораца пожељније је подстицати плес као хедонистичку, поподневну и вечерњу активност младих, неголи субверзивни истраживачки рад на националне теме. Ако се већ припуштају мањине на отворени или медијски простор, боље је гледати сјајна порцеланска лица нашминканих и расплесаних лутака него мргодне маске књишких људи, боље слушати вриску разиграних кола неголи нелојалне критичарске опаске на стручним скуповима, боље пјевати напитунице и доскочице него читати бунтовну родољубну поезију тамо неких пјесника.

Протекли рат 1991-95. као и све досадашње војне, својим је посљедицама трајно одредио живот читавог друштва, тако и однос према баштини. За вријеме трајања сукоба она сама је хостилизирана као и све остало супротне стране, и *vice versa*, а од краја рата па све до данас она нема основну популацијску подршку, дословно нема ко о њој да се стара, да је чува, штити, унапређује, на крају и да проучава. Државне институције показују таман толико добре воље и непресушне рутине колико је потребно да споменици посве не ишчезну, а некад се управо и то дешава. Од деведесетих година када су тајно и јавно из књијжница уклањане ћириличке књиге српских и других писаца, девастиране репрезентативне споменичке целине, било свјетовне било сакралне, рушени споменици жртвама рата и саме неријетко умјетничке щелине дјела понајбољих умјетника, па напосљетку до обезбјеђених, пропадању

препуштених насеља којима сада, након свега, цинично удјељујемо споменичка својства заштићених руралних целина, етно села, све то указује на озбиљна питања саме опстојности националне баштине. Премного је тргова и паркиралишта у нашој земљи запосјело освјећено тло некадашњих цркава и капела, а оне који су ипак преостале, у појединим срединама добијају редовите и болне дозе шовинистичких графита по фасадама. Нашом географијом тумарају сенке заборављене прошлости, а картографија која памти имена извора, врхова, кланаца, јаруга, потока, млинова, чобанских станова, села, названих по људима чијих ни потомака више нема, постала је готово па бесмислена.

Доиста нема јаких разлога да се за неку католичку цркву која је очито преиначена у барокно доба не наведе право вријеме оснутка, средњи вијек нпр., док ће се код православних, као по правилу, храмови датирати увијек са завршном, дакле оном најмлађом фазом. На подручју двију средњодаматинских жупанија на мноштву примјера ова ситуација може се потврдити као правило

Овај ламент над стањем баштине Срба у Хрватској није интелектуална поза већ осликава стварну бригу према баштини у целини. Због чињеница ратне и поратне депопулације српског живља она се још и увећава, а у прилог јој није ишла нити ранија, систематски проведена асимилација код оног њеног урбанизованог дијела. Он баштину углавном не позна, у интересу што безболније интеграције у животну средину не жели да је упозна, у драстичном виду понекад је се стиди. У социолошком смислу ријеч је углавном била о миграцији село — град, примјер огромног опкорачења из једног културног круга у други, а послје рецентног рата из једног стања у други, из својеврсног културног аутономизма дотада препознатљивог у језику, обичајности, менталитетима у наоко удобни грађански конформизам, јер, напосљетку, зборе присталице, сви смо хрватски грађани. Да није елемената послјератног егзистенцијалног страха са овом тезом би се начелно могли и сложити. Ако већ тако стоје ствари, закључујемо да баштина не трпи усконационалне оквири, да није разликовни фактор двају народа и двије упоредне културе. Или да њена садржина није пресудна за обликовање националне свијести уколико, осим као приватно обиљежје, уопће постоји.

Однос заједнице према православној баштини огледа се и у најобичнијој прометној сигнализацији. Доста је времена требало проћи

да се на путоказе поред оних који указују на католичке цркве и капеле, поставе називи објеката другачијег конфесионалног предзнака, па кад су стекли то важно мјесто крајпуташа по правилу се догађа њихова хронолошка деградација. Неко је од званичника, сумњам да је у питању произвољност неког намјештеника подузећа за цесте, сматрао да је боље умањити старост и тако пучанству доказати просто право првенства. Доиста нема јаких разлога да се за неку католичку цркву која је очито преиначена у барокно доба не наведе право вријеме оснутка, средњи вијек нпр., док ће се код православних, као по правилу, храмови датирати увијек са завршном, дакле оном најмлађом фазом. На подручју двију средњодаматинских жупанија на мноштву примјера ова ситуација може се потврдити као правило. Најзад, није никаква храброст наглас изрећи чињеницу да су православни преузели дио старијих католичких храмова и опремом их саобразили властитим литургијским захтјевима, баш као што су се и једним дијелом старокршћанских и рановизантијских споменика у првој кристјанизацији послужили новопридошли Хрвати.

Пошто ни путокази својом појавом нису безазлени знаци у простору, они су увијек чин нечијег свјесног избора, као у топонимима тако и у датацијама, са великом моћи сугестије усмјереном према нашијенцима, али све више и према добродошлим туристима. Посебно истичемо што још увијек има подоста храмова који нису означени, а ноћу, осим оне небеске, не освјетљава их она прозаична неонска свјетлост како се то ових дана уобичајило чинити. А нису означени јер један дио споменика уопће није нити уврштен на листу заштићених културних добара, што онда ствара додатне неспоразуме. Проблеми пак постоје и код потврђених споменичких вриједности управо зато што се од стране власти не показује довољан такт према древним обичајима православне цркве, као и извјесно неповјерење православне номенклатуре према добрим намјерама званичних установа. Ипак, ако је у питању заштита споменика, ствари се у посљедње вријеме крећу у добром смјеру, а све више и у добром темпу.

Не требамо се заваравати, поред царујуће необразованости баштина данас се ионако прихвата као готова датост ослобођена иманентног смисла, од стране идеолога и менаџера претворена у још једну корисну и надахњујућу лаж. Живимо у времену хваљеног и углавном оствареног комфора које се упркос томе задовољству непрестано врпољи и окреће према прошлости, метафорички хвата за властита реп. Дневно свједочимо revival-има свега и свачега, од моде до постмодерне архитектуре, све да би у прошлости, са више или мање успеха измаштаној (синдром величанственог Суље), као и у траговима очуваној баштини побудили комерцијално усмјерени сентиментализам и посредством старих узорака пронашли нове идеје, али и нове начине за све већу зараду.

Количина баштине коју је на овом терену произвела хисторија огромна је, а својим унутрашњим вредностима остаје углавном неразумљива и несварљива за савременике. Одабрани наслов стога није анегдотски нити има само партикуларни карактер већ је, нажалост, ако је у питању баштина, израз правога стања ствари.

ПОСЛИЈЕ КИШЕ

ДУШАН ИВАНИЋ, ПРОФЕСОР СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Зна се да су несреће и крупни догађаји у сваком народу били главни изазов за књижевност и усмено памћење, као што су данас за медије. И то није везано за наше искуство. Одвајкада је тако, од Хомера, Вергилија, Дантеа, Шекспира, па до Иве Андрића... Фикционализација и естетизација несреће прераста, међутим, у умјетничко дјело, у трагедију или неку другу књижевну врсту. Овдје је несрећа вишеструка: губитак завичаја је као прекид памћења

РАЗГОВАРАО: Ненад Јовановић

ФОТО: Јовица Дробњак

Универзитетски професор Душан Иванић с којим разговарамо о садашњем стању књижевности Срба у Хрватској, о одређењу књижевника из Хрватске и коначно, о споровима везаним уз поједине књижевне величине, потиче из Лике, тачније из Губавчевог Поља код Грачаца. Од 1963. живи у Земуну. Редовни је професор на Филолошком факултету у Београду. Током задњег рата држао је предавања студентима у Петрињи, на тамошњем Филозофском факултету. Од 1989. године је одговорни уредник Књижевне историје, часописа за науку о књижевности. Оснивач је и руководилац пројекта "Поетика приповиједања у српској књижевности", а 2001. је покренуо пројект "Техника и семантика приповиједања у српској књижевности". Прије три године добио је награду "Саво Мркаљ" за значајан допринос култури Срба из Хрватске.

С обзиром на тему којом се бавите у свом научном раду, како оцењујете садашње стање књижевности Срба у Хрватској и из Хрватске с обзиром на велик број књижевника који су родом с Баније, Кордуна, Лике, а дјелују у Србији?

Душан Иванић: Нисам више тијесно везан за књижевност Срба у Хрватској као што сам био пред 15-ак година, када сам објавио књигу *Књижевност Српске Крајине* (1998). Занима ме, наравно, све што долази из српске средине са тих страна. Прва издавачка кућа коју обилазим на београдском сајму књига је "Просвјета", иако више сарађујем с другим издавачима, из Београда или Новог Сада. У листу "Просвјета" сам се јавио једном pjesмицом доста давно, школске године 1955/56., као ђак трећег разреда основне школе у Губавчеву Пољу. Врло је важно да ова

средишња установа српске културе у Хрватској окупља српске писце из Хрватске, било да су остали у њој, било да су избјегли или отишли раније из свог завичаја, устањеним стазама преласка из једне средине у другу. Такође је важно да српска књижевна јавност у Србији ове писце прима и доживљава као своје наслеђе. То се догодило, готово еуфорично, ове и прошле године, с пријемом романа Драге Кекановића *Вепрово срце*, којему су додијељене готово све књижевне награде у Србији. Добра је околност и што је роман објавила Српска књижевна задруга, култна издавачка кућа у српском народу. И награде и велика пажња читалаца прати одавно дјела Јована Радуловића, који је у Београду отпочео свој књижевни рад, али се непрестано враћа завичајним темама, не заборављајући ни стара времена ни најновије доба.

Међу онима који су дошли у Београд после 1995. или одмах после распада Југославије, с одговарајућом пажњом су примљени Дара Секулић, Милош Кордић, Мирко Демић, Небојша Деветак, Здравко Крстановић. Прати их књижевна критика, додељују им се награде, излазе им дјела. Готово као осамљеник дјелује, пише и слика Мићо Јелић Грновић, оснивач Музеја Републике Српске Крајине (на Банији током постојања РСК). Овдашњи покушаји да се створи нека врста друштва, које би повезало рад српских књижевника избјеглих из Хрватске, нису, очито је, ни добро вођени ни добро смишљени. Сви ми ипак и даље остајемо повезани највећим дијелом захваљујући СКД "Просвјета", њеном листу, Љетопису и другим издањима. "Просвјета" је зјеница српске културе у Хрватској. Оно што је Матица српска била и јесте у цијелом српском народу, то је СКД "Просвјета" међу Србима у Хрватској: његовање свијести о идентитету, повезивање оних који су остали

без завичаја са њиховим коријенима. Можда би зато требало размислити о стварању њене филијале или њених филијала у Србији: у облику листа, часописа, локалних друштава, удружења, јер постоје расијана настојања и напори група и појединаца којима је стало да се сачува што се после расула још може сачувати. Све би то требало да се повеже и да се унаприједи, да се изгради информативна мрежа, иначе ће то све потонути у незнан, бездан, мрак непостојања.

А као што видите, стање у књижевности и култури народа којему се гази писмо у јавном животу, не може бити добро. Савремени инциденти око писма тако драстично подсећају на познате историјске околности кад је после аустроугарског напада на Србију 1914. године забрањивана ћирилица у Хрватској и Босни, а по окупацији Србије власти Аустро-Угарске су забраниле ћирилицу и у Србији. Усташе и Павелићеву државу као монструм од државе не треба ни помињати. Ако народ није физички истребљен или барем прогнан, треба му одузети видљиве трагове идентитета. Иако вјерујем да ће то проћи као инцидент, некако ме онеспокојавају ове историјске паралеле.

Врло је важно да ова средишња установа српске културе у Хрватској окупља српске писце из Хрватске, било да су остали у њој, било да су избегли или отишли раније из свог завичаја, устањеним стазама преласка из једне средине у другу. Такође је важно да српска књижевна јавност у Србији ове писце прима и доживљава као своје насљеђе. То се догодило, готово еуфорично, ове и прошле године, с пријемом романа Драге Кекановића *Вепрово срце*, којему су додијељене готово све књижевне награде у Србији

Колико су ратови на тлу Југославије вођени током прошлог вијека и несреће које је српски народ у њима доживио били инспиративни за књижевност Срба у Хрватској, али и за српску књижевност у целини? Да ли су и ратови 1990-их и поред релативно малог временског одмака изњедрили неко значајно књижевно дјело?

Душан Иванић: Ето среће да такве инспирације нисмо имали! Зна се да су несреће и крупни догађаји у сваком народу били главни изазов за књижевност и усмено памћење, као што су данас за медије. И то није везано за наше искуство. Одавака је тако, од Хомера, Вергилија, Дантеа, Шекспира, па до Иве Андрића... Фикционализација и естетизација несреће прераста, међутим, у уметничко дјело, у трагедију или неку другу књижевну врсту. Оваје је несрећа вишеструка: губитак завичаја је као прекид памћења. Мени се чини да нема већих колективних несрећа, осим геноцида

(а српски народ у Хрватској, и гдје је год допирала власт НДХ, током Другог свјетског рата, и то је задесило), него што је несрећа изгона, одласка, губитка станишта. Култура памћења се, данас популаран појам у хуманистичким наукама, с губитком завичаја, слама. Излаз је, какав-такав, у писању које чува сјећање. Сви романи Роксанде Његуш, Јована Радуловића, Мирка Демића, Драге Кекановића, Срђана Воларевића, Ковиљке Тишме, Миће Јелића Грновића... свједоче о збивањима и сјећањима. Пјесници призивају завичајне слике, расположења растајања, одласка. Врло је богата, и то би требало сада пописати, прочитати и анализирати, мемоарско-документарна проза. Она не потиче само, и зато је важна, од људи пера, већ од учесника ратних, културних и политичких збивања 1990-их. Када се сјетимо Симе Матавуља (*Биљешке једног писца*), Милке Жичине, Дејана Медаковића, Гојка Николиша, Станка Опачића Ћанице, поред низа других, помислимо како је то незаобилазан дио српске традиције у Хрватској. Данас жалимо што Владан Десница није оставио овакво дјело (иако аутобиографско прожима његове књижевне текстове), а очекујемо од савременика да сјећање на некадашњи живот саопште новим генерацијама. Тако ће се силом прекинуто нит некако надовезивати у болним чворовима.

Кад говоримо о књижевностима наших, како се некада говорило, "народа и народности", често се јављају спорови око тога тко припада којој књижевности. Најпознатији случај је дакако Андрић око кога се препиру културни кругови Хрватске, Србије и БиХ, али има и других случајева. Тако је ваше уврштавање Дубровчанина Ива Војновића у антологију српских писаца у Хрватској изазвало протесте у Хрватској. Да ли бисте га и сада, да пишете неку нову антологију српских писаца, уврстили у њу?

Душан Иванић: Све је то постало банално. Нека се препиру око кога год ко хоће, ако нема шта друго да ради. Ко нема својих, узима туђе! Фалсификовање или присвајање културног насљеђа није у односима истојезичких народа никаква новина нити је хрватско-српска, југословенска или јужнословенска специфичност. Ето Чеха и Словака, Руса и Украјинаца и многих других изван словенских простора. То је почело већ око народних пјесама, до тврђи да је "Ропство Јанковић Стојана" хрватска народна пјесма, јер је овај ускочки јунак живио на тлу Хрватске. Уосталом, нека буде и хрватска; за оног којему је "наш" језик матерњи, национални атрибут је више књижевноисторијска и филолошка датост, а дјело се брани од присвајања сопственом вриједношћу. Дјело на "нашем" језику (њемачки славист Robert Hodel предлаже да из наших контроверзи за језик изиђемо умјесто националних атрибута с атрибутом "штокавски"), ако је језик медиј књижевности, доступно је свима који тај језик знају и њиме говоре. С друге стране, сваки писац као појединац одређује своју припадност заједници. Не може се Андрић присвајати тако што ће му се порицати "српски дио" и његово јавно одређење за српску нацију и српску књижевност, без обзира на хрватско или б-х поријекло. Народи који дијеле заједнички географски простор, а онда и језички и културни, знали су у срећна времена да чињеницу мултиетничности и мултиконфесионалности уважавају и толеришу; о томе има безброј свједочанстава из Војводине, Далмације, па и из Хрватске. Сјетимо се Доситеја Обрадовића, с јасном свијешћу о повезаности међу људима истог језика, а различите вјере и нације! У илирским публикацијама био је једно од најчешће спомињаних имена, а његови искази стајали као мото Гајеве *Данице*! Само су најгори у

тим народима постали пропагатори мржње! Што се у новије вријеме зове или се звало националним елитама, био је или јесте често национални шљам, српски речено — олош. Нека се у народу који није српски, ако не може другачије, Андрић чита као што се чита Кафка, Толстој, Томас Ман или било који страни писац, нека га "преводе", ако хоће да га имају на новоствореним језицима, нека га читају с црногорским дијакритичким знаковима, нека га ијекавизирају или екавизирају, побошњаче. У вријеме губитка норме и здравог разума, све је дозвољено.

Кад питате за Војновића, без обзира на протесте из Хрватске, иако је било и сагласности с мојим решењем, поново бих га уврстио у антологију српских писаца из Хрватске. Војновић је писац који припада двема књижевностима, а можда и још неким и својом јавно израженом вољом, и својим темама (*Смрт мајке Југовића*, *Лазарево васкрсење*). Позиција дубровачке књижевности је "између": она је имала свој ток, своје језичке особености, дијелом се везала за српску, а дијелом за хрватску књижевност, као и писци Дубровчани, чак и кад су остали у Дубровнику. Иво Војновић је дио такве традиције. Огрешили бисмо се о њега ако не би био уврштен у српску књижевност, огрешили бисмо се о природу српске књижевности, која је имала огроман потенцијал привлачења и толеранције различитости.

Којој књижевности, по вама, припадају писци као што су Ђуро Виловић или Нико Бартуловић?

Душан Иванић: Није то по мени, како кажете, већ по њиховој вољи и њиховом djelовању. Не видим никакву препреку да хрватска књижевност

осјећа Виловића својим, или Бартуловића, као и српска, у којој су djelовали и осјећали се или сматрали припадницима њеним. Ето узмимо Ђуру Виловића, кратко католичког свештеника, па професора филозофије, па новинара београдских и загребачких листова, присталицу и члана штаба Драже Михаиловића, аутора снажних свједочанстава о злочјелима католичког клера током распада Југославије 1941. године у књизи *Крвава црква: хрватски попови и фратри у распаду Југославије и у покољима Срба* (Земун 2009). Нити треба порицати Виловићево djело у склопу хрватске књижевности нити му одрицати тијесне везе са српском културом. На други начин и у много већем степену је Бартуловић djelовао као српски писац (у Београду, објављујући у издањима Геце Кона и СКЗ), независно од завичајне тематике (рођен на Хвару), јер тематика не одређује приписивање одређеној књижевности. Данас се на књижевности Срба и Хрвата гледа као на потпуно осамостаљене целине, али су оне деценијама биле дио српскохрватске/хрватскосрпске или југословенске књижевности. Писци су осјећали да припадају тој наднационалној, натконфесионалној заједници: заборавили смо и Бечки договор, и Даничића, и Јагића, и Стојана Новаковића, и Скерлића, и Тина Ујевића у Београду, и Антона Барца, и испреплетеност, и слободно појављивање djела једне и друге књижевности у хрватским и српским издањима или у националним часописима. Данас су такви примјери више случај, али историчари књижевности не смију стање и становиште садашњости преносити на прошлост. Било је бољих времена од оних у којима живимо!

Djело оваквих писаца као што су Виловић и Бартуловић не губи

овим приписивањима, прије бих рекао да добива. Само би било добро да њихове текстове не фалсификујемо, не модернизујемо и не уписујемо у њих наше језичке норме (тзв. кроатизације или србизације, или пак ова несрећа са издањима Његошевих дјела на “црногорском”, гдје се у језик тих дјела уписује фонетски склоп који не постоји у изворницима). Вријеме је да се у разговорима о овим стварима вратимо најбољим у једном и у другом народу: оним који су поштовали одређења за слободу, право на своје име, могућност заједничких вриједности, традицију другог, језичке варијанте. Често су водеће филолошке и политичке снаге оспоравале све, до права и на писмо, и на језик, потом и на живот. Обновљене идеологије усташтва и четништва нису могле донијети мир и споразум о толеранцији и праву на своје и на заједничко.

Данас се на књижевности Срба и Хрвата гледа као на потпуно осамостаљене целине, али су оне деценијама биле дио српскохрватске/хрватскосрпске или југословенске књижевности. Писци су осјећали да припадају тој наднационалној, натконфесионалној заједници: заборавили смо и Бечки договор, и Даничића, и Јагића, и Стојана Новаковића, и Скерлића, и Тина Ујевића у Београду, и Антона Барца, и испреплетеност, и слободно појављивање дјела једне и друге књижевности у хрватским и српским издањима или у националним часописима

Ове године пада 200-годишњица рођења Петра Петровића Његоша. Како се она обиљежава и протјече ли то обиљежавање у неким несугласицама и трвењима?

Душан Иванић: Члан сам одбора Матице српске за организовање симпозијума о Његошу, па можда говорим пристрасно. Његош је више него “наш”, он је европска величина у поезији свога времена. Његово мјесто се неће помјерити ни трвењима ни несугласицама. Ми знамо да то мјесто битно неће помјерити ни организован или пропуштен симпозијум: толико је крупних ствари речено о Његошевом дјелу да их је тешко надмашити новим истраживањима. Невоља је што су се изгубила мјерила и што институције власти не осјећају шта треба подржати у науци, у националној култури. Нису ту важне несугласице и трвења, већ одсуство смисла за оно што је незаобилазна вриједност. Можда и извјесна институционална неповезаност. У септембру је одржан Међународни састанак слависта у “Вукове дане”: једна од тема је био Његош. Могло се, да се почело на вријеме, радити на јединственом програму Матице српске и Међународног славистичког центра. (Као примјер наводим да је Задужбина “Доситеј

Обрадовић” за пет година организовала три симпозијума, последњи је имао преко 50 учесника, и објавила три зборника са тих симпозијума.) У Косовској Митровици се јесенас такође одржава један велики међународни скуп о Његошу; Црну Гору (чији је званични дио склон фалсификовању и прећуткивању Његоша с његовом неприкосновеном српском свијешћу и припадношћу), вјероватно и Републику Српску да и не помињем. Сумњам да наш народ (схватите ово наш у старом значењу ријечи) има толико стручњака за Његоша и за тумачење његовог дјела и дјеловања.

Сусрећете ли и дружите се са српским књижевницима на, како неки кажу, привременом боравку у Београду и Србији?

Душан Иванић: Какав привремени боравак? Ми смо сви привре-мено на овом свијету, а сви који су отишли током 1990-их могу само да се врате у туђи, страни свијет. Моје редовне обавезе на Филолошком факултету, у Задужбини “Доситеј Обрадовић”, у Матици српској, пријатељске личне везе, повезују ме с нашим, али без систематичности и организованости. Постоји она необична присност коју омогућује завичајност, као нека вриједност, неко осјећање, изнад нас, расточених дневним пословима. Такви су ми сусрети као неки остатак бољих, љепших, заједничких времена, иако смо потекли с дугачког лука простора, од Далмације, преко Лике, Кордуна, Баније и Славоније.

Како видите сувремена кретања у хрватској и српској књижевности и каква је судбина националних књижевности у времену европских интеграција и глобализације?

Душан Иванић: Недавно су представници српске и хрватске филологије, односно науке о књижевности, били на конгресу слависта у Минску. Разговарало се толерантно, са свијешћу о нашим релацијама. Са свијешћу такође о угрожености “малих” култура и језика, али без велике жеље да се повежу, испомажу, наступе заједно. Језичка заједница коју смо донедавно звали српскохрватска (српска или хрватска, хрватска или српска, хрватскосрпска) угрожава саму себе на катедрама славистике, поготово у условима који цијелу хуманистику гурају на маргину. Језик који је по броју припадника међу словенским језицима средње величине (послије руског, украјинског, пољског) појављује се на поменутих катедрама као разбијени снопић (из басне) на који ће се све мање обраћати пажња. Или нам је заједничка болест, што горе – то боље. Политичка вођства и водеће књижевно-филолошке снаге наших истојезичких народа би морале да се ослободе као ружног сна овог раздобља нетрпељивости и градње разлика.

Какав је Ваш однос према завичају и кад ћете га поново обићи?

Душан Иванић: Никакав, или тачније: непреболан. Последњи пут сам био у Губавчеву Пољу и Кијанима да сахраним земне остатке сестре Милице и нећакиње Ане, девет година пошто су убијене на кућном прагу, 1995. године. У сновима сам и данас често у завичају с чудним сликама-доживљајима угрожености и опкољености.... Моје је село спаљено, готово до последње куће. Оно је настајало крајем 19. вијека, исељавањем и настањивањем породица из Омсице и Кијани, на ливадама и ораницама Губавчева Поља. Стотинак година касније је нестало све што су најмање три генерације кућиле.

VANJA SUTLIĆ I POVIJESNO MIŠLJENJE

Veselin Golubović

Uspomeni učitelja mišljenja po mjeri brige za bitno

Vodeće pitanje ili stvar mišljenja Vanje Sutlića jest pitanje o mogućnosti novog povijesnog odnosa. Tome ponajprije svjedoče njegovi radovi objavljeni između 1956. i 1965. godine te sabrani u knjizi *Bit i suvremenost* (Sarajevo, 1967), ali i oni – umnogome drugačije izvedeni – objavljeni između 1965. i 1974. godine te sabrani u knjizi *Praksa rada kao znanstvena povijest* (Zagreb, 1974), a ne manje i oni posthumno objavljeni u knjizi *Uvod u povijesno mišljenje* (Zagreb, 1995).

Povijesni odnos ili povijesni sklop kao bit povijesti jest zbivanje odnosa biti čovjeka, bića i bitka te stoga izvorna punina po kojoj sve povijesno jest. Zadatak je suvremene filozofije da dospije u bit povijesnog svijeta, a izvor takovrsne težnje jest iskustvo otuđenja paradigmatički duhovno sabranog u filozofiji.

Filozofija kao filozofija (metafizika, ideologija) svagda nastoji odrediti bitak i bit čovjeka. Stoga je ona po svojoj bitnoj strukturi svagda dvojna (dvostruka, dvostrana). Ona ukazuje, s jedne strane, na odliku ljudskog bića pred svim ostalim bićima, te s druge strane, na prisutnost bitka među bićima posredstvom biti čovjeka. U tom je pogledu moguće o biti čovjeka govoriti samo s obzirom na bitak sâm, a o bitku samo s obzirom na bit čovjeka: „da bitak bivstvuje, 'dokaz' je to što čovjek jest“ (*Bit i suvremenost*, str. 364).

U analogiji spram Karla Marxa Vanja Sutlić, u radovima sabranim u knjizi *Bit i suvremenost*, bit čovjeka određuje kao proizvodnju ili praksu. Takvo određenje čovjeka implicira njegova 'slika' bitka kao proizvodne prirode ili materije u samokretanju ili materije kao samodjelatnosti.

Stoga se praksa kao bitak čovjeka može primjereno sagledati samo u njevoj najdubljij filozofskoj (ontološkoj) dimenziji, a nipošto ne u nekoj od njenih parcijalnih dimenzija ili bilo kog od oblika čovjekove (postvarene i otuđene) faktičke djelatnosti. Takvo viđenje prakse kao biti čovjeka svojim načinom mišljenja u stanovitoj mjeri implicira i potrebu mišljenja povijesnog odnosa kao cjeline. „Puno značenje otuđenja biti čovjeka kao pro-iz-vođenje (productio) vidljivo je tek kada se promisli uklopljenost biti čovjeka u cjelini povijesnog sklopa, te je stoga „cjelovitost ove cjeline odlučna tema povijesnog mišljenja“, pa tek ono može dostajati za mišljenje povijesnog odnosa ili povijesnog sklopa te upravo samo tako biti izgledno na putu „prevladavanja“ filozofije kao metafizike u njenom onto-theo-logičkom ustroju. Drugim riječima, kao bitno pitanje suvremene filozofije u njenom 'samoprevladavanju', povijesni odnos može doista biti njenom izričitoj temom promisli li se dosljedno i radikalno prethodno bit čovjeka kao proizvodnje (praxis), a samo u takvom mišljenju sadržano je i pitanje samo-otuđenja čovjeka.

Čovjek je „jedino biće koje je u iskonskom odnosu spram svjetovnosti svijeta“ (svjetovnosti povijesnog svijeta), a ta je svjetovnost „svjetlo koje pada na sve što po njemu jest“ i što mu je dano „kad čovjek u svojoj biti dohvati bitak“ da bi tako druga bića postala svjetovna „pružajući“ svoju „osebičnost“ čovjeku „kao jedinom biću koje se odnosi spram njih i koje ih uvrštava u svijet i sabire u ono što povijesno jesu“. „Ono što osposobljuje čovjeka da mu odnos spram bića doista uspije jest bitak što ga čovjek u proizvodnji (praxis) izvodi iz neposredne sadržanosti u bićima i odjeljivlje u povijesnom svijetu“. Drugim riječima, „čovjek je biće koje u praksi odjeljivlje bitak“. Tako praksa nije puka pragma u bilo kom faktičkom i parcijalnom obliku niti je njihov zbroj, agregat ili sinteza, jer se „prije svake razlike zbiva bit čovjeka (praxis) po kojoj sve ljudsko jest, sve povijesno jest, a bitak nije stran, nego u djelu (*Bit i suvremenost*, str. 13).

Pristupajući k bićima čovjek to čini svagda u relaciji koja pak pretpostavlja rastup, distanciju te se upravo u tom rastojanju čovjek obraća bićima. Stoga u odnosu po kojem čovjek jest, on dohvaća ono po čemu bića jesu, naime, mogućnost bića. Time se čovjek, pristupajući bićima u rastojanju, odnosi spram bitka. „Izvođeci bitak iz bića, odjeljujući se od njih, odnosi se čovjek spram bića mijenjajući ih time što im vraća bitak unutar povijesnog svijeta“ (*Bit i suvremenost*, str. 13). Taj odnos biti čovjeka i bića jest „proizvodnja bića iz bitka“ u „povijesni proizvod te su u tom smislu bića u svijetu proizvodi čovjeka“. Stoga čovjek reproducira cijelu prirodu.

„Mijenjanje bića u njihovom bitku kao produkcija čovjeka jest reprodukcija izvorne produkcije prirode same“. Bit čovjeka ne može se razlučiti od čitavog povijesnog sklopa te se stoga ne može govoriti o čovjeku kao stvoritelju stvari i samoga sebe.“ Pitanje o biti čovjeka“, dakle, „može biti samo jedno, mada za nas najbliže i u krizi filozofije prvo pitanje filozofije“.

U analogiji spram Karla Marxa Vanja Sutlić, u radovima sabranim u knjizi *Bit i suvremenost*, bit čovjeka određuje kao proizvodnju ili praksu. Takvo određenje čovjeka implicira njegova 'slika' bitka kao proizvodne prirode ili materije u samokretanju ili materije kao samodjelatnosti

U pitanju o biti čovjeka, u njegovom bitnom odnosu, dana je temeljna mogućnost da čovjek jest, da po svojoj biti (proizvodnji ili praksi) proizvodi i sama sebe, da se odnosi prema sebi. Samo u tom smislu čovjek je vlastito djelo, a njegova djelatnost samodjelatnost. To nipošto ne znači da je čovjek postavka čovjeka, nego samo to da je on povijesni proizvod te tek stoga može biti riječ o samostvaranju čovjeka. A upravo tek takvo razumijevanje čovjeka osigurava njegovu slobodu od bića za bitak, a time i za proizvodnju (praxis) koja je svjesna proizvodnja ili svjesni bitak.

Historija i navlastito novovjekovna te njoj pripadna konstelacija povijesnog odnosa svjedoči bit čovjeka (proizvodnju, praxis) kao otuđenje povijesti. Ono pokazuje rascjep između čovjekove biti i njegove faktičke (historijske) egzistencije: praksa kao slobodno i svjesno stvaralaštvo reducira se na rad u politekonom-

skom smislu. Temelj i korijen svakog i svih oblika otuđenja čovjeka od njegove biti, dakle, od njegovih bitnih ljudskih mogućnosti, Sutlić vidi u samootuđenju čovjeka kao čovjeka u jednoj određenoj epohalnoj konstelaciji povijesnog odnosa. Drugim riječima: „Svi oblici otuđenja proizlaze iz rada kao specifičnog odnosa k bićima u njihovoj sadašnjosti, realnosti, prisutnosti, aktualnosti“ te je stoga temeljno otuđenje kao samootuđenje „pervertiranje proizvodnje bića iz bitka u rad koji stvara robe“ (*Bit i suvremenost*, str. 18-31).

U razumijevanju proizvodnje kao slobodne stvaralačke djelatnosti i proizvodnje kao (otuđenog) rada bitna je i razlika u odnosu spram vremena. Tako vrijeme biva jedan od bitnih činitelja u cjelini povijesnog odnosa do te mjere da se s pravom može govoriti da povijesni odnos, uz odnos biti čovjeka, bića i bitka, čini i vrijeme. Svaki povijesni svijet jest, biva i dozrijeva po vlastitoj vremenskoj mjeri. O povijesnom vremenu ovisi što povijesno jest, a što nije, kako jest, zašto jest. Ono je veza čovjeka i bitka, srž njegovog odnosa po kojoj čovjek jest, a bitak se objavljuje. Povezujući bit čovjeka i bit svega što jest u iskonski sklop, vrijeme čini da epohe povijesti ovisi o mjeri u kojoj se bitak pružio biti čovjeka, o pojedinom vremenu koje je na djelu u određenoj epohi povijesti, a one nisu drugo doli ustanovljavanje „boravišta bitka“, njegovo „odjelovljenje u svijetu“. Vrijeme „osvjetljuje“ i „zasjenjuje“ bitak te stoga ni jedna epoha ne može prekoračiti svoju vremensku sjenu (*Bit i suvremenost*, str. 33-35).

Vanja Sutlić nastoji, radikalnom kritikom samootuđenja, transcendirati metafizičku, ideološku prikrivenost iskonskog povijesnog vremena o čemu on i izričito kazuje u nekim svojim bitnim rečenicama. „Povijest je otvaranje zatvorenog, oslobađanje od pukog prošlog i pukog sadašnjeg za buduće, po kojem ono što je bilo nije prošlo, a ono što jest nije sadašnje i svagda sadašnje. Iza otuđenog budućeg što još nije, iza otuđenog prošlog što više nije, iza otuđenog sadašnjeg što samo sada trenutno jest – skrivena je istinska budućnost koja nosi i pronosi istinsku bilost i istinsku suvremenost“. Krizom suvremenog svijeta „dovršuje se i time povijesno osuđuje jedna epoha“ te tada „iskrsava na vidjelo otuđenje čovjeka i nihilizam bitka“, a kriza „dospijeva pred svoj kriterion, sudište i odluku“ (*Bit i suvremenost*, str. 45).

Je li tom naumu dorasla filozofija? Kako bi i kada „filozofija“ mogla dorasti toj zadaći?

„Samo ako filozofija dohvati u svom prodiranju u bit čovjeka u njegovom odnosu spram bitka i bića ono što je skriveno u otuđenju, samo ako je sama svijest u primarnoj istini povijesti, može ona u kritičkom i odlučnom skoku u zavičajnu budućnost (u revoluciji) otkriti zatrpani izvor iz kojeg potječe svaki povijesni život.“ Samo u prevratnom vremenu „filozofija vrši svoj najdostojniji poziv: otkriva mogućnost novog povijesnog sklopa“ te je stoga upravo ona „prvo djelo nove povijesti“. Ali, tada se ne radi više o filozofiji kao filozofiji s njenim metafizičkim onto-theo-logičkim ustrojem, nego o nekom drugom, drugačijem mišljenju, možda o povijesnom mišljenju koje je svojim autentičnim porijeklom bitno filozofsko (*Bit i suvremenost*, str. 45).

Povijesno vrijeme individualizira se u međusobno različitim i raznolikim povijesnim epohama, ali se u njima nipošto ne iscrpljuje. Ni jedno epohalno vrijeme ne može pretendirati na povijesno vrijeme uopće. Povijesno vrijeme svake epohe kao samo jedna verzija vremena „nošeno je temeljnom temporalnom strukturom povijesti“ koja omogućuje „svako posebno povijesno vrijeme“, a koja je struktura bitno prikrivena u epohama bitnog otuđenja svijeta i samootuđenja čovjeka.

Smisao povijesnog odnosa i bit odnosa čovjeka spram bitka i bića ostaju zamagljeni ne promisli li se dostatno radikalno odnos kao odnos. A o odnosu

kao odnosu moguće je samo uvjetno govoriti kao ljudskom odnosu budući da je odnos svagda odnos čovjeka, bitka i drugih bića te se čovjek kao posebno biće konstituira tek tim odnosom. Nije, dakle, odnos po čovjeku, već čovjek jest po odnosu. Na to upućuje i Sutlićevo razumijevanje čovjeka kao bića raz-stojanja i pristupa bićima, kao biću koje iz „sadržanosti među bićima iz-stupa k bitku, kao bića mogućnosti, blizine, pri-sebnosti, samo-djelatnosti“, dakle, o čovjeku kojeg je bit pro-iz-vođenje ili, drugim riječima, odnos je kao odnos zapravo proizvodnja (praxis).

Ne upuštajući se podrobnije u Sutlićevo razmatranje biti odnosa kao odnosa, koji je ponajprije mijenjanje, bitno je naglasiti kako je odnos istodobno transdukcija, produkcija i edukacija odnosno kao transdukcija, čovjekovo nadilaženje bića, njegovo mijenjanje bića na temelju odnosa spram bitka i time mijenjanje bitka bića, nadalje, kao produkcija odnos je proizvodnja bića te su po njemu bića proizvodi te, najzad, kao edukacija odnos nije samo proizvodnja koja izvodi bitak iz njegove sadržanosti u bićima izvan odnosa nego i njihova proizvodnja. U jednu riječ – odnos je eduktivna produkcija ili produktivna edukacija.

Ovoj strukturalnoj Sutlićevoj analizi odnosa kao odnosa slijedi i njegovo povijesno sagledavanje. A upravo je ono pravi zadatak suvremene filozofije koja, želi li transcendirati njenu metafizičku bit, ne može a da ne misli povijesni odnos i tako se, vjerna svojoj bitnoj intenciji i pravom smislu, uputi k povijesnom mišljenju.

Oni koji se odvažavaju na pustolovno i neizvjesno putovanje prema novom svijetu istine, dobrote i ljepote, solidarnosti i empatije neka se pripreme i za nadu i za beznađe, i za lutanje i za zalute. A u tome možda baš i jeste najdublji smisao i prava draž putovanja

Kao misao u krizi i misao krize, kao adekvatan teorijski izraz zbiljskog otuđenja svijeta i samootuđenja čovjeka, filozofija je sukus otuđenja te stoga ne može misliti njegov korijen i temelj. Stoga Sutlić s pravom vidi zadatak suvremene filozofije u tome „da nastojeći oko prevladavanja suprotnosti bića i svijesti čovjeka u svjesnom bitku tako iznosi bit povijesti, da sjedini misao i povijest u povijesnu misao i misaonu povijest. Zavičajni čovjek u harmoničnoj cjelini povijesnog sklopa, kojeg svako djelo jest djelo povijesti, posljednja je riječ ozbiljne filozofije“ (*Bit i suvremenost*, str. 382).

Suvremena filozofija kao filozofija povijesne krize smjeranje je čovjeka smještaju u biti vremena kako bi mogao sudjelovati u njenom obratu. Kriza povijesti nije samo skončavanje starog nego ujedno i izvorno nastajanje novog. Stoga takva filozofija nipošto ne smije nastojati izbjeći krizu, nego naprotiv doprijeti u nju. Ali, ne valja preumiti da filozofija može doprijeti u krizu tek ako sama jest tako korjenito u njoj da joj je radi nje same bitno stalo do toga da prestane biti puka filozofija (kao metafizika i ideologija) i postane jedno s proizvodnom krizom novog. Tako bit i suvremenost neće biti jedno drugome nasuprot kao što su to u tradicionalnoj filozofiji i otuđenoj zbilji historije.

Vrijeme će postati bitno, a bit vremenita, povijest će postati bitno zbivanje – zbivanja biti. Ili, drugim riječima, tada će biti su-vremen – biti s povijesnim vremenom – značiti biti bitan, tj. epohalan.

Ali, otuđenom svijetu mišljenje se „može suprotstaviti samo na njegovom tlu, na tlu svjetovnosti svijeta kao mogućnosti ljudi i bića“. U tom naporu nema ni gotovih rješenja, ni uzora, ni putokaza: „Lutanje spada u ustanovljavanje svijeta“, a u njemu se može u istoj mjeri zadobiti i mogućnost novog i mogućnost promašaja novog povijesnog svijeta, povijesnog odnosa istine, čovječnosti i ljudskog dostojanstva.

Oni koji se odvaže na pustolovno i neizvjesno putovanje prema novom svijetu istine, dobrote i ljepote, solidarnosti i empatije neka se pripreme i za nadu i za beznađe, i za lutanje i za zalute. A u tome možda baš i jeste najdublji smisao i prava draž putovanja.

Kazivanje o „radu“ ujedno je su-pripadna i riječ o „prirodi“. Navlastito onda kada se rad i priroda razumiju u analogiji s pojmom bitka, a možda i kao bitak (bića). Bitak prirode kao i svaki bitak čovjeka, kao i karakterističnu objektivnost svega onoga što je neovisno o čovjeku, Sutlić – hineći da evocira Marxa – označuje kao rad ili proizvod rada. U tom smislu Sutlić pripisuje Marxu kako proces glasovitog i previše razvikanog samoostvarenja čovjeka razumije u vidokrugu tradicionalnog filozofskog (metafizičkog) para egzistencija-esencija

Među profesionalcima filozofske struke i navlastito među onima s manjkom mišljenja i viškom zavisti odavno se šire zloćudne glasine o drastičnom „padu“ Sutlićeva mišljenja koje je izbornom do 1964. godine (na razini knjige *Bit i suvremenost*) i njegovoj „izdaji“ vlastitog nastojanja u radovima nakon 1965. godine (na razini knjige *Praksa rada kao znanstvena povijest*). Te objede o padu mišljenja i izdaji njegove razine svoje navodno uporište traže u motivima, koji da nisu filozofske prirode već se isključivo tiču Sutlićevog „karaktera“ i „morala“, koji navodno nisu imuni na sirenski zov interesa i strasti koji ne dolikuju filozofu.

Nasuprot takvoj intelektualnoj i moralnoj diskvalifikacijskoj galami onih koji nisu pogođeni mišljenjem i ne mare za bolje običaje i bulumentama njihovih nedarovitih trabanata, valja biti nedvosmislen: drugi je misaoni horizont ono što bitno razlikuje *Praksu rada kao znanstvenu povijest* od *Biti i suvremenosti*. Njega, naime, određuje uvid u praksu rada kao znanstvenu povijest, kao što je razumijevanje prakse kao slobodnog stvaralaštva odredilo onaj prijašnji. Ali, taj novi vidokrug i nije baš posve nov: do njega Sutlić dopire svojevrsnim radikalnim promišljanjem horizonta knjige *Bit i suvremenost*. A oba su vidokruga vođena pitanjima o mogućnosti novog povijesnog odnosa, premda su glavne teme-posrednice u promišljanju istog vodećeg pitanja ili stvari mišljenja različite: u *Biti i suvremeno-*

sti – praksa, u *Praksi rada*. . . – rad. Uostalom, o tome sam pisao još davne 1974. godine u glasovitom zagrebačkom časopisu „Kulturni radnik“ (Usp. moj rad „Rad prakse i praksa rada“, KR, 1, 1975) koji jedva da je imao ikakvog odjeka.

Noseći pojam prakse u *Biti i suvremenosti* u *Praksi rada kao znanstvenoj povijesti* zamjenjuje noseći pojam rada, a u obje knjige noseći su pojmovi shvaćeni u najboljoj tradiciji filozofije, dakle, u ontološkoj dimenziji prije i izvan svake njihove raznovrsnosti i višestruke empirijske i pojmovne diobe u pojavnosti i biti (koje eventualno mogu biti predmetom zdravog razuma, znanstvenog istraživanja i akademskih filozofskih disciplina, primjerice, antropologije i gnoseologije, estetike i etike, filozofije povijesti, socijalne i političke filozofije). U Sutlićevom poimanju radi se uvijek o pojmovima prakse i rada prije i izvan svake njihove diobe.

Tako, primjerice, rad nije po povijesti, nego je povijest po radu, rad i praksa nisu po čovjeku, nego je čovjek po radu i praksi. U slučaju rada (kao i ranije u slučaju prakse) rad i praksa pokazuju se kao bitak kojeg su egzistencija znanstvena povijest odnosno slobodno stvaralaštvo ljudskog svijeta.

U *Praksi rada*. . . „sve što jest svoje povijesno jest zahvaljuje radu: to je svijet rada – prava povijest – „beskrajno trajno sebenamašujućeg, u sebi jednog, samom sebi neposredno se vraćajućeg ne-spekulativnog, realnog i realizirajućeg se apsoluta: prakse rada kao znanstvene povijesti“ (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 254).

U toj „pravoj povijesti“ odstranjuju se „okovi“ (dioba rada) „proizvodnih snaga“ i uspostavlja se integralni, jedan jedini rad, produkcija radi produkcije zamjenjuje produkciju radi viška vrijednosti. „Na mjesto protivrječja ‘proizvodnih snaga’ i ‘odnosa u proizvodnji’ stupa sad unutar-radno, samokretno proturječe radnog vremena i vremena za višu djelatnost, ‘carstva slobode’ i ‘carstva nužnosti’ u okviru jednog i jedinstvenog rada kao znanosti, znanstvenog rada“ (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 257). Produkcija radi produkcije kao „neprestani proces sebe nadmašujućeg produciranja“ održava se u stabilnosti „putem ‘više djelatnosti’ i ‘materijalne produkcije’ održava svijet rada kao svijet moći.“ (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 163).

Radikalizirajući svoje izvode o pojmu rada, Sutlić navlastito promišlja jedan temeljni karakter rada kao „otvorenosti (aletheia) svega što epohalno jest, kao istinstvovanje (alethoneia) uradaka kao povijesno naviještenog bitka.“ To ponajprije čini s naumom kako bi „svi karakteri rada“ mogli biti razmotreni „samo onda ako se oni unutar horizonta čitave metafizike dovedu u vezu sa svojim bitno povijesnim podrijetlom koje omogućuje raščlanjivanje svake i svekolike metafizike“ (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 89-90).

U interpretaciji i analizi te „temeljne karakteristike rada“ Sutlić pripisuje Marxu kako je on navodno „odlučujući mislilac rada“, kojega je u tome navodno bitna nakana „pripremiti zadatak oslobođanja rada od zapreka za njegovo puno, razvojno, nezadrživo funkcioniranje“, kako bi se time mogla „izvršiti kritika ‘produkcijских odnosa’ poimanjem unutrašnje granice ‘kapitalizma’ upravo u svjetlu ‘pravog bogatstva’ kao razvijene produktivne snage; u svjetlu ‘carstva slobode’ u kojem se upravo usredotočuje metafizički karakter rada“. Takva interpretacija svakako je upitna, ali istodobno više nego „funkcionalna“ u vlastitom Sutlićevom preliminarnom razumijevanju „onto-theo-logijske, a onda i kozmologijske i antropologijske dimenzije rada u njegovoj cjelini: u praksi rada kao znanstvenoj povijesti“. (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 93-94).

Kazivanje o „radu“ ujedno je su-pripadna i riječ o „prirodi“. Navlastito onda kada se rad i priroda razumiju u analogiji s pojmom bitka, a možda i kao bitak (bića). Bitak prirode kao i svaki bitak čovjeka, kao i karakterističnu objektivnost svega onoga što je neovisno o čovjeku, Sutlić – hineći da evocira Marxa – ozna-

čuje kao rad ili proizvod rada. U tom smislu Sutlić pripisuje Marxu kako proces glasovitog i previše razvikanog samoostvarenja čovjeka razumije u vidokrugu tradicionalnog filozofskog (metafizičkog) para egzistencija-esencija. Taj proces ili kretanje Sutlić vidi kao „samoistjecanje i kao opet uviranje sebe“, dakle, kao „krug“. Takvo je kretanje navodno mišljeno kao *evolutio* i *revolutio*, bitno kretanje koje završava egzistencijalnim rezultatom: jest samo ono što ima navlastitu ontološku bit dakle samo ono što doista jest, a ono što doista jest, jest samo ono što svojoj biti zahvaljuje svoju egzistenciju – riječ je, dakako, o „famoznom“ identitetu esencije i egzistencije (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 102).

Sutlića navlastito zanima možebitni subjekt tog procesa ili kretanja samo stvaranja čovjeka. Čovjek, priroda, rad?

U tom pogledu, po svemu sudeći, Sutlić kao da preferira rad pitajući nije li čovjek svojstvo rada, a ne rad svojstvo čovjeka, nije li čovjek po radu, a ne rad po čovjeku? Odgovoru na to pitanje možda bi moglo dostajati tek ontološko tematiziranje proizvodne snage rada paradigmatički mišljenog u vidu proizvodne snage znanosti (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 111-112), dakle, tek onda ako se ne izgubi iz vida bitak kao rad (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 113-114). Tek tako moguće je misliti kako „praksa rada nije tek primijenjeno činjenje transcendentne biti rada“, budući da ona nije „nešto radu izvanjsko, nego je rađanje, radnja u kojoj tek jest rad, bivanje u kojem se rad održava tako da sebe u svemu i sve u sebi određuje kao samom bitku primjerenog karaktera apsolutne zbilje“. Stoga je rad takvo zbivanje u kojem se podudaraju: esencija i egzistencija, pa je tek on „realizirani pojam, pojmljena realnost“ (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 122).

Razvijajući ovu misao Sutlić pripisuje Marxu svoju vlastitu tezu kako njegova (Marxova) misao o radu navodno smjera na apsolutni karakter rada, na rad kao apsolut, supstanciju-subjekt. Takav rad ne može se shvatiti iz metafizički shvaćene temporalnosti, nego tek iz izvorno razumljenog iskonskog vremena. „Suprotstavljanje svijetu rada biva moguće u središtu njegova gibanja, u čovjeku otvorenom povijesnom podrijetlu samog rada kao apsoluta“, a pitanje slobode „nadmašuje svaku tek društvenu soluciju. Radi stavljanja biti rada samog u pitanje iz i radi slobode, koja prethodi samostvaranju rada, potrebno je da se destruiira antropologijski horizont etabliranja rada kao svijeta“. Jer, „samo u svojoj uniformnoj jednostavnosti kao takove do identiteta sabrana onto-theo-kozmo-antropologijska samosvojnost apsolutnog rada – doista, iz metafizički neodredljive slobode, iziskuje pitanje koje više ne istražuje ono što je radom predodređeno, nego promišlja povijesnu predodređenost samog rada iz radom neuhvatljivog, radnom znanošću neshvatljivog života kojem je svijet rada samo jedno razdoblje, a ne zauvijek udijeljeni usud“ (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 128-129). A ako bi se pokušalo do te Sutlićeve misli dojetnuti i još joj i ponešto dodati, možda bi se moglo pitajući reći: ne skriva li se u toj misli-vodilji *Prakse rada kao znanstvene povijesti* i pitanje je li bitak kao takav, bitak naprosto, ipak život, a ne rad kao samo jedan način ili samo kao jedna epoha povijesti bitka kao života, skriva li se u toj Sutlićevoj misli pokušaj otkrivanja stvari rada u nekoj nemetafizičkoj transfilozofskoj dimenziji razumijevanja njegove povijesno ograničene epohalne biti?

U vidokrugu Sutlićeve knjige *Praksa rada kao znanstvena povijest* – a koju nikako i nipošto po svojoj bitnoj intenciji i naumu ne valja radikalno dijeliti od njegove knjige *Bit i suvremenost* – znanost se javlja kao paradigmatički oblik rada, kao praksa rada kao znanstvena povijest ili svijet apsolutnog rada. Znanost, dakle, kao apsolutno samoshvaćena i samopostavljena jest jedinstvo do istovjetnosti teorije, prakse i *poiesis*.

Ima li još išta „preko“, „iznad“, „povrh“ svijeta rada, prakse rada kao znanstvene povijesti, i na kojem putu? „Samo u svojoj univerzalnoj jednostavnosti, bez maski koje je podupiru, kao takova do identiteta sabrana onto-theo-kozmo-antropologijska samosvojnost apsolutnog rada – doista, iz metafizike neodredljive slobode, iziskuje pitanje koje više ne istražuje ono što je: radom predodređeno, nego promišlja povijesnu predodređenost samog rada iz rada neuhvatljivog, radnom znanošću neshvatljivog života“ kojem je svijet rada samo jedno razdoblje, a ne zauvijek udijeljeni usud“ (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 129). A kada se govori o radnom znanošću neshvatljivog života, riječ je i o „neiscrpivosti života“ te stoga i o povijesnom mišljenju, koje „može poslušnije i time vlastitije naseliti i svijet nositi, njegovim znacima obilnije upućeno prebivati, dob-ro vremenovati, tj. vjekovati, doista život uz sebe dostojnije i uspješnije odjelovljivati nego što to dozvoljava usuknuti i usućeni svijet rada“ (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 149). Ali, ne treba preumiti da „mišljenje povijesnog života nezaobilazno pretpostavlja svijet znanstvenog rada“, jer je „obrat svijeta moguć samo iz njegova središta“ (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 150).

Rad kao bitak, rad kao znanost, rad kao supstancija-subjekt, rad kao apsolut i tako redom u istom smislu i misaonom horizontu – i najzad, gotovo iznenađujuće – život! Život kao bitak kao takav, kao bitak naprosto, a rad kao bitak samo jedne epohe bitka kao života? Sutlić piše: „Izvorno iskustvo života može nas samo poučiti da ono samo do svog prava dolazi nakon izvršenog sistema, ne prije njega: filozofija rada koju nosi život baš kao i tehnologiju rada ne može svesti život na svoju postavku, ali samo je ona podobna da život istrigne iz okova sektorskog određenja jedne biologije, psihologije, filozofije prirode ili metafizike života koje bi ga u ime empirije izigrale protiv njegove značajne obuhvatnosti: sabirajućeg zbora koji čuva, i u podrijetlu prikriva, onto-theo-kozmo-antropologijski značaj metafizike.“ Stoga i „mišljenje povijesnog života pred-postavlja svijet znanstvenog rada, radne znanosti, jer ga je već uvijek omogućilo kao što je iz-zazvano njima u suvremenom odlučnom trenutku. Obrat svijeta je moguć samo iz njegova središta. Kazivanje pri-goda života seže u srčiku realizirane metafizike rada, mitologika kojeg nije posljednja riječ. Može li život preskočiti svoju epohalnu razdoblje u sjeni u kojoj nestaje svijet, ili, će se od njega odvratiti tek kad ustreba življenje kao uskok u svoje svjetlo“ (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, str. 150).

Metafizičko mišljenje, povijesno mišljenje, put k povijesnom mišljenju – u kojem vidokrugu misli Vanja Sutlić? Možda u svakom od njih, a možda ni u jednom? Bilo kako bilo, možda treba pojasniti da su i „metafizičko“, baš kao i svako drugo „pojmovno“ mišljenje, kad dobro domaše, kadri bitno kazivati samu stvar do koje im je stalo.

Tome svjedoči, ma kako i ma koliko domašilo, i misaono nastojanje Vanje Sutlića koje se na svojim bitnim mjestima plodonosnije od većine drugih svojih prethodnika i suputnika puti k povijesnom mišljenju novog.

Bilo bi odveć preuzetno pokušati procjenjivati bi li se i u kojoj mjeri, i bi li se uopće, moglo „složiti“ sa Sutlićevim shvaćanjima i navlastito onim u njegovim knjigama *Bit i suvremenost* i *Praksa rada kao znanstvena povijest*. Ali je posve sigurno da su ona među onim malobrojnim istog ranga, koja ukazuju na možebitni put k povijesnom mišljenju novog, pa i k početku drugog, drugačijeg, od metafizike izvornijem mišljenju te k svijetu novog povijesnog odnosa. A za onog tko je namjerio misliti po mjeri brige za bitno nezaobilazno je skrbno i ozbiljno uvažavanje Sutlićeva misaonog napora.

A to nipošto nije oskudno u svijetu, koji nije dorastao svojoj radikalnoj izmjeni i u suvremenoj filozofiji, koja jedva da je ikad bila tako udaljena od svog izvornog nauma i dostojanstva.

(Napomena: Ovaj je rad pisan u vidokrugu i na temelju autorove neobjavljene knjige, *Filozofija i povijesno mišljenje. Vanja Sutlić i mogućnost transepohalnog horizonta povijesti*.)

NAŠA PREZIMENA (2)

PREZIMENA

BJELANOVIĆ I UZELAC

Živko Bjelanović

Od onih u kojih je ispred karakterističnog prezimenskog završetka prepoznatljivo lično ime ove ili one vrste tvorenosti, kao u prezimena *Bogunović, Matković, Radmilović, Vranjković* itd. prezime *Bjelanović* razlikuje se utoliko što mu se u istoj poziciji ne nalazi lično ime iz sadašnjeg antroponimikona

Tri su razloga zbog kojih ću nešto kazati i o svom prezimenu. Prvi se odnosi na njegovu tvorbenu strukturu. Po modelu po kojem je ono tvoreno, tvorena su mnoga druga prezimena u Bukovici, pa kad je riječ o jednom od njih, riječ o svima njima. Drugi se odnosi na način njegove upotrebe u komunikaciji, zapravo na činjenicu da se njime u užoj sredini uspješno ostvaruje identifikacija njegovih nosilaca i kad se prezime javlja s varijacijama. Treći se razlog odnosi na vrijeme u kojem se prezime pojavilo.

Fenomeni što se tiču prezimena Bjelanović ovako su raščlanjeni samo radi preglednosti. Oni su u stvarnosti tako međusobno povezani da npr. rasprava o načinu tvorbe uključuje i način varijacije tvorbenog modela, odnosno da nije moguće govoriti o vremenu nastanka prezimena u Bukovici bez pogoje riječi o širem historijskom kontekstu u kojem se začeo znak za prezimensku identifikaciju u ovom ili onom obliku, u Bukovici ili u širem pojasu nekadašnjih migracija stanovništva.

Tvorbena struktura

Dvodijelna struktura prezimena prepoznatljiva je prije svega po završetku -ović. Ovakve je strukture i ovakvog završetka još sedamdesetak prezimena u Bukovici, npr. *Cvjetković, Đakulović, Pavasović, Vulinović* itd. Od onih u kojih je ispred karakterističnog prezimenskog završetka prepoznatljivo lično

ime ove ili one vrste tvorenosti, kao u prezimena *Bogunović, Matković, Radmilović, Vranjković* itd. prezime *Bjelanović* razlikuje se utoliko što mu se u istoj poziciji ne nalazi lično ime iz sadašnjeg antroponimikona,¹ barem što se tiče fonda ličnih imena u Bukovici iz vremena mojeg istraživanja.²

Prezimana na -ović tvore se i od nadimaka, npr. *Čupković, Ćurković, Lacmanović, Serdarović* itd. Zato bi prezime *Bjelanović* bilo dvodijelne strukture i kad bismo mu segment ispred prezimenskog završetka protumačili kao nadimak tvoren od pridjeva *bijel* bez obzira na to što ovakvim tumačenjem ne bismo mogli prodrijeti u tajne posljednje karike kad do nje analizom dospijemo, tj. do motiva po kojem je nadimak oblikovan za nekog dalekog rodonačelnika plemena Bjelanovića.

Varijacija

U teorijskom dijelu svoje knjige objasnio sam da pod varijacijom smatram svaku promjenu u obliku nekog antroponima i pri tome naveo da neki oblik može varirati na različite načine. Promjenu forme *Bjelanović* u formu *Bjelan* nazivam tvorbenom varijacijom jer promijenjena forma nastaje izostavljanjem tvorbenog završetka po kojem je službeni oblik antroponima prepoznatljiv kao prezime. Dva oblika bilo kojeg prezimena stoje u međusobnom odnosu kao osnovni (glavni, službeni, primarni) i kao sporedni (neslužbeni, sekundarni) samo onda kad označavaju istu realnost, kad u nekoj užoj društvenoj zajednici istovremeno služe za oznaku sasvim određene skupine ljudskih jedinki. Tako npr. prezimena *Sladaković* i *Sladak* ne stoje u takvom odnosu jer je prvo od njih prezime u Biovičinu Selu, u Dobropoljcima i u Kistanjama, a drugo u Kožlovcu. Takvih prezimena ima još u Bukovici, npr. *Karanović* i *Karan*, *Radanović* i *Radan*, pa, možda, još *Baljković* i *Baljak*.

Kao prezime *Bjelanović* u Đevrskama varira i prezime *Vukadinović* u Vačanima. Oba varijacijska oblika, i oblik *Bjelan* i oblik *Vukadin*, rezultat su jezične zakonitosti, zapravo tendencije da u komunikaciji isti sadržaj iskazujemo sa što manjim utroškom govorne energije, odnosno da se služimo kraćom formom ako se pri tome ne mijenja značenje. U varijaciji *Cvjetanović* ostvarena je zakonitost sasvim suprotnog predznaka. Službeni oblik prezimena u Bukovici, oblik prezimena *Cvjetan*, varira zato da se dodavanjem tipičnog prezimenskog završetka tipičnom obliku ličnog imena ostvari razlika po pripadnosti jednog oblika jednoj, a drugog oblika drugoj vrsti antroponima.

Prezime *Bjelanović* varira u govornoj realizaciji još po mjestu i po vrsti akcenta. U govornika je razlika ponajviše po starosti. Oni stariji prezime izgovaraju s naglaskom na prvom slogu i to s vrijednošću kakvu ima opća imenica *pòtočić*, odnosno kakav je i u varijaciji *Bjèlan*. Takav bismo naglasak mogli smatrati izvornim. Oni mlađi naglašavaju prezimenu središnji slog i to s vrijednošću kakvo je u opće imenice *bjelánjak*. Ovakav bismo naglasak mogli smatrati i novijim i proširenijim.

Otisci prošlosti u prezimenu

U signalima ovoga prezimena ogleda se prošlost kojoj otisci započinju krajem 17. vijeka kad su, vjerovatno, zajedno s Bjelanovićima dovedeni u sjevernu Dalmaciju još i stanovnici s drugim prezimenima, iste vjerske i kulturne

¹ Nalazi se u mnogim rječnicima ličnih imena, v. u mojoj knjizi. *Antroponimija Bukovice* (SKD "Prosvjeta", Zagreb, 2010, str. 215, bilj. 914).

² Osamdesetih godina prošloga vijeka.

pripadnosti. Ovu je migraciju historiografija zabilježila kao značajnu epizodu iz tursko-mletačkih ratova na Balkanu. Tada su Mlečani, potisnuli Turke za Morejskog rata (1684-1699) podalje od primorskih gradova, primamili narod iz zapadne Bosne da se naseli na njihovu teritoriju, s jasnom pretenzijom da im bude štit u obrani od Turaka³ i živa brana njihovu trgovačkom brodovlju za sigurnu plovidbu uz jadransku obalu.⁴ Prema predaji koju je učitelj Mitar Bjelanović zabilježio negdje početkom dvadesetog vijeka i to onako kako su je kazivali stari ljudi, koji su predaju čuli od onih starijih od sebe i tako vremenski doprli do dalekih godina, do samih početaka „istorije Bjelanovića”,⁵ Bjelanovići su se doselili u Dalmaciju iz sela Drinića u zapadnoj Bosni.⁶ Sa sobom su donijeli i antroponim *Bjelan*, vjerovatno kao znak kojim su bili identificirani,⁷ ali potpuno je nejasno je li im njime bila označena prezimska ili nadimačka vrsta identifikacije jer su nosioci znaka došli iz orijentalne sfere kulturnog nasljeđa, sfere koja nije onako poznavala prezime kao znak za identifikaciju u dijelu imenske formule kako su ga poznavali zapadnoevropski narodi.⁸ Transformacija od antroponima neodređene vrste u prezime ostvarena je tek u Dalmaciji,⁹ u sređivanju popisa stanovništva po mletačkom uzoru i to dodavanjem završetka karakterističnoga za posebnu vrstu antroponima, tj. završetka -ović, već postojećem znaku.¹⁰

Pomutnja koju je izazvala ova promjena ponajbolje se ogleda u matičnim knjigama. U njima su članovi istog genealoškog stabla u Đevrskama popisani sad sa službenim sad s neslužbenim oblikom prezimena. Moj pradjed Gligorije nosio je prezime Bjelanović, njegov sin, moj djed Cvitko prezvan je oblikom Bjelan, njegov sin, dakle moj otac Pavao, zapisan je s prezimenom Bjelanović, a njegova sestra Anđelija, dakle moja tetka, s prezimenom Bjelan.¹¹ Pomutnja je nastala zbog razlike u obliku u kojem se prezime upotrebljavalo u svakodnevnoj komunikaciji, u narodu, i u obliku u kojem je prezime bilježila administracija za službenu upotrebu. Čini mi se da su popovi pri vođenju matičnih knjiga rođenih bilježili prezimena u većem broju slučajeva onako kako ih je narod ostvarivao za svoje potrebe, dakle u neslužbenom obliku.

Sličnu je sudbinu imalo i prezime slavnog kotarskog uskoka. Mnogo češće nego *Mitrović* u dokumentima se kotarski junak identificira prezimenom *Janković* uz lično ime *Stojan* u dvočlanoj imenskoj formuli, dakle prezimenom izvedenim od ličnog imena njegova oca Janka. Jednako je tako i prezime Stojanova oca, Janka Mitrovića, izvedeno od ličnog imena Stojanova djeda Mitra. Primjeri kazuju da su se u sjevernodalmatinskom prostoru prezimena oblikovala i na tradicionalan način, dodavanjem karakterističnog završetka očevu ličnom imenu, a ne samo po zapadnoevropskom modelu usprkos pritiscima administracije mletačke vlasti da prezimena i u naroda mletačke Dalmacije budu oblika kakvog su odavno u njihovoj administrativnoj praksi: stalna, nepromjenjiva i nasljedna. Spominjem ovu pojedinost zbog činjenice što se dva prezimena, prezime *Bjelanović* i prezime *Janković*, javljaju u istom vremenskom razdoblju dalmatinske prošlosti i što označavaju pripadnike naroda istog historijskog i kulturnog nasljeđa.¹²

Prezime *Bjelanović* varira u govornoj realizaciji još po mjestu i po vrsti akcenta. U govornika je razlika ponajviše po starosti. Oni stariji prezime izgovaraju s naglaskom na prvom slogu i to s vrijednošću kakvu ima opća imenica *pòtočić*, odnosno kakav je i u varijacije *Bjèlan*. Takav bismo naglasak mogli smatrati izvornim. Oni mlađi naglašavaju prezimenu središnji slog i to s vrijednošću kakvo je u opće imenice *bjelánjak*.

³ Činili su to uz pomoć svojih podanika, uskoka. Uskoci bi prodrli duboko u tursku teritoriju, popalili kuće tamo zatečenim stanovnicima koje su prethodno Turci doselili kao svoju raju iz davno osvojenih područja na Balkanu, s jasnim strateškim ciljem da tako dovedena raja štiti bok turskoj vojsci na pravcu kojim su Osmanlije kanile proći na putu prema središtu Evrope. Uz to što bi uskoci stanovnicima uništili ognjišta, uzeli bi im stoku i onda im prepustili da sami odluče hoće li ostati na svojim zgarištima bez stoke ili će poći s njima, uskocima, u Dalmaciju, gdje će dobiti kuće za stanovanje, gdje će im biti vraćena stoka i darovano zemljište za ispašu i obrađivanje. Narod je prihvaćao ponudu da dođe pod okrilje Venecije kao hrišćanske sile, masovno je napuštao nekadašnja staništa i naseljavao prostor koji je bio ispražnjen za dugogodišnjih sukoba tadašnjih sila sa svjetske scene. Uputno samo dodajem da u današnjoj našoj političkoj zbilji nema jasne svijesti o tome u kakvim se okolnostima naseljavalo srpsko stanovništvo na hrvatskom prostoru. Čak je prošireno pogrešno uvjerenje da su Srbi krivi što se hrvatsko pučanstvo izmaklo iz ratne zone i ostavilo svoja pusta sela drugima na milost i nemilost. Pogrešno se shvatanje najbolje ogleda u zlobnoj izjavi jednog visoko pozicioniranog političara da “Srbi nisu u Hrvatsku donijeli srpsku zemlju na svojim opancima” s jasnom porukom da Srbi u Hrvatskoj izvan svog geta nemaju što tražiti.

⁴ Nešto prodornija analiza naše prošlosti otkriva zapravo da je narod na ovim našim južnoslavenskim prostorima, podijeljen vjerskom i nacionalnom pripadnošću ovoj ili onoj interesnoj sferi, bio zadugo u minulim vremenima u mreži tuđih strateških interesa, da i danas nasjeda politici moćnih igrača u svjetskoj političkoj areni, politici koju najbolje karakterizira krilatica: „Podijeli (zavadi), pa vladaj”.

⁵ Ovako je već spomenuti autor naslovio kazivanje o prošlosti jednog plemena u Đevrskama prema sjećanju dviju generacija starih ljudi.

⁶ Mjesto *Drinić*, općina Bosanski Petrovac, *Imenik mesta u Jugoslaviji*, Službeni list, Beograd, 1973.

⁷ Antroponim je na nekoliko mjesta spomenut u knjizi Milana Karanovića, *Pounje u bosanskoj krajini*, Srpski etnografski zbornik, knj. 35, Beograd. 1925, str. 362, 384, 389, 428, 429, 438, 440, 482, 484 itd.

⁸ Interesantna je zgoda koju je iz svog ranog djetinjstva ispričao Branko Ćopić, rođen u jednom selu ispod

Grmeča, dakle u kraju iz kojeg potječu i Bjelanovići. Prema toj je zgodi prvašić Branko, ne znajući odgovor na učiteljično pitanje kako se preziva, kazao da je on „iz Ćopića kuća”.

⁹ Iako tekst koji ću doslovno navesti ne treba smatrati pouzdanim dokazom za ovu tvrdnju, ipak o transformaciji kazuje ponešto: “U god. 1857. taj parok i kaluđer (tj. Sava Bjelan) trevi umrijeti, a sin Jandre ostane i utvrdi se na odžaku kao stariješina i nasljednik, koi zazove se Bjelanović” (Vladimir Arđalić, *Bukovica – narodni život i običaji*, SKD “Prosvjeta”, Zagreb, 2010, str. 40/41).

¹⁰ Ovom tvrdnjom ne poričem vrijednost prezimena *Bjelan* kao prezimenskog oblika za službenu identifikaciju povelikog broja stanovnika izvan Bukovice.

¹¹ Tetka, koju ovdje spominjem, udana Tolomei, dala je pred kraj svog života podići na groblju u Rimu nadgrobni spomenik i na njemu napisati svoje djevojačko prezime. Kako joj je na spomeniku prezime pogrešno napisano kao Bjelanavić, za ispravak joj je bio potreban službeni dokument. U izvatku iz matične knjige rođenih koji sam dobio u Mjesnom uredu u Đevrskama stajalo je uz njezino lično ime Anđelija da joj je prezime Bjelan, dakle prezime sasvim drugačijeg oblika od onoga preko kojeg je moja tetka bila emocionalno povezana s rodnim krajem. Na njezino silno insistiranje, uspio sam da mi prema crkvenim knjigama seoski pop izda krštenicu u kojoj je tetkino prezime bilo navedeno u obliku u kojem je i prezime njezina brata, dakle *Bjelanović*. Na žalost ni taj dokument nije bio upotrebljiv, ali sad zato što je bio napisan ćirilicom. Tako se i na ovom primjeru očitovala zla sudbina pripadnosti narodu na granici različitih civilizacija.

¹² Primjera nekadašnjeg modela identifikacije i danas nalazimo u naroda koji je bio zahvaćen migracijama u 16. i 17. vijeku. Jedan je primjer ispričan u zgodi kad je književnik i novinar Đ. Ličina, pripremajući reportažu o Đuri Ostojiću iz Žirovca na Baniji, molio mještane toga sela da mu pokažu Đuriću kuću. A oni, želeći pomoći reporteru, stalno zapitkiivali radi li se to o ovom ili onom Đuri spominjući umjesto prezimena neki od porodičnih nadimaka za pleme Ostojića jer nitko u selu nije poznavao kuće po prezimenu nego po porodičnom nadimku njihova vlasnika (duhovito i literarno vrijedno ispričan događaj u: Đorđe Ličina, *Banijski rječnik*, rukopis).

Zaključno o prezimenu

Prezime *Bjelanović* dvodijelne je strukture. Postavu mu možemo rastaviti tako da mu segment ispred završetka -ović smatramo osnovom približne vrijednosti kakva je osnova u prezimena *Bogunović, Matković, Radmilović* i u tolikih drugih u Bukovici. Približna se vrijednost očituje u tome što mu se u osnovi ne nalazi lično ime iz današnjeg antroponimikona kao u spomenutih primjera i što nije sasvim izvjesno da li mu je u vremenu nastanka segment ispred završetka pripadao ovoj ili onoj vrsti znaka za antroponimsku identifikaciju.

Prezimeni forma varira na dva načina. Prvi je način tvorbeno prirode jer se varijacijski oblik prezimena, tj. oblik *Bjelan*, razlikuje od oblika kakav je u službenoj upotrebi, dakle od oblika *Bjelanović*, po tome što je pokraćen redukcijom tvorbenog elementa. Drugi se način očituje u akcentu, u mjestu na kojem se nalazi i u dužini kojom se izgovora naglašeni slog. Važno je da u komunikacijskom kanalu govornici ne obraćaju pažnju na razlike, pogotovo na one akcenatske, jer se i službenim i neslužbenim oblikom uspješno identificiraju članovi nekog porodičnog kolektiva u nekoj užoj društvenoj zajednici u Bukovici, npr. u Đevrskama.

Jezičnu prirodu prezimena *Bjelanović* nije moguće razumjeti bez spomena nejezične zbilje iz vremena nastanka prezimena. U toj je zbilji najvažniji podatak da su stanovnici označeni ovim znakom bili doseljeni u sjevernu Dalmaciju krajem 17. vijeka i to iz dubine turske teritorije. U ovom je podatku i sve ostalo što je značajno za razumijevanje poretka jezičnih signala u prezimenskoj postavi: da antroponim koji su stanovnici donijeli sa sobom kao oznaku svog identiteta, tj. antroponim *Bjelan*, nije imao obilježje prezimena jer ove vrste znaka za identifikaciju nije bilo u orijentalnoj kulturnoj tradiciji. Tek je u Dalmaciji pod utjecajem mletačke administracije doneseni jezični znak dobio obilježje prezimena i po sadržaju, jer je postao član imenske formule kao modela za identifikaciju, i po formi, jer je završetkom -ović dobio razlikovnu vrijednost u odnosu na sve ostale vrste antroponima. Transformacija iz jedne u drugu vrstu znaka zadugo nije zaživjela u praksi, čak ni u službenoj upotrebi, npr. u matičnim knjigama. Bez obzira na hronologiju njihova nastanka, danas je u nekoliko naselja u Bukovici oblik *Bjelan* tvorbena varijacija prezimena *Bjelanović*.

Prezime Uzelac – jezična i nejezična realnost

Općenito o prezimenu

Prezime Uzelac starije je od vremena u kojem ga spominje arhivska građa, mletačka u godinama pred kraj 17. stoljeća kao *Oselaz* (*Osselaz*) i austrijska u popisu stanovništva Like 1712. kao *Vselacz* (*Uzelach, Uzelacz* itd.). U toj su građi spomenuti i lokaliteti u kojima se prezime nalazi. Usporedimo li s njima ovovremenski raspored prezimena, vidjet ćemo da je došlo

do znatnijih promjena. Prezime ne susrećemo samo u Dalmaciji i Lici (Baniji, Kordunu), niti se ono u dalmatinskoj regiji nalazi samo u njezinu sjevernom (sjeverozapadnom) zaleđu. U svih se prezimena, dakako i u ovoga, pomaci u teritorijalnom rasporedu javljaju ženidbom, udajom, nasljeđivanjem imanja, migracijama koje potiču razni faktori socijalne i političke prirode. Nekad su svi pomaci u sjevernoj Dalmaciji bili samo jednoga smjera: migracija stanovništva iz njezina sjevernog u njezin južni dio, iz Bukovice u Ravne kotare,¹³ iz pasivnog kraja u kraj gdje se lagodnije živjelo.¹⁴ U svom sam terenskom istraživanju osamdesetih godina prošloga vijeka zabilježio ovo prezime ne samo u dubokoj Bukovici, u Brgudu i Parčićima, nego i u donjoj Bukovici, na samoj granici dviju subregija, blizu ravnokotarske pitomine, u Donjim Lepurima i Kožlovcu.

Na kraju uvodnog dijela ovoga priloga spomenut ću još dvije pojedinosti u vezi s brojem stanovnika i s teritorijalnim rasporedom ovoga prezimena. Usporedbom dvaju leksikona u kojima su registrirana prezimena u Hrvatskoj i to prema popisima stanovništva 1948. i 2001. godine, stanovnika s prezimenom *Uzelac* bilo je u Dalmaciji i u Lici (Baniji, Kordunu) u ovom zadnjem popisu manje preko hiljadu i sto nego u popisu iz 1948. godine, a u Brgudu, Donjim Lepurima, Kožlovcu i Parčićima godine 2001. nije više bilo *Uzelaca*. I jednu i drugu pojedinost treba povezati prije svega s egzodusom srpskog stanovništva iz ovih krajeva na razmeđu dvaju milenija.

Jezična realnost

Na terenu sam ovo prezime čuo i u obliku *Zelac*. Po tome *Uzelac* spada u skupinu prezimena s nestabilnom formom. Ovu pojedinost ističem kao dokaz da se u svijesti i nosilaca prezimena i onih koji se prezimenom služe u komunikaciji izgubila svijest o prvotnom značenju prezimenskog znaka, o motivu po kojem je znak oblikovan da bi služio za identifikaciju članova stanovite društvene grupacije. Ono što prezimenu u najvećoj mjeri sakriva izvorne značenjske vrijednosti jest zamjena suglasnika s/z u središnjem slogu.¹⁵ Zamjena jednog suglasnika drugim suglasnikom, u konkretnom slučaju zamjena suglasnika /s/ suglasnikom /z/, nije dijalektološke nego je općenitije jezične naravi. Pojava je uvjetovana položajem bezvučnog suglasnika između dvaju vokala. Zato u osnovi prezimena *Uzelac* nije glagol *uzeti*, nego je glagol *useliti* (usp. *Uselac*).¹⁶ Po izvornom motivu ovom su prezimenu slična prezimena *Priselac* i *Novosel(ac)*. Njima izvorno značenje nije prigušeno jer im suglasnik u središnjem slogu ne alternira kao što alternira u prezimena *Uzelac*.

Namjerno zaobilazim akcenatske vrijednosti prezimena. Preostaje mi da od ostalih značajnijih jezičnih osobina kažem ponešto o završetku -ac u prezimenskoj postavi. Završetak služi glavinom svojih funkcija da poime-niči glagol kojim je prezime motivirano, tj. da umjesto *useliti* (*se*) prezimenu bude značenje „onaj koji je useljen”, odnosno „onaj koji se uselio” jer su pre-

¹³ Jedno takvo doseljenje spominje V. Desnica u *Zimskom ljetovanju* (Sabrana djela Vladana Desnice, knjiga I, Prosvjeta, Zagreb, 1974, str. 110).

¹⁴ Bukovica je stotinu godina, od sredine 17. sve do sredine idućeg vijeka, bila na granici triju zaraćenih sila, Venecije, Austrije i Otomanskog Carstva. Zbog nesigurnog života uz granicu svijet iz Bukovice sklanjao se u sigurniji predio i to mahom u onaj koji je bio pod okriljem Venecije. Historiografska literatura bilježi samo jedan slučaj povratka stanovnika na svoja stara ognjišta kad je minula ratna opasnost. O tome v. u mojoj knjizi, str. 34.

¹⁵ Da je u drugom slogu /s/ izvorni suglasnik, mogle bi potvrditi dvije grafijske prezentacije prezimena, jedna u mletačkim ispravama, kad je prezime predočeno sa dva /s/ tj. *Osselaz*, druga u popisu stanovništva u Lici 1712. kad je prezime predočeno u formi *Vselaz*.

¹⁶ Varijanta uz *Uzelac*, u Glini, prema popisu stanovništva 1948.

zimeni imenice bez obzira na to bila ona motivirana ovom ili onom vrstom riječi (usp. prezime *Ukraden*). Ovaj je završetak u jedninskoj formi, kao što je jedninske forme svaki sufiksni završetak u prezimenu, jer su u vrijeme nastanka ove vrste antroponima bile prezimskim znakom označene jedino starije neke skupine. Onako kako se prezivao rodonačelnik, prezivali su se svi članovi njegove uže zajednice, a kasnije i svi njegovi potomci.

Uzelac* spada u skupinu prezimena s nestabilnom formom. Ovu pojedinost ističem kao dokaz da se u svijesti i nosilaca prezimena i onih koji se prezimenom služe u komunikaciji izgubila svijest o prvotnom značenju prezimenskog znaka, o motivu po kojem je znak oblikovan da bi služio za identifikaciju članova stanovite društvene grupacije. Zato u osnovi prezimena *Uzelac* nije glagol *uzeti*, nego je glagol *useliti

Nejezična realnost

Jezični signali u prezimenu *Uzelac*, u obliku kako sam ih upravo objavio, mogu biti uvjerljivi tek ako stoje u suodnosu s nejezičnom realnošću odgovarajućeg vremena i odgovarajućeg prostora. Posebno se to odnosi na značenje prezimena i to na ono prvotno značenje, ono koje je nestalo, koje se izgubilo upotrebom prezimenskog znaka od vremena njegova nastanka do naših dana. Tu nejezičnu zbilju kao motiv u oblikovanju ovoga prezimena izdašno je opisala historiografska literatura opisom turskih ratova na Balkanu, posebno iz vremena kad su se na sjevernodalmatinskom prostoru susrele tri velike svjetske sile, Turska, Austrija i Venecija, i svaka od njih s pretenzijom da ovlada što većom teritorijem u graničnom pojasu. Svoje pretenzije da osvoji teritoriju i da je sačuva od neprijateljski raspoloženog susjeda svaka je ostvarivala posebnom taktikom. Turci su na osvojena područja dovodili narod iz dubine balkanskog prostora, iz davno osvojenih zemalja s uvjerenjem da će im narod ostati vjeran jer se već privikao na njihovu upravu. Mlečani i Austrijanci poticali su tako doseljeno stanovništvo, mahom hrišćansko, da se zakrvi s Turcima i da nakon toga dođe pod njihovo okrilje, u mletačku Dalmaciju, odnosno u Liku (u Vojnu krajinu) nudeći mu primamljive uvjete za siguran život. Prebjege s turskog teritorija ove

su dvije evropske sile useljavale u napuštena sela, u kuće stanovnika koji su se, bježeći od ratnih opasnosti, sklanjali u sigurnije krajeve, podalje od granice na kojoj se ratovalo. Među tako useljenim stanovnicima našli su se i *Uzelci*.

Ovako prezentirana nejezična zbilja mogla bi biti uvjerljiva kao motiv za jezično oblikovanje prezimena *Uzelac* tek uz objašnjenje zašto je opća imenica (tj. *uselac*) preuzela ulogu jezičnog znaka koji je uz lično ime služio za identifikaciju ljudskih jedinki. Da bismo odgovorili na to pitanje, potrebno je reći da u svom antroponimikonu prebjezi s turske teritorije nisu imali takav znak, kao što su ga imali narodi zapadne Evrope stotinama godina ranije. Zato su i Mlečani i Austrijanci u popisu stanovništva tek prispjelog na teritoriju pod njihovom upravom identifikaciju svakog pojedinca ostvarivali i njegovim ličnim imenom i znakom koji je u trenutku popisa imao znatnu obavijesnu vrijednost, bez obzira na to što se u ulozi vrlo značajnog člana u imenskoj formuli, tj. u ulozi prezimena, našla opća imenica.

Očito je da su se nosioci prezimena *Uzelac* po nečemu razlikovali od svih ostalih pripadnika naroda iz vrtloga nastalog sukobima velikih sila na ovom dijelu Balkana kad se samo u njihovu prezimenu našao motiv koji bi svojim sadržajem mogao motivirati gotovo sva ostala prezimena naroda u sjevernoj Dalmaciji i Lici. Neka bude samo slutnja da su se *Uzelci* našli na ovim prostorima pod okriljem dviju zapadnoevropskih sila tek pred kraj ratnih sukoba na Tromeđi i da su ih Mlečani, odnosno Austrijanci, razmještali po selima u kojima je, pored ranijih doseljenika, još bilo mjesta za useljavanje. Tako bi mogao biti objašnjen i razlog zbog kojeg je prezime razmješteno na vrlo velikom prostoru. No, ovakvim slutnjama, osnovanima samo na jezičnim signalima prezimenskog znaka, nisam našao uporište u historiografskoj literaturi.

Završna riječ o prezimenu

Prezime *Uzelac* motivirano je glagolom *useliti* (*se*), glagol je završetkom -ac preinačen u imenicu, a opća imenica u prezime kao znak za identifikaciju. Prezime je svojim glavnim motivom sačuvalo nejezičnu zbilju iz vremena dalekog nekoliko vjekova. U prvom planu te zbilje očituje se tragična sudbina naroda kojeg su najprije Turci doveli u zapadni dio Balkana da im bude štit na granici prema Veneciji i Austriji, a zatim ga dvije evropske sile domamile (vrlo često i prisilom) na svoju teritoriju da njima bude živa brana u graničnom pojasu. Poslije viševjekovne opstojnosti ovoga naroda u novoj postojbini, nekadašnja se njegova tragična sudbina ponovila. Zbog ovovremenih strateških interesa novih sila na svjetskoj sceni, moćnih i politički i ekonomski, morao se, u našem vremenu, iseliti iz svog prostora isti onaj narod koji su u taj prostor davno nekad uselile neke druge sile sa svjetske scene, dakako za svoje onovremene strateške interese. U tom su se egzodusu našli i *Uzelci*.

РУСИЈА И АМЕРИКА

СА СТАРТ-ом СУ
СТАРОВАЛИ НЕСПОРАЗУМИ

Љубинка Милинчић

Односи две велике силе увек су изазивали велику пажњу целог света који је врло често увелико од тих односа и зависео, па је нови заокрет у руско-америчким односима, поготову после једногласно донете одлуке о Сирији у Уједињеним нацијама, изазвао низ коментара

Према недавном испитивању јавног мњења које је организовао амерички часопис "Експерт", у САД сматрају да је руски председник Владимир Путин далеко ефикаснији од Барака Обаме. И све то након што га, поготову откад је трећи пут изабран за председника, називају аутократом, недемократом, ауторитарним председником, а врло често и главним америчким непријатељем. Разлог за тако наглу промену мишљења није изненадна љубав према руском председнику, већ разочарање у Барака Обаму који је дозволио да му иницијативу за решавање сиријског проблема преузме руски колега и уместо ратне, против које је био чак и велики број Американца, предложи дипломатску опцију. Помогавши на тај начин Обами, који се са својом каубојском варијантом, нашао прилично изолован не само у свету него и у сопственој земљи, Путин је још једном изазвао гнев америчких јастребова који су већ припремили тастатуру са које ће, притискањем дугмади, слати смртоносне пројектиле, али му је нагло скочио рејтинг не само у сопственој земљи већ и у свету.

У тренутку када се само чекало да Обама да знак за старт, Путин је извукао из рукава решење које је, зачудо, било задовољавајуће за све. Све оно што више од две године није било могуће, одједном је изгледало сасвим просто, а решење је сачувало образ свим учесницима — Обами, који се није заглибио у још један рат који би додатно покварио ионако добрано начет имиџ Америке, Асаду, чија је земља, бар за

сада, поштеђена америчких бомби, а он поново постао прихvatљив преговарац, и наравно, Русији која је још једном потврдила да се без ње не могу решавати проблем у свету. Није онда чудно што је Путин, чак и у Америци, овога пута покупио поене. Односи две велике силе увек су изазивали велику пажњу целог света који је врло често увелико од тих односа и зависео, па је нови заокрет у руско-америчким односима, поготову после једногласно донете одлуке о Сирији у Уједињеним нацијама, изазвао низ коментара — од крајње позитивних који поздрављају договор, до крајње циничних који се питају шта стоји иза споразума великих и коју ће цену мали платити за тај договор.

Упркос помпезном "ресетовању", јавно манифестованом пријатељству, државним посетама и руковањима, руско-амерички односи су се последњих година, све до недавне једногласно донете резолуције у Савету безбедности о Сирији, драматично погоршавали. У последње време почело је увелико да се говори о "новом Хладном рату", што није било далеко од истине с обзиром да је коначно свима постало јасно оно што су пажљиви аналитичари могли видети већ на самом почетку чувеног "ресетовања" односа између две земље — никаквог ресетовања није било и није могло бити. Омашка коју је направила Хилари Клинтон приликом свечног притискања симболичног дугмета за ресетовање, на коме је та реч на руском била написана са грешком, па је означавала "оптерећивање" (односа), постала је крајње симболична.

Две земље су, очигледно, на различите начине схватиле потребу да ускладе и усагласе своје ставове у разним сферама сарадње, па је донет низ резолуција које су формално говориле о сарадњи, а у суштини, готово је свака имала "дупло дно" на које иако је било очигледно, из политичке коректности, нико није скретао пажњу. Тако се догодило да после неколико година "успешне сарадње" односи постану толико затегнути, да амерички председник демонстративно откаже своју посету Москви, која је требало да претходи самиту G-20 одржаном почетком септембра у Петербургу. Иако је тај поступак формално био везан за чињеницу да је Русија дала привремену азил Едварду Сноудену, он је заправо само потврђивао чињеницу да су се односи толико закомпликовали да два председника немају о чему да разговарају, јер је унапред јасно да се ни о чему не могу договорити.

А све је почело да се руши чим је, тобоже, сазиано. Чак се и једини прави резултат “ресетовања”, потписивање веома важног међународног уговора о смањењу стратешког офанзивног нуклеарног наоружања, СТАРТ, врло брзо претворио у старт низа неспоразума. Амерички Сенат условио је ратификацију Договора гаранцијама да ће САД инсталирати систем противракетне одбране (ПРО) у Европи као заштиту од Северне Кореје и Ирана. Москва је сматрала да ракете које ће бити постављене у непосредној близини њених граница не досежу до поменутих држава, али представљају опасност за руски атомски потенцијал и тражила од Америке чврсте правне гаранције за тврдње да ракете неће бити усмерене на Русију. Такве гаранције никада није добила. Уследили су бесконачни разговори, договори, анализирање ситуације, тобожња усаглашавања, да би се на крају све завршило коначном америчком одлуком да одустане од ПРО. У суштини, Америка је формално одустала од противракетне одбране у онаком облику у каквом је била замишљена, а заправо је замењена другом, можда чак и опаснијом за Русију! Мобилне ракете постављене на брзе бродове много је теже пратити и пасивизовати него оне које би биле постављене на одређеном месту, ма како оно било близу граница! Руски одговор на то је обећање да ће своју ПРО Русија поставити у центру Европе, у својој енклави Калињинграду.

А све је почело да се руши чим је, тобоже, сазиано. Чак се и једини прави резултат “ресетовања”, потписивање веома важног међународног уговора о смањењу стратешког офанзивног нуклеарног наоружања, СТАРТ, врло брзо претворио у старт низа неспоразума. Амерички Сенат условио је ратификацију Договора гаранцијама да ће САД инсталирати систем противракетне одбране (ПРО) у Европи као заштиту од Северне Кореје и Ирана

Руски стручњаци сматрају да је од “ресетовања” профитирала само Америка, а да Русија није добила ништа. Кад се томе дода горчина са којом се Москва присећа како је својевремено Горбачову било обећано да се НАТО неће ширити на исток, а испоставило се да је дошао до руских граница, јасно је зашто се траже писмене гаранције за сва нова америчка обећања.

Али неспоразуми око СТАРТ-а нису једини који су покварили идиличну слику коју је свет видео док су се руковали Сергеј Лавров и Хилари Клинтон након чувеног “ресетовања”. После тог свечаног тренутка уследиће низ неспоразума који ће се обично завршавати

поступцима неприхватљивим за другу страну. Руска Дума је незадовољна чињеницом да САД финансирају руске невладине организације “које се мешају у унутрашњу политику Русије”, ограничила рад тих организација на својој територији законом који их спречава да се баве политичком делатношћу и финансирањем опозиције. Чињеница да је закон којим све организације које примају финансијску помоћ са Запада морају да се региструју као “страни агенти”, директно преписан из америчког, није спречила западне медије и политичаре да се зграђавају над руским народом који, ето, по трећи пут бира себи за председника човека који ограничава њихова људска права и слободе.

Примање Русије у Светску трговинску организацију на које је чекала готово 20 година, условило је укидање америчког Џексон-Вениковог закона (забрана трговине са СССР-ом, као санкција зато што СССР није дозвољавао емиграцију Јевреја, која се задржала све до 2012. године иако Јевреји не само да деценијама слободно напуштају Русију, него су многи већ почели да се у њу враћају), али је Америка, одмах да би, како тврди руска страна, задржала могућност контролисања Русије, увела такозвани Закон Магнитског. Реч је о закону којим се забрањује улазак у САД и блокира новац у америчким банкама лицима која, по мишљењу америчке стране, имају везе са смрћу адвоката Сергеја Магнитског, који је умро у руском затвору. Списак садржи имена 60 чиновника Министарства унутрашњих послова Русије, Федералне службе безбедности, Суда, Тужилаштва... “У интересу националне безбедности САД део списка може бити необјављен, а списак може бити проширен”. Руски одговор био је Закон Диме Јаковљева – забрана усвајање руске деце у Америци, названа по дечаку кога су амерички родитељи претукли тако да је умро.

И тако у бескрај. Тема људских права у Русији месецима не силази са страница западне штампе, да би се појачала након руске забране пропаганде хомосексуализма. Давање привременог политичког азила Едварду Сноудену доводи односе између две земље такоређи до усијања. У таквој ситуацији два председника су у Петербургу, на састанку Г-20, били актери дотад невиђене представе, сличне дечјој игри фоте – да не кажеш ни црно ни бело, ни јесте ни није... У овом случају, да се сретну, рукују, да разговарају о времену, али да се – не сретну и да не разговарају! Комична представа у којој су организатори морали да брину да између два светска лидера буде бар неколико њихових колега, како не би, не дај Боже, изговорили коју сувишну реч, у којој док остали председници пију кафу из шоља од чувеног

императорског порцелана у царском дворцу, Обама пије кафу (или чај) из папирне чаше, или док сви шетају царским парком, сам погнут пресеца пут од хотела до сале за вечеру, два дана је забављала светске медије, да би на крају јавност била обавештена да су се два председника ипак састала и договорили да се ништа не могу договорити! Тако су руско противљење бомбардовању Сирије и одлучност добитника Нобелове награде за мир да управо бомбама реши проблем који две године не могу да реше Уједињене нације, изгледало је, ставили тачку на могућност попуштања затегнутости у односима две велесиле. Зато и није чудно што је Путинова мировна иницијатива која је уследила само неколико дана касније и позитиван ефекат који је изазвала, поздрављена чак и тамо где име руског председника делује као црвена марама у кориди.

**Тако су руско противљење
бомбардовању Сирије и одлучност
добитника Нобелове награде за мир да
управо бомбама реши проблем који
две године не могу да реше Уједињене
нације, изгледало је, ставили тачку на
могућност попуштања затегнутости у
односима две велесиле**

Поглед из САД-а изгледа сасвим другачије. Амерички аналитичари сматрају да је “ресетовање” било велико достигнуће, да су СТАРТ и пријем Русије у Светску трговинску организацију резултат ресетовања и да је тиме постигнуто све што се, у овом тренутку, могло пожелети. “Ми морамо да направимо паузу, како бисмо могли да сваримо та велика достигнућа”, каже Вејн Мери, представник Америчког савета за међународну политику. Он сматра да је главни проблем у међусобним односима и главна препрека за даље продубљивање односа између две земље, “лоше хладноратовско наслеђе које је пустило дубоке корене у главама руских, али у значајној мери и америчких политичара”. Ипак, много већи проблем представља чињеница да не постоји велика економска сарадња између две земље, па нема фактора који би стабилизовао односе.

Жеља за паузом, очигледно је проузрокована историјским сећањем јер је познато да је својевремено “стратешка пауза” Џорџа Буша старијег у контактима са Горбачовом донела Америци невероватан успех. Збуњени Горбачов, пред чијим се очима распадала велика империја, није имао стрпљења да сачека, па је брзоплето и непромишљено направио читав низ кардиналних грешака у спољној политици, који су Русију од светског лидера претворили такоређи у просјака који је преживео само зато што је имао атомску бомбу. Америка није морала ништа да ради, осим да покупи плодове таквог понашања.

Данас, међутим, на челу Русије није Горбачов, а Путина није лако збунити. Тим пре што њему, више него Америци, одговара пауза. За готово десет година колико је био председник Русије, много пута је доказао да је није ни најмање слабе воље, да има огромну моћ самоконтроле и чврст карактер. Зато га сигурно никаква пауза не може сломити нити натерати да почне да се, као Горбачов, панично одриче руских интереса. Напротив, има стрпљења да бесконачно дуго објашњава свету пут којим Русија, по његовом мишљењу треба да иде, и да се истовремено, у земљи, бави тражењем националне идеје, одређивањем смерница за даљи развој.

“Очигледно је да је наше кретање напред немогуће без духовног, културног и националног самоопредељења. Иначе се нећемо моћи супротставити спољашњим и унутрашњим изазовима, нећемо успети у глобалној конкуренцији”, рекао је недавно Путин. Свестан да се у сфери економије појачава конкуренција, Путин не губи из вида да је, ипак, главно за успех — квалитет друштва и да питање учвршћивања националног идентитета, има за Русију огроман значај и да се само тако може супротставити “светском тренду” које намећу евроатлантске земље, које су, по њему, кренуле путем одбацивања сопствених корена, као и хришћанских вредности, што су до сада чиниле основу западне цивилизације. Спроводи се политика која ставља у исту равну породицу са много деце и једнополно партнерство, веру у Бога и веру у Сатану. Ексцеси политичке коректности иду тако далеко да се озбиљно говори о регистрацији партије које у свом програм имају пропаганду педофилије. Према Путиновом мишљењу то је пут ка деградацији и примитивизацији, дубокој демографској и моралној кризи. Његов пут којим се теже иде, али је једини исправан, подразумева да руски народ не треба да се стиђи сопствене историје, да напротив треба њоме да се поноси, јер имају чиме. Велика руска историја мора да постане део руског идентитета.

За разлику од Русије, Америка, којој је Путин отворено поручио да не верује у своју изузетност, нема много времена за чекање. Обама се свакодневно сусреће са све већим и већим унутрашњим проблемима које неће моћи да потискује све новим и новим ратовима далеко од сопствене територије. Ништа мањи нису ни проблеми који га чекају у спољној политици — одлазак америчке војске из Авганистана (у чему му је руска помоћ неопходна), Сирија (где је већ прихватио руску помоћ), Иран са којим лагано покушава да успостави колико толико нормалне односе, чему се из све снаге противи Израел, Северна Кореја... и тако даље, списак је веома дуг. У таквој ситуацији говорити о изузетности америчке нације и предлагати јој да се код куће мирно суочи са све већим проблемима и задовољити се тиме да Томаховцима васпитава цео свет, све је мање популарно. Парализа Запада која је постала посебно очигледна поводом сиријског проблема, само долива уље на ватру, а Путинове поруке у таквој атмосфери изгледају још значајније и важније.

Пауза у руско-америчким односима коју предлажу неки амерички аналитичари неће решити ни један проблем, сарадња, показала је сиријска резолуција, итекако може.

FOTOGRAFIJE

PREDREVOLUCIONARNE RUSIJE

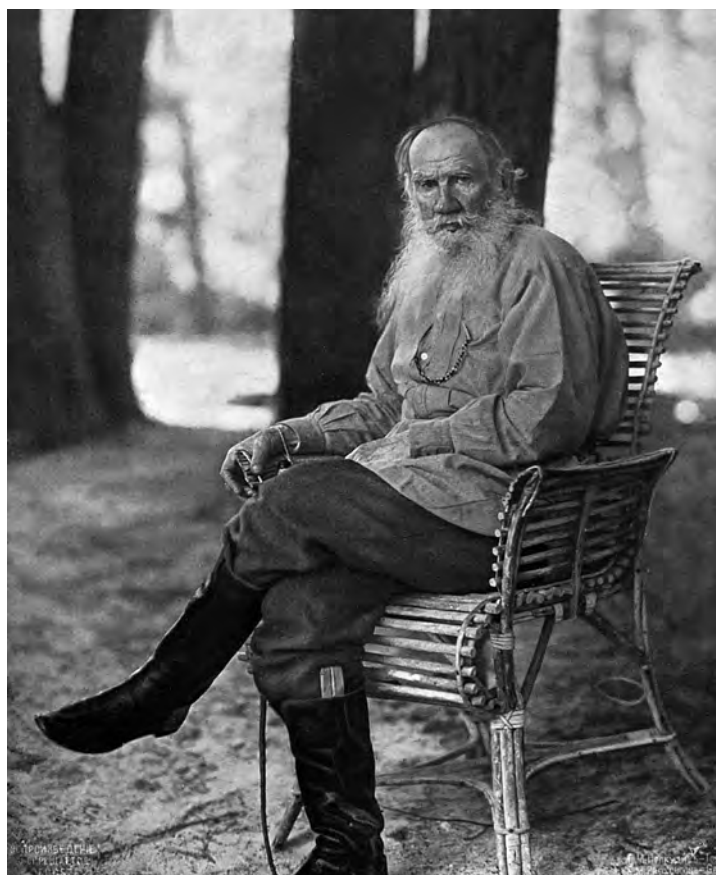
Boris Rašeta

Pred sobom imate fotografije ruskog fotografa Sergeja Prokudina Gorskog iz vremena prije Oktobarske revolucije. Motivi su stereotipni: na njima su ljudi, građevine i krajolici. To su dojmive, premda ne i nezaboravne slike. Pa ipak, jedna ih činjenica čini osobitima. To su, naime, kolor fotografije. U većini slučajeva nastale su prije Oktobarske revolucije, negdje između 1905. i 1917. godine.

Gorski je bio pionir kolora. Slike su vjerojatno digitalno restaurirane, ali ta je tehnička potankost irelevantna. Okolnost koja ih čini ne samo osobitima nego i šokantnima proizlazi iz druge perspektive. One sasvim mijenjaju našu predodžbu povijesti, kako vremensku, tako i suštinsku. One nam, naime, mogućnost Radikalnog zla prikazuju kao nešto sasvim suvremeno, premda ni na jednoj od njih nema tragova nasilja. Tehnička činjenica kolora, tako začudna obzirom na vrijeme, radikalno mijenja interpretaciju tih prizora, među kojima većina predjela i ljudi, osim cara Nikole II Romanova i austrougarskih zarobljenika u Rusiji, na političkoj karti svijeta ne znači ama baš ništa. Gorski je i autor čuvenih kolor portreta Tolstoja iz Jasne Poljane, nastalih 1908. godine.

Generacija rođena oko 1970-ih i kasnije, naučila je Oktobarsku revoluciju, Gulag, Prvi svjetski rat, iperit, Soču, Solun, propast Vajmarske republike, Hitlera, Drugi svjetski rat, Auschwitz – logor sa najstrašnijom kapijom koju je ljudsko oko ikada ugledalo – i sva ostala masovna mučilišta promatrati kao crno-bijeli fakat; kao premoderno činjenicu, kao pojavu kamenog doba. Kao nešto što je bilo beskrajno daleko. Nešto što se neće ponoviti. Kao nešto što ne pripada našem vremenu, premda je industrija sadizma jedinstveno obilježje našeg doba. To je zato jer crno-bijela perspektiva tih događaja čini njihovu realističnost nevelikom. Staljina jedva možemo zamisliti kao čovjeka – tu smo isti kao i okorjeli kultisti njegove ličnosti – ali iz sasvim drugog razloga: njega naime ne vidimo u boji, plastično, nego tek kao neku crno-bijelu prikazu. On zbog svoje bezbojnosti, kao i svi njegovi suvremenici, djeluje sablasno. To ga čini jedva zamislivim u današnjici.

No, fotografije Prokudina Gorskog pokazuju da su ljudi, predjeli i građevine predrevolucionarne Rusije, ispred kojih se – mi to dobro znamo – nalaze deseci krugova pakla (Gulag, Kolima, Novosibirski, Irkutsk i svi slični toponimi, 30 godina Staljina, ukrajinski Gladomor, milijuni umrlih od gladi) da su dakle svi ti fotografski motivi isti kao što su ljudi, građevine i krajolici danas. Svi ti Prokudinovi vedri, arkadijski idilični, šagalovski koloritni motivi putuju u susret vremenima u kojima čovjetina (kako bi rekao Ranko Marinković) postaje glavno jelo na povijesnom meniju; srljaju tako nevini oni, ti ruski prizori, prema katastrofi. Da, ti ljudi i te zgrade pripadaju istoj vrsti, homo sapiensu, arhitektura je naša, euroazijska, crkve su kršćanske, vinogradi su plodni ... I sa svega toga skinuta je amnestirajuća koprena crno-bijele tehnike, koja je Zlo i nehotično prebacila u predpovijesnu ravan, učinivši time mogućnost njegove reprize – znatno većom. Zlo voli da se prikriva jer tako lakše napada.

Lav Nikolajevič Tolstoj

Mogućnost Radikalnog Zla – recimo da je najčistiji obrazac toga Auschwitz – nije danas ništa manja nego što je bila 1910., u vrijeme Gorskog. Pročitajmo Orwelove rasprave o Hitleru („Zašto pišem i drugi eseji“) u kojima ćemo vidjeti do koje je mjere ljudska potreba za Zlom, za ratovanjem, za borbom, konstitutivna. Prisjetimo se Heraklita („Rat je otac svih stvari, kojih jesu da jesu a kojih nisu da nisu“), Aristotela i Platona, pa onda zavirimo u našu danas sasvim otvorenu kolektivnu podsvijest, internet forume, i vidjet ćemo kako je potencijal fašizma oko nas neiscrpan. On je možda i veći od potencijala Dobra – ako je takva razdoba moguća, a načelno vjerojatno jest.

Pogledamo li svijet oko nas u boji, realistično i tehnički primjereno duhu epohe, zavirimo li u karakter balkanskih ratova i njihove krajnje ciljeve znanstveno i idejno suvremeno, dakle, bez rasističke optike koja divljaštvo vidi imanentnim samo Balkanu, postat će nam jasno da smo od Zla udaljeni otprilike toliko koliko i ovi motivi Gorskog

U našim sokacima i dalje se skrivaju Hitleri. Smetnemo li to s uma, beznadno smo naivni – a to nakon zadnjih stotinu godina sigurno ne bismo smjeli biti. Opna koja dijeli civilizaciju od barbarstva nije osobito jaka i mi ni danas ne znamo koja je točka naprezanja na kojoj dolazi do njenog pucanja. Naše neposredno iskustvo nije ohrabrujuće. Balkanski ratovi (1991-2000) koje smo gledali u koloru, a doživjeli na vlastitoj koži, mi to jako dobro znamo, imali su sve potencijale onoga najgoreg, Drugog svjetskog rata. Europa i Amerika nisu ih spriječile iako su političkim metodama spriječile bar realiziranje njihovih krajnjih zločinačkih dosega. Ovdje je Zlo moglo biti i puno veće, samo ga je Zapad donekle umanjio. Da nije bilo međunarodne zajednice, čak i tako anemične kakva je bila, ovdje bismo imali više mrtvih no u zadnjem svjetskom ratu.

Iako je Zapad (prije svega EU) te ratove gledao u izravnom prijenosu, on se od njihove mogućnosti u vlastitom dvorištu obranio rasističkom tehnikom – oni su divljaštvo, motive i dosege tih ratova pripisali jednostavno „Balkanu“, atavizmima divljeg poluotoka, koji nemaju šanse zaživjeti među njima. Time su realizam vlastite političke optike učinili jednako manjkavim kao što su crno-bijele fotografije predsovjetske Rusije nama učinile dalekim predodžbu o mogućnostima suvremenog masovnog političkog terora.

Pogledamo li svijet oko nas u boji, realistično i tehnički primjereno duhu epohe, zavirimo li u karakter balkanskih ratova i njihove krajnje ciljeve znanstveno i idejno suvremeno, dakle, bez rasističke optike koja divljaštvo vidi imanentnim samo Balkanu, postat će nam jasno da smo od Zla udaljeni otprilike toliko koliko i ovi motivi Gorskog, možda prst dva dalje, i naša jedina obrana od iskušenja koje bi civilizaciju moglo stajati glave, jest stalna svijest da je totalitarizam opcija koja uvijek stoji na dohvata ruke, samo je pitanje hoćemo li imati snage da ga zaustavimo. Nakon drugog Auschwitza ne samo da ne bi bilo lirike, kako je mislio Adorno. Ne bi bilo ničeg.

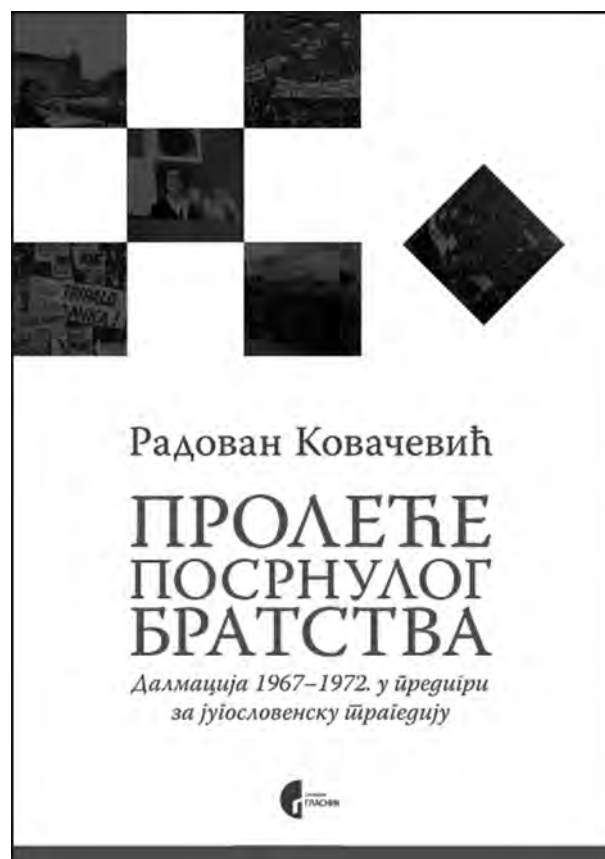

РАДОВАН КОВАЧЕВИЋ: *ПРОЛЕЋЕ ПОСРНУЛОГ БРАТСТВА*, СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК, БЕОГРАД 2012.

НА НИЗБРДИЦИ ХРВАТскоГ ПРОЉЕЋА

Радоје Арсенић

Најновије дјело на тему маспока појавило се код великог београдског издавача Службени гласник посљедњих дана прошле године (па се практично може рачунати у овогодишњу продукцију), из пера непосредног свједока и угледног новинара Радована Ковачевића, дугогодишњег сталног дописника Политике из Сплита, гдје је засновао и породицу, али су га збивања из 90-тих ишчупала из те средине

Бурни политички догађаји на пријелому 60-тих у 70-те године прошлог вијека, који су дубоко промијешали и узбуркали друштвену сцену и све поре живота у Хрватској с одређеним одразом и на остале крајеве тадашње социјалистичке Југославије — знани као Маспок (масовни покрет) или Хрватско прољеће како су их радије називали сами покретачи и актери — иако је од њих прошло већ четири десетљећа, од чега се половина односи на сасвим нову друштвену стварност у којој није остала ни цигла од претходне државе, још увијек је ријетка тема у публицистици.

Посебно је та тема ријетко заступљена у оној стручној, тј. научној литератури, док за политичаре као да и даље представља својеврсну врућу кашу, о којој је наводно све познато, али је боље држати се даље од ње. Оно мало ставова што се на ову тему може чути, дијаметрално су различити, баш као и кад се потеже најновија заједничка тема — тко је кога у протеклом рату, тј. да ли се ради о агресији или класичном грађанском обрачуна „другим средствима“. Најновије дјело на тему маспока појавило се код великог београдског издавача Службени гласник посљедњих дана прошле године (па се практично може рачунати у овогодишњу продукцију), из пера непосредног свједока и угледног новинара Радована Ковачевића, дугогодишњег сталног дописника Политике из Сплита, гдје је засновао и породицу, али су га збивања из 90-тих ишчупала из те средине.

Прољеће посрнулог братства наслов је овог занимљивог дјела, а детаљнији садржај дефинира поднаслов: „Далмација 1967–1972. у предигри

за југословенску трагедију“. Као професионални новинар Ковачевић је свакодневно пратио та збивања у цијелој Далмацији и своја сазнања сублимирао у закључак који детаљно разлаже и доказује ова књига (380 стр.) — да је Маспок био „контролирана невера“, увод у коначно растакање и крај дотадашње државе Југославије, својеврсна „генерална проба“ за оно што ће се десити два десетљећа касније, као и да су у праву били они који су упозоравали да се ту радило о покушају рушења постојеће државе под кринком борбе за демократизацију друштва. Уочавају то и рецензенти, па тако др. Мирољуб Васић указује да се ради о дјелу које „наоко делује као пројекат хроничара, а у ствари је сведочанство са лица места о почетку трагичног краја Југославије“, док професор др. Слободан Комазец напомиње да је „увидом у овај рукопис лакше схватити како се мучним одржавањем система отуђеног од обичних грађана, припремало разбијање југословенске државе преко леђа Срба у Хрватској“.

Уз непосредно свједочење с бројних догађаја и увида у релевантне документе, аутор је своја сазнања црпио и из разговора с актерима овог бурног времена. Посебно су занимљиви они с Милошем Жанком, чијим политичким уклањањем су практично отворена врата Маспоку и који је снагом искусног дијагностичара прогнозирао оно чега смо касније постали сви свједоци. Између осталог, Жанко овако описује своју главну партијску прогонитељицу Савку Дабчевић-Кучар: „Дуга је то фројдовска прича, и зато наводим само детаље ради разјашњења. Савкин отац Антон

Дабчевић, правник из Доброте у Боки, између два рата је био бански поглавар у Сплиту, дакле, релативно висок државни службеник, а имао је под собом полицију у Далмацији! Мог оца, градског архитекту и старог комунисту, прогонио је све док није отишао у мировину. Иако се никад нису стекли елементи за кривичну пријаву, годинама је моја фамилија била под невиђеним притисцима тог Дабчевића... У вријеме атентата на краља Александра у Марсеју, упамтио сам добро, Савка је — нешто млађа од мене — носила црни флор око руке, али свакако не из пијетета према владару, државнику — за њих је то био гест привржености режиму! Код већине младих Сплићана, без обзира на оскудно политичко знање, њен поступак је био знак припадности некој идејно туђој, монархистичкој сфери... Временом, накупило се и других разлога да би се сплитским скојевцима 1941. — ено још живих и сјећају се — наредило да је се чувају. И то строго, јер се сумњало да ће их шпијавати Талијанима..."

Кроз збивања током Маспока оцртава се и наслуђује и коначна судбина Срба у Хрватској, чему су допринијели и сами њихови политички кадрови, о чему такођер има бројних примјера и свједочења. Наводимо један, јер се директно тиче Српског културног друштва Просвјета, које је, иако слабашно, али ради већ споменуте „равнотеже“, затворено када и Матица хрватска која се практично претворила у опозициону политичку организацију

Међутим, „Савка је стасала у врло интелигентну, али и лукаву особу“, каже Жанко, па је након пада Италије 1943., кад су већ сви морали некако да се определијеле, отишла у партизане, али не у Босну у борбу као многи, већ на Брач и затим на Синај. Послије рата и повратка са студија у Москви „нашла је начина приближити се Ранковићу, чак је успјела ући му и у кућу — његовој супрузи помогла је у раду на дипломском испиту из политичке економије, а таква услуга обавезује чак и свемоћног министра полиције“, закључује он и додаје: „Тако је Дабчевићка, практично из кабинета Удбе, лансирана у Загреб...“ Књига обилује детаљима и подацима који помажу да се лакше схвати вријеме и околности у којима се збива Маспок и који су му прави узроци и мотиви. Многе ће изненадити да је тзв. Хрватско прољеће у почетку имало подршку и самог Јосипа Броза Тита, који ће касније, кад је враг однио шалу, изненада окренути ћурак и „пустити низ воду“ његове главне актере, али затим — због само њему знане „равнотеже“ — и руководство Србије које с размахом национализма и сепаратистичких тежњи у Хрватској није имало ама баш никакве везе, па је ваљда зато и оптужено за либерализам.

Тај класични стаљинистички обрачун унутар партије, показало се убрзо, био је врхунски политички инжењеринг, који је Титу омогућио

доживотну владавину, иако је прије тога јавно најављивао да би се радо повукао. Кроз збивања током Маспока оцртава се и наслуђује и коначна судбина Срба у Хрватској, чему су допринијели и сами њихови политички кадрови, о чему такођер има бројних примјера и свједочења. Наводимо један, јер се директно тиче Српског културног друштва Просвјета, које је, иако слабашно, али ради већ споменуте „равнотеже“, затворено када и Матица хрватска која се практично претворила у опозициону политичку организацију.

Ковачевић наводи како му у Шибенику колега Миле Орловић препричава детаље с нове седнице загребачког ЦК након Карађорђева и хвали Чеду Грбића: „То је прави српски комуниста, јер не говори у шифрама. Напротив — осуо је директима по национализму свог народа у Хрватској. Признат ћеш да је до сада та опасна појава неправедно прешућивана, или су о њој давале страшливе оцјене.“ Аутор затим наводи: „Орловић, који иначе ради за неке загребачке новине, мисли како је после Карађорђева испало да је српска страна у Хрватској ‘на прилику’ као умиљно јагњешце контра хрватском курјаку — Маспоку! Сви лупају по Матици, а заборављају СКД Просвјету. Показује притом Борбу и Грбићеву изјаву да је управо то друштво постало ‘средство српских националиста у Хрватској за националистичке циљеве’. Кажем Орловићу да се у Карађорђевој, у изједначавање Просвјете са Матицом упустила само Савка, донекле и Трипало, али се то показало као јалов посао јер се њихова теза више није чула. Грбић би морао знати да је у загребачкој централи СКД стално запослен само један човек, Станко Кораћ.“

Оцјењујући збивања током Маспока „генералном пробом за општу кризу, а затим и за рат двадесет година касније“, аутор у закључку напомиње: „У распону од само двадесет година Далмација је оба пута била међу најгорим поприштима политичких сукоба, а касније и оружаних окршаја који су пројектовани у ђаволским радионицама. Епилог је трагичан — Југославија је разорена, а цео један ентитет, Срби у Хрватској, тенковима је прогнан са своје земље и отеран у чемер избеглиштва.“ Почетком прољећа 1990., подсећа он на крају, још се мало тко сјећао колапса из седамдесетих, а требало је. „С анахроним тумачима титоизма без Тита показало се да је све теже решавати проблеме друштва без демократске суштине. А постојао је довољни временски отклон да се — барем зарад политичке коректности — сагледа Маспок као пример ломљаве и деструкције, али за то није било мудрости ни воље. Догађаји су хитро престижали једни друге, а владајуће политичке елите су се, једна за другом, ужагрено опредељивале за расцеп! Грлатији део интелектуалаца и научника убрзано је трагао за историјским оправдањем таквих поступака, а слуђени народ је, по први пут на слободним изборима, скоро свуда гласао за рат, опредељујући се листом за странке ‘опасних намера’ — за оне са највишим набојем, националне и верске нетолеранције.“

Сплит је тада још једном био поприште важног политичког догађаја: састали су се лидери свих југославенских република на челу с главним актерима финалног урушавања дотадашње Федерације, Милошевићем и Туђманом. Епилог се зна, али то је већ друга прича. Књига садржи и хронологију најважнијих догађаја везаних уз ову тему, као и богат попис кориштене литературе и извора, посебно користан онима који желе дубље у њу да зароне.

АЛЕКСАНДАР ГАТАЛИЦА: *ВЕЛИКИ РАТ*, ВУЛКАН, БЕОГРАД, 2013.

IT'S A LONG WAY TO TIPPERARY

Сања Шакић

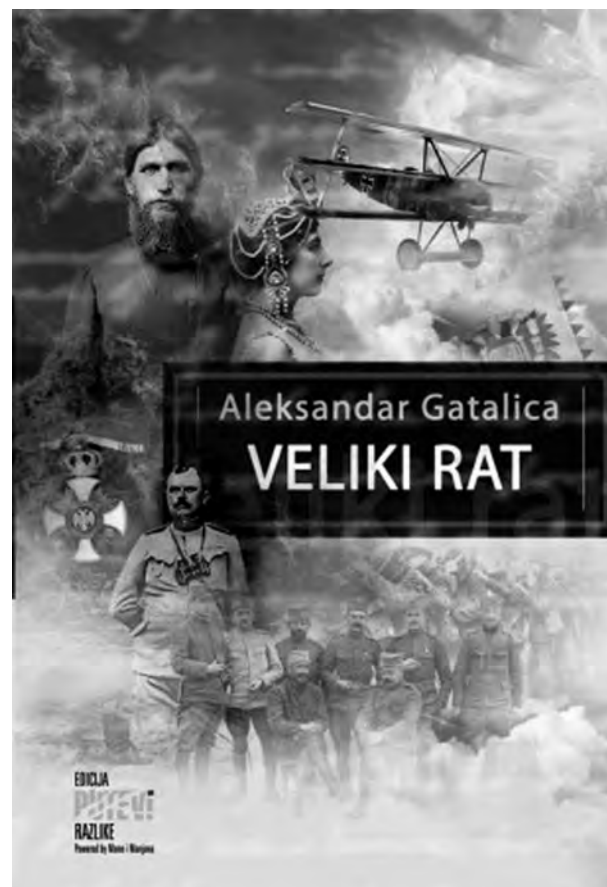
Живели! Пакао је наша извесност, па нашу будућност у њему
примамо са потпуном равнодушношћу.

Велики рат, стр. 479

Нови роман Александра Гаталице (Београд, 1964) *Велики рат* објављен је 2012. године у Београду. Популарности књиге придоносе чак двије важне награде (НИН-ова награда и награда Меша Селимовић), али и тема која је несумњиво привлачна српској читатељској публици. Оправдано награђен и дочекан углавном извршним критикама, *Велики рат* је засигурно роман о којем ће се још причати и који неће бити заборављен јер је у питању маштовит, занимљиво осмишљен и вјешто исприповиједан роман у који је уложено пуно списатељског труда, озбиљности и истраживања.

У српској књижевности, као и у свјетској, постоји велики број књижевних дјела који тематизирају догађаје Првог свјетског рата. Гаталичин *Велики рат* ту тему враћа поновно у српску књижевност комбинирањем повијесне и фиктивне грађе, али се истовремено иронијски дистанцира од уобичајеног повијесног наратива о јунацима, великим причама, мученицима и побједницима. Приповједач констатира како „хисторија, па и роман, примећују једино оно важно“ (294), али „важно“ тумачи друкчије од хисториографије свјестан да је и повијест конструкција у једнакој мјери као и роман. Будући да „људи памте само имена великих, оних који су осветљени јарком светлосту на сцени“ (307), роман, на примјер, даје ријеч пјевачици и гатари, а не само краљевима, генералима и председницима. Иронијски приступ прошлости огледа се, дакле, понајприје у одабиру ликова, јер су у роману једнако заступљене повијесне личности, умјетници и „мали људи“ попут власника кафеа, доктора, кројачице, произвођача разгледница, трговаца, избјеглица и модела. Свима њима је дано једнако „право“ да се докажу као значајне личности под увјетом да имају занимљиву причу. Та намјера је видљива на самом почетку романа који се отвара доласком „важних тела“ Фрање Фердинанда и његове супруге Софије у сарајевску мртвачницу. Мртвозорник не препознаје „важна тела“ јер за њега важна тијела не постоје: сви људи су једнако (не)важни док леже огољени на мртвозорничком столу.

За наслов романа је употребљена енглеска синтагма Great War (тј. „Рат који ће окончати све ратове“) за сукоб који се у раздобљу од 1914. до 1918. одвијао између два савеза држава (Антанта и Средишње силе).

Тиме се сугерира како је главни „јунак“, односно покретачка сила свих догађаја у роману сам рат, а не појединачни ликови. Сви догађаји и ликови посве су подређени ритму рата. Скоро петсто страница романа који подузетно захваћа преко седамдесет ликова вјеројатно ће одбојно дјеловати на читатеље несклоне дужој прози, али у питању је роман који се „лако чита“ и лако прати јер води рачуна о читатељевом памћењу, односно, заборавности многобројних радњи и детаља. Сваки пут кад се неки лик појави, приповједач укратко опише и „дошапне“ о којем лику је ријеч и што је радио у прошлој епизоди. Роман *Велики рат* подијељен је на пет дијелова који хронолошки прате пет ратних година (1914-1918), а свака година носи назив по једном од, увјетно речено, доминантних прича у том поглављу: година патолога, трговца, краља, цара, криминолога. Крај сваке ратне године обиљежава „новогодишња прослава“ у којој се подноси извјештај о тренутном стању и положају јунака. Због такве композиције, роман је изнимно уређен, прегледан и једноставан за читање.

Многобројни ликови су групирани „по зараћеним странама“, а роман тежи ка томе да захвати подједнако догађаје из свих зараћених држава. Међутим, квантитативно доминирају ликови из Србије, Аустроугарске, Француске, Њемачке и Русије, док су Турска и Велика Британија осјетно мање присутне. Италија је приказана само једним, не баш значајним ликом. Сваки од пет дијелова је подијељен на

многобројне паралелне радње које прате ликове и њихов доживљај рата. Ликови нису подједнако заступљени те их се роман врло лако одриче чим престану бити занимљиви: најчешће завршавају смрћу, али неке од њих приповједач експлицитно игнорира. Тако неки ликови у правом смислу ријечи функционирају као ликови, а неки се „утопе“ у роману па никад не дознамо што се с њима догодило. Такођер, карактеризација ликова је занимљиво изведена, јер не само што не постоји никаква подјела на „добре и лоше“, него заправо не постоји ниједан негативни лик. Роман их третира тако да свачију особну трагедију прикаже с одређеном наклоношћу и суосјећањем, и успијева да при том не скрене у патетику.

Као што нитко није јунак романа, тако су сви они подједнако јунаци романа. „Стварне“ личности којима је у роману дано највише простора су краљ Петар I., цар Николај II. и Светозар Боројевић, а од измишљених јунака најдојмљивија је прича турског трговца зачинима Мехмеда Јилдиза чијих пет калфи, у ритму година рата, један по један гину на бојишту. Међутим, ниједан од свих седамдесетак ликова не доминира романом као што ничији поступци нису бољи од других

Све приче су целовите и сложене, али ипак сажето исприповиједане. Наравно, неки ликови су дојмљивији од других и читаоцу ће дуже остати у сјећању, али роман не дозвољава ниједном лику да постане истински јунак романа: као што нитко није јунак романа, тако су сви они подједнако јунаци романа. „Стварне“ личности којима је у роману дано највише простора су краљ Петар I., цар Николај II. и Светозар Боројевић, а од измишљених јунака најдојмљивија је прича турског трговца зачинима Мехмеда Јилдиза чијих пет калфи, у ритму година рата, један по један гину на бојишту. Међутим, ниједан од свих седамдесетак ликова не доминира романом као што ничији поступци нису бољи од других. Приповиједање се напреже да симултано приказује ратне догађаје, али кључне ратне догађаје, попут битки, пораза и победа, роман изbjегава. Тачније, они су присутни негде у позадини, а стање на фронтима је приказано суженом перспективом једног лика и његовом причом. Умјесто ратних стратегија и одлучујућих битки, роман приказује изведбу опере у рову, исповијед рањеног војника или свађу продавца пасте за ципеле. Дакако, некеме тко је заинтересиран за повјест Првог свјетског рата, овај роман неће бити ни најмање занимљив, али књижевност и не служи томе да потврђује оно о чему пишу повјесничари. Свако

поглавље започиње једном фотографијом која би се могла протумачити као једини вјеродостојан повијесни факт, али и оне заправо приказују тренутке онкрај великих повијесних догађаја (пијанист Paul Wittgenstein, *Мата Хари*, дописница српског војника, ухићење Гаврила Принципа, испловљавање бјелогардијаца).

Један од најзанимљивијих аспеката *Великог рата* је уметање фантастичних, чудесних и сањаних епизода у реалистично приповиједање. Прва таква епизода налази се већ на самом почетку романа кад Фрањо Фердинанд и његова супруга разговарају под мртвачким маскама. То је први такав момент у роману и читаоцу је у недоумици јер не зна припада ли такав догађај чудном или чудесном будући да ни сам мртвозорник није сигуран што се догађа. Према Тзветану Тодорову, појам фантастичног се одређује односом према појмовима стварног и имагинарног. У *Великом рату* читаоцу постепено прихвата нове законе природе којима објашњава необичне епизоде и улази у жанр чудесног. Те епизоде се на први поглед доимају као претјеривање или декорација која нема значајну функцију у роману. Међутим, чудесни догађаји су заправо у функцији сажимања „духа времена“ јер су очигледно наступили нови закони. Први свјетски рат, који су обиљежиле нове врсте оружја и ратовања, велики број мртвих, револуције и крах економије, проузроковао је и нови однос према стварности видљив у модерној умјетности. Крајем рата завршава се једна епоха и умире илузија о томе како је Велики рат био рат који ће завршити све ратове. У посљедњим поглављима, преживјели ликови предвиђају би ли нови свијет могао бити бољи и праведнији од старог. У њиховим изјавама већ се слуте сљедећи ратови, а то претказање ескалира у изјави психоаналитичара Шандора Ференца: „Цео свет постао је болница; читав свет је лудница“ (477). Чудесни елементи у Гаталичином Првом свјетском рату већ најављују промјену парадигми и свијет у којем ће параноја засјенити здрав разум. Таквој будућности нитко се не весели, а у њој ће профитирати само окултисти који сматрају да је свијет искочио из зглоба и „да је крајем Великог рата реалност изгубила своју срамну равнотежу“ (479). Визије стројева будућности, путовање кроз вријеме, разгледнице које стижу иако је пошиљатељ мртав, руке које саме свирају клавир – сви ти чудесни догађаји се могу појавити зато што је изгубљено повјерење у стварност. С једне стране, роман је због одабира теме „обвезан“ фактографијом, али он једнако тако признаје чудесне догађаје, као што, поред повијесних ликова, признаје и мале, свакодневне приче.

Својеврсни парадокс романа лежи у амбицији зацртаној насловом: велику причу о Великом рату настоји приказати из (без)бројних перспектива. Будући да је писање нужно и процес селекције, роман не може испунити задани циљ. С друге стране, све те приче слажу се у грандиозни мозаик Великог рата, па роман заправо успјешно испуњава властиту амбицију. Талент, имагинација, живописни ликови и списатељско умијеће које је уложено да се у сужејној обради држе под контролом све приче, овом роману су донијели заслужене књижевне награде, а без сумње ће наградити и сваког читаоца који се одважи на читање Великог романа.

ПРЕПОРУКА ЗА ЧИТАЊЕ

Чедомир Вишњић

СВАКОДНЕВИЦА ПОД ОКУПАЦИЈОМ

НАТАША МИЛИЋЕВИЋ, ДУШАН НИКОДИЈЕВИЋ: СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ ПОД ОКУПАЦИЈОМ 1941-1944 – ИСКУСТВО ЈЕДНОГ БЕОГРАЂАНИНА, ИНСТИТУТ ЗА НОВИЈУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ, БЕОГРАД, 2012.

Могућа је и сложенија типологија, али нама је овдје занимљива она најпростија подјела дневничке литературе; на дневнике вођене сваки дан и о свакодневици, и оне, који садрже записе о изабраним догађајима и размишљањима, вођени по ауторском надахнућу, нередовно и повремено. Ови други се могу винути до врхунске литературе и онда тамо и остају, попут Гомбровича, Макса Фриша и Шандора Мараиа на примјер, овим првима то углавном није дано. Но, и за једне и за друге вриједи истина да је одлука о писању дневника, одлука о свјесном сучељавању са протоком времена, одлука о урезивању своје црте не пећинском зиду. И што је подједнако важно, ако је посао поштен, то је запис послан у будућност. Зато су сви дневници хисторичару драгоцјени, иако их, због личног карактера нерадо признају као примаран извор.

Наравно, врло је важно ко дневник води. Наши најбољи писци то нису радили, било што су вјеровали искључиво у књижевност, било што нису вјеровали у трајни значај описивања околности властитог рада. Нашим је националним културама доминирала национална политика у посљедњих вијек и по и добра је књижевност настала у тежњи да се колико-толико отме грубој инструментализацији. Увијек је све било танко и површинско, конгломерат талената, увијек се осјећало да никад нисмо били господари, а нарочито не господари који газдују дуго и у миру. Наш тип односа према времену и средини није погодовао писању дневника, послу третираном као секундарна књижевност, освјетљавању простора иза сцене, нити је постојала вјера у значај тог простора, властитог живота, размишљања о животу. Синдром провинције. Једино значајно књижевно дјело тог типа, премда не спада дословно у тај род, су Знакови поред пута, дјело писца који је себи знао осигурати дужу равну и мирну стазу.

И утолико уколико нам је све овисило о националној политици, логично је да су нам најбољи дневници уз политику и везани. Двије најбоље и најважније српске дневничке књиге су оне Милана Грола и Михајла Константиновића. Ова друга описује дане који су одређивали судбину и њих двојице и цијелог народа. Грол је психолошки маестрално записао све што је било вриједно сећања из дана лондонске емиграције наших грађанских политичара, портретирао ликове, продро драматуршки у суштину њихових политичких и људских позиција; Константиновић је оставио поштен и снажан документ о хрватско-српским односима и покушајима проналажења споразума у годинама пред Други свјетски рат. Ако за ову прилику оставимо по страни комунистичко-партизанску верзију историје тог времена, која је обилато обрадила војно-политички аспект свог покрета и његове градске идеолошке катакомбе, недостајао нам је у слици баш онај камичак, бестрага нестало, који је приказивао свијет и судбину нашег градског становништва у ратним данима. Наше толико спомињане, тако неопозиво поражене „реакције“, да више нисмо ни вјеровали у њено постојање.

Недавно се у неким београдским књижарама појавила књига под насловом Свакодневни живот под окупацијом – Искуство једног Београђанина, ауторског двојца, Наташе Милићевић и Душана Никодијевића. Уз похвалу за добру идеју и солидно обављен посао, мора се примјетити, да је таква насловница једну мрву на штету истинског аутора књиге, писца ратног дневника, Драгутина Ј. Ранковића. Тиме је његово дјело историографски сведено на чисти архивски документ, што код овог типа дневника и није погрешно, али читаоцу ипак остаје утисак да је квалитетом оног што је урадио и он заслужио своје име на корицама ове омашне књиге, а не да се једна вредност претвори у техничку чињеницу. Из предговора сазнајемо о њему најсувље податке, поријеклом из занатлијске, опанчарске породице из околине Београда, завршио Правни факултет, учесник Балканских и Првог свјетског рата, демократа по политичком опредељењу и члан страначког водства, развијене публицистичке дјелатности. Готово узорна биографија за некога кога априлско бомбардовање затекне у Београду.

Што је то радио Драгутин Ј. Ранковић? Рачуноводственом је прецизношћу сондирао свакодневицу окупираног града. Записе је водио сваки дан, увијек о чињеницама истог регистра, са рударском упорношћу и окупацији примјереним емоцијама. Можда најбоље да узмемо један дан из његовог календара као примјер, рецимо, 29. новембар 1943. године:

„960 дан окупације — Брашно не примисмо за ову недељу.

Меса има: по 100 гр. на главу

Магловит, а по подне, мало и сунчан дан.

Темп.: + 5; +10; +5

На пијаци све исто.

Рен 180 дин. кг

Мушмуле 100 дин. кг

Трамваји не раде.

Осветлење угашено јутрос у 7,30 с, а упаљено у 3,45 с.“

И све тако. Вријеме је то у којем његова пензија вриједи килограм и пол масти, што му је неисцрпна тема, а не долазе до њега сувисле вјести ни из Јајца, ни касније из села Ба. Он кука над помањањем свих роба, над њемачком пљачком, срце му се цијепа над незапженим пасуљем, маст му задаје опћенито најјачу душевну бол, над шверцерским цијенама... Примјећује и коментира пуне биоскопе у окупираном граду, омладину која се одаје спорту. („Циљ живота наше деце, почев од оне од 5 год. па навише, то је футбол“), даме са ноктима на ногама лакираним у црвено на разрованим београдским улицама... Односи шверцерских цијена, које увијек исказују граничну вриједност и изузетно су прецизне, доста тога и данас говоре о систему вриједности ондашње свакодневице и наших традиција. 25. јануар 1943. он биљежи као 653 дан окупације, доста хладан, са мало снијега и дан кад су пијаци опет биле празне. Ипак, од шверцера се могло добити, “кг свињског меса по 420 динара, кг говеђег по 200 динара, телећег 230-250, зетина по 100 динара и масти и сланине по 800 динара килограм!” Такав се однос задржава и даље кад цијене наставе незаустављиво расти. Лијепо примјећује да су људи подјетињили, да су стално гладни, свега жељни, да само на то мисле, да је свињска маст есенција српског преживљавања у ратним данима.

Помало се ипак бави и политиком. То су размишљања огорченог човјека, неспособног да сагледа удио одговорности властите средине и њене политике за генерални развој догађаја. За све су му криви Југославија и Хрвати, срећа те се није ни сјетио Светозара Прибићевића, свијет је неправедан према Србији, чије су намјере и жртве биле најчистије, а сад је управо она најугроженија и сви јој раде о глави. Додуше, као прави демократа, примјећује одговорност радикала, који су за гесло имали „за партију све, за државу што остане“. Наш је Ранковић идеални антипод Бањанину, Срђану Будисављевићу и осталим пречанским Југославенима из Гроловог дневника, а на неки начин представља и реалну подлогу Гролове идеалистичне позиције. Он позива будуће генерације да приме његову концепцију, и не само његову у овом окупираном и исцрпљеном граду, која најприје мисли на Србију, па тек потом на Југославију: „Треба живети у данашњем времену па нас разумети. Ми хоћемо јаку и хомогену Србију а не трулу Југославију. Ако би се Југославија васпоставила, она би била лоше издање старе, са свим оним чудима и покорима који (су) се у њој одигравали. Веле, да ће нам Југославију наметнути. То би била највећа лудост. Може се све направити само не једна заједничка душа, једно и исто осећање, једно и једнако гледање на ствари у Држави...“

Он мисли да су Срби и Хрвати два свијета различита, да је јаз исувише дубок и додатно продубљен и да је најбоље да сваки народ иде својим путем. Пита се на једном мјесту, што ли ће људи након 30 или 40 година мислити о његовим идејама. Није могао слутити да ће након 3 или 4 деценије његови записи још стајати у добро запечаћеним фасциклама, а већ након 50 година много ће његових мучно стечених истина и „истина“ постати полуслужбене вриједности чаршије која се полако приближавала још једном бомбардовању. А на другој страни, са обје ноге чврсто на земљи, у много чему је једноставно био прерано у праву.

Књиге, које препоручујемо у овој рубрици имају једну заједничку карактеристику у очима овог аутора. Представљале су читалачко задовољство. За дјело Драгутина Ј. Ранковића то вриједи у пуној мјери. И задовољство је то веће што се човјек више прочитао стандардног војно-политичког штива о Другом свјетском рату на нашем терену. Овај је аутор толико другачији да убудуће неће бити могуће читати ни Гролов дневник, велику књигу српске политичке културе, без овог коректива са домаћег терена, а и за све друге прегледе, сад имамо минималну базу података о главном граду. Никад свакодневица није тако важна, тако напета, као кад је угрожена, ничим тако поштено скицирана као цијенама са пијаци и количином робе која се добија за мушку кошуљу и женску хаљину. Значајна књига из београдске историје.

SVEDOČENJE

Nikola Vujčić

Nikola Vujčić rođen je 1956. godine u Velikoj Gradusi, na Baniji (Hrvatska). Osnovnu školu završio je u Velikoj i Maloj Gradusi, a gimnaziju u Petrinji. Diplomirao književnost na Filološkom fakultetu u Beogradu, glavni urednik časopisa studenata Filološkog fakulteta "Znak", zatim sekretar redakcije, a od 1984-1988. glavni i odgovorni urednik lista "Književna reč". Bio je i glavni urednik edicija "Pegaz" i "Raskršća" Književne omladine Srbije, lista Vukove zadužbine "Zadužbina" te član redakcije "Književnog magazina". Nekoliko godina bio je i urednik u izdavačkom preduzeću "Filip Višnjić" gde je uređivao biblioteku "Talas"

Objavio je deset knjiga pesama, od kojih je najnovija *Dokle pogled dopire i nove pesme* (2012). Zastupljen je u najvažnijim antologijama srpske poezije i preveden na brojne strane jezike. Objavljene su mu knjige izabranih pesama na rumunskom jeziku, *Noći i druge pesme* (*Noptile și alte poeme*, Temišvar, 2011), makedonskom *Dokle pogled dopire* (*Do kaj što pogledot dopira*, Skopje, 2011) i poljskom *Tišina u kamenu* (*Cisza w kamieniu*, Varšava, 2013).

Priradio je za štampu neobjavljeni roman Meše Selimovića *Krug* (1983) i *Antologiju srpske narodne književnosti za decu* (1997, 2006, 2008). Dobitnik je mnogih nagrada za književnost. U izdanju Matice srpske u biblioteci "Zmajeva nagrada" objavljen je zbornik radova posvećen njegovoj poeziji pod naslovom *Poezija Nikole Vujića* (2008). Član je Srpskog književnog društva i Srpskog PEN centra. Prevodi sa ruskog. Živi u Beogradu.

Crnina

U snu, jedna žena, baš moja majka, koju, kad se probudih,
prepoznah, onakvu
kakvu sam je upamtio, za sva vremena, tada
još mlada, uvek zabrinuta i zato mršava,
reče mi: Neka te reči čuvaju...
Sad to tek shvatam, drhteći, probuđen.
Da li me smekšava strah?
Vratih se u ono doba
kad crninu nosih, žaleći,
jer crnina sve upija. Kao ovaj mrak
kad se oznojen, prenuh, pun
krivice. *Setih se njene glave nagnute prema mojoj,*
njenog daha u mom... Nikad bliži... * Dva života,
u drhtanju, koje razdvaja vreme.

* Šejmas Hini

Detinjstvo

Kad sam prvi put vozio bicikl mislio sam
da sam brži od vetra. Točkovi su
drhtali u kotrljanju, punio se njihov krug.
I odjednom, dve brze kružnice, pune vazduha, loptaste,
zabelele su se od okretanja. Uživao sam
posmatrajući kako prostor pored mene
promiče. Bio sam sâm. Zviždalo je okolo u silnoj želji
da me brzina negde odnese. Jureći, održavajući
ravnotežu između krupnog šljunka i dubokih
lokvi, uplašen, da bi me pad prikovao za vrelo,
krvavo kamenje (a to će se jednom i desiti),
svom snagom zadržavao sam se na uskim točkovima
i tupim udarcima guma. Žbice zbijene
u mesu vazduha, koji se sklupčao u kotrljanju
poput lepeza, hladile su mi noge. Cevi, šuplje
kao ptičje kosti, podizale su me uvis. Bio sam sâm.
Zvečku pedala, i sad čujem, landara nezategnuti lanac
dok pridignut, sa uskog, tvrdog sica, snažnim zamasma nogu,
kao da koračam kroz vazduh, pomalo teturajući,
levo, pa desno, desno, pa levo, u brzim nagibima,
skoro vijorim.

Daljina me je osvajala, a ja sam
osvajao daljinu.

Svedočenje

U svakom od nas postoji čutanje,
sagorelo, tvrdo i crno, gde je, misliš,
sve.

Kao što od naraslih grana
nastaje ugalj, tako od reči
nastaje tišina.

Ali, te naoko, mrtve stvari,
znaju da zagreju tvoje srce.

Ako se ugalj zapali, ako se tišina
rastišini, plane vatra i od pepela
i smeha, nastaje novo prisustvo.

Odazivanje

Bojažljiva belina strepi
u svom trajanju. Ko će poverovati
u ono što se na njoj pokaže?
Zagledajući, ona je kao mreža
koju neko povlači, a moj pogled
mamac je za njeno pokretanje.
Usporena, napipava svoja
neizreciva mesta.
Pokušava sa sebe da skine
ljagu govora.

Osoj

Daleko od sunca, u senci,
od studeni, utrnula trava.
Govoreći isto, dosadno zeleno,
gluvonemom i gojaznom kamenju,
naginje se i ispruža.
Njeni zeleni,
oštri jezici, molećivo
privijaju se uz moje cipele,
da iznesu te zelene ožiljke,
da se na suncu zasjaje.

Sto

Iz buke, iz prelomljenih reči kao iz prelomljenog hleba
nastaju mrve. Nagnuo sam se da ti prišapćem: to je nečija glad.
Razbacane mrve, tvrde kao pesak koji je neko na nas
pobacao.
Kako da se usudim da ih pokupim? Zgrnem?
Stresem u gomilu?
Spasem?

Jezik

Šta govori ova vatra, planula, drhtavim plamenom?
Bože, jezik je to divlji, samo se oblizuje,
provlačeći svetlost kao iglu, kroz dim,
pritaji se pa se propinje, dok se pepeo sleže.
Tako su i moje reči pokorene. Izrečene, pa mi
ostaje samo ćutanje. Ognjište kao umuklo, suvo grlo.
Ko si ti?
Glas ti je sličan mome glasu,
još govoriš, potpaljuješ vatru.

Potop

Evo me, na zaraslom šumskom putu! Odazivam se,
pazeći na svaki korak, ali zakoraćih
u klizavu dubinu lišća i videh, kraj stopala,
na dnu, kao na dlanu, na blatnjavoj-srebrnastoj
pozadini
ko pedalj prostranoj, mirnu lokvu vode. Ogledalce
šumsko.
Mrtva svetlost na njegovoj površini plivala je, hoteći
pogled da mi potopi. Gusta, od ustajalosti, troma.
Jedna grančica nad nju se nadvila i svojim njihanjem
želi je pokrenuti. Bar da joj namreška lice.
Odjednom, sleteo je list i nasukao se na plićak.
Sudarile su se dve tišine,
uz ogroman prasak.

Proleće

Proleće izlazi, iz zime, izvire iz njene vode. Gleda okolo!
 Mokro od rođenja, kao mladunče, stresa sa sebe strah.
 Pogled je prostor. Pogledaj!
 Nadošle vode, kao ogledala, nose sve što vidim.
 Zamočvare polja i dvorišta.
 Zaglibiš se, i zacrveniš, gledajući.
 Ta voda teći će sve do leta! Svetlost koju je sneg upijao
 sad se oslobodila i svud je pala. Sloboda je doći tamo
 gde si nekad
 bio. Kao ljuska bačena u vodu, znati opstati, u silovitom
 ljuljanju.
 Koga oplakuje tolika voda, mutna i umorna, od puta?
 Kroz jedan, jedini dan, prošla su sva četiri
 godišnja doba. Zemlja se odaziva nebu, više!
 Kroz pupove i mirise, iz lelujave, prezelene trave.
 Gledaj – žumanci maslačka obavijeni zujom pčela
 uskoro će se
 pretvoriti u bele mehuriće, pune semena, kao govor.
 Vetar je iznenada zaduvažao.
 Zeleni noževi travki zabodeni u vlažnu zemlju
 klate se dodirujući skramu tragova. Zgrčene, zelene
 nožice skakavaca,
 zabelele su se u skoku, u visini, u šuštavom treperenju
 prozirnih krila.
 Voda grgoljavo-mutna, curi, kao da je zemlja
 progovorila. Tako stisnut ćutanjem naglo
 progovorim i ja, obnavljajući glas. Polja zamuljena,
 teška i mokra,
 vodena bujica je svuda ispustila teret.
 Svaka reč je davanje imena, ali i odgovor. Gledam
 kako svetlost raste.
 Peni u rosi. Pena je živi pepeo vode.
 Vres se provlači kroz ogradu. Miris omamljuje vazduh.
 Kamenje od žudnje za životom, pozeleni.
 U olistale krošnje uronio je vetar
 da se odmori na treperavom lišću. Njišu ga zaljuljane
 grane.

Jesen

Vreme je zarđalo sve po poljima. Lišće se ukrutilo kao
 lim. Škripi.
 Lukava lisica, u trku, dok stigne plen, sve rastera. Boje
 se utiskuju
 jedna u drugu. Kao moje stope u vlažnu zemlju punu
 tragova.
 Iz sunca počinje da se isijiva studen. Mraz steže
 belinom.
 Zažutelo, zarumenelo, pocrvenelo. Zašuštalo. Svuda.
 Nebo presvučeno oblacima. Sunce proviruje kroz njih
 kao kroz
 poluotvorene kapke. Žmirka. Pod tako malim krovom,
 u sobici, u svakom biću, gomila se tišina.
 Kao trule jabuke, naslonjene, jedna na drugu,
 da ih lepi mekoća. Tako smo se zbližili. Tako smo nežni,
 lako pristajemo. Jedni od drugih, kroz šapat,
 uzimamo postojanost. Sazreli, imamo više vremena.
 Ali, u šapatu trunu naše reči,
 sabiraju i oduzimaju, sve misleći da je
 sigurnije da se jedna na drugu nagnu i prespu.
 Pa, na koga da se oslonim? Zar na tvoje rame?
 Bilo bi to kao mrlja na mrlju, sećanje na sećanje, obraz
 na obraz.
 Reč na reč, možda.
 Da proletimo kroz reči, kao insekti iz larve,
 u ovo popodne i njegovo vreme,
 do sumraka.

У Кошутњаку

Јован Радуловић

УЛОМАК ИЗ КЊИГЕ ПРИПОВЈЕДАКА *СУМЊИВА САХРАНА*, СКЗ, БЕОГРАД 2012.

Кад је око једанаест сати напустио докторову ординацију у Клиничком центру и спуштао се покретним степеницама, прво што је Павлу пало на памет било је да телефонира Ирени и закаже јој састанак у вечерњим сатима код ресторана „Голф“ у Кошутњаку. Да дође таксијем и буде тачна; Павле ће је већ чекати тамо. Глас му је био миран, можда мало хладнији, речи одмереније него иначе. Шта је с њим, је ли покварен? питала је Ирена. Није покварен, не могу ти објашњавати. Дођи таксијем, поновио је време и место састанка, искључио мобилни... Путем поред кафане „Кошута“ и паркиралишта, никад се раније није возио таксијем. Увек својим аутомобилом, последњих десетак година моћним црним џипом wrangler. С леве стране је чувена ледина или ливада, на којој аутомобиле паркирају љубавници, један до другог. Луксузне лимузине са затамњеним стаклима, крнтије, чак и фиће — права демократија, нико никоме не смета. С времена на време отвори се прозор, избацују се згужване мараме, празне лименке кока-коле и кондоми. Још мало, пали се мотор, па фарови, аутомобил се покреће у рикверц, излази на асфалтни пут, његово мјесто заузима следећи... Колико се дневно аутомобила овде заустави, колико љубавних сношаја се обави? Све зависи од околности, казала је Ирена. Од времена — киша, снег, сунце; дан или ноћ. Једном је рекао Ирени: Ова ледина, па и читав Кошутњак је легализовано љубавно паркиралиште. Састајалиште, исправила га је она, чини јој се да је тако лепше. Јесте, лепше је, сложио се Павле... Такси се пењао поред Хајдучке чесме, возач је секао оштре кривине, сигуран да му из супротног правца ништа не прети. Овај пут, узбрло, једносмеран је, као и онај, с друге стране, низбрло, што се поврх топчидерског гробља спушта и састају се код кафане „Кошута“. Такси се попео до последње, најоштрије кривине — лево се скреће према Видиковцу и Лабуловом брду, десно према „Голфу“ и Бановом брду. Замолио је таксисту да стане, остатак пута до „Голфа“ прошећати, пропешачити. Како хоћете, казао је таксиста, паркирао уз крај, изговорио цифру коју је откуцао таксиметар... Остало му је четрдесет минута до састанка с Иреном, кренуо је доњом, попличаном стазом, на којој увек има мање шетача. Они што цогирају, на главној су стази, посутој старим лишћем и маховином, обележеној разним упутствима и бројевима. Кошутњак је чудо, често је говорио сам себи. За шетњу и лагано трчање, бирао је уске стазе, где су се шетачи, при сусрету пропуштали. Од хиподрома и коњичке школе често би наишли коњаници. Њима су се сви склањали, пењали уз брину, никад раније није био ближе коњским сапима. Дивио се њиховој висини, лепоти, снази, како су његовани. Копита су се усецала у земљу, избацивали су балегу у касу, десетак метара. Џокеји — често жене — управљали су моћним животињама, без напора. Исте вечери урадио је неколико скица и цртежа црних коња. Касније, претворио је то у слику *Зима на хиподрому*. Белина, снег, једва видљиви црни коњи и коњаници. Слика је награђена на Октобарском салону, познати ликовни критичар му је честитао речима: Браво, маестро... Онај ко уме овако користити белу и црну боју, савладао је све тајне сликарства... Дубље у шуми наишао би на дрвокрадице, махом Цигане. Малим тестерама, чији звук би се једва чуо, вешто и брзо би претестерисали храстово стабло, обалили га, одсецали гране, опет пилили на мање трупце, трпали у пластичне вреће. Циганке би пртиле вреће на леђа, односиле до паркираних аутомобила, углавном крнтија... Сретао је и жене, које су заједно са мужевима, ашовима ископавали земљу црницу испод храстова лужњака. Таква — црна и растресита — прија цвећу. Одношење земље, једнако као и сеча стабала, забрањена је. Шта ће на крају остати од Кошутњака? Тако је то са нашим светом. Кради државно док те не ухвате. Кад те ухвате и запрете казнама, прави се луд, ниси знао, где пише да је тако нешто забрањено? Ако и пише, кажи: не знам да читам... Ево и оног пропланка, на коме су пробали оформити гробље кућних љубимаца — маца и куца. Радници градског зеленила и паркова, на пријаву шетача — противника таквог гробља — поравнали би такве хумке, затирали их ако би се убрзо нове створиле.... Боже, на неким хумкама су били крстови, на другима поруке, венчићи и букети цвећа, чудна имена. Невиђено бизарно! Фотографисао их је, помишљао да направи неку слику, али рука га није слушала, одустао је... Ту је и мало шири измак на који су са асфалтног пута сишли љубавници у варбургу. Било му је помало

смешно и забавно: како неко може водити љубав на тврдим и неудобним седиштима варбурга? Али, може. Варбург је, вероватно, лако сишао, кад се после вођења љубави требало вратити на пут, искрсао је проблем. Точкови су шлајфовали, пропадали у блато, у том моменту је наишао Павле, застао, било му је жао колеге-швалера. Жена је изашла из аутомобила, пушила, чекала да њен љубавник изведе варбург на чврст пут. Павле је понудио помоћ, то се и њему може десити, под задње точкове ставио је грање и кору храста, гурао из све снаге. Коначно, варбург је кренуо, дочепао се тврдог пута, жена је бацила недопушену цигарету, заузела своје место до возача, нису му захвалили, а помогао им је да реше озбиљан проблем. Неколико корака од тог места, иза храста се појавио младић, тридесетих година, трпао је двоглед под јакну. Уплашени воајер, Ђубре, рекао је Павле. Вероватно је уживао у њиховој муци с варбургом, као и пре тога, посматрајући их двогледом док су водили љубав. Одскочио је од храста, звиждукао, крвнички погледао Павла, претекао га, вероватно је пожурио на другу позицију, да лови љубавнике у аутомобилима. Можда је и препознао Павла, ко зна колико пута је пратио њега и Ирену. Стигао је до ширег зараванка, где се често заустављао и водио љубав с Иреном. Његов моћни Wrangler није пишљиви варбург да се не би могао извући кад се негде спусти. Трагови шара аутомобилских гума, згужване марамице и тетрапакови, празне лименке пива и кока-коле, у земљу утиснути кондоми – по њима капи кише и росе, попут гусеница или пужева голаћа. Кондом. Која чудна и једноставна стварчица? Кажу, измишљена већ у старом веку. Мали и ружни комад пластике, од кога зависи да ли ће силни сперматозоиди бити ништа, или ће један, ако га пропусти, створити човека. Генија или идиота, најчешће просечњака. Кондом је брана или препрека да се то не деси. Од тог ружног комадића пластике, лепо упакованог, а који се данас нуди свуда – на киосцима, апаратима по аеродромима и апотекама, зависи да ли ће земаљску куглу насељавати више жена него мушкараца, просечњака или идиота. Имаћемо мање и понеког генија, који би нас својим изумом или идејом усређио... Зима и снег у Кошутњаку, сумрак се претвара у праву ноћ. У топлоту је џипу, с Иреном, зауставили су се на овом измаку, уз сам руб асфалта. Није се усудио да сиђе дубље, сетио се колеге с варбургом. На задњем седишту прекривени њеном дугачком бундом, приљубљени, преплитали су ноге. Одједном: шофершајбну је покрило неко чудовиште. Глава човека, лица приљубљеног уз стакло, чули су његово дахтање. Нагнуо се напред, извукао пиштољ из касете, закопчао панталоне, притиснуо аларм и упалио фарове. Човек се откотрљао у влажан снег, одскочио, захрамао на леву ногу, десном руком је подизао панталоне, фарови су осветлили голу и белу стражњицу. Заробљен и заслепљен светлошћу није имао куд; распет као на крсту, залепио се за храст, чекао. Павле је изишао из џипа, репетирао пиштољ, позвао га да се окрене и приђе му. Под претњом пиштољем, човек је подигао руке, панталоне су му пале испод колена, тужна и претужна слика људске немоћи и болесне страсти. Дозволио му је Павле да навуче панталоне, закопча их, увукао га је у џип, на предње седиште. Ирена, замотана у бунду, мирно је пушила, реч није проговорила. Запретио му је да ће га одвести у најближу полицијску станицу, а може га и убити. Зато мора све испричати о себи. Несрећни човек, педесетих година, Павлов и Иринин заробљеник или талац, дрхтавим гласом причао је о својој воајерској страсти, која га опседа већ двадесет година. Породичан је човек, ожењен, има сина и кћер, сви би рекли да је с њим све у реду, али он не може против своје страсти. По занимању је војно лице, мајор у једној београдској касарни, изговорио је и број војне поште. Његови у кући мисле да је заузет војним обавезама у касарни, надају се да ће стићи на вечеру... Запамтио је Павлов џип, број регистарских таблица, пре месец дана, на истом овом месту, пришао им је веома близу, приљубио је лице уз бочно стакло. Водили су љубав испод женине бунде, чуо их је нејасно, видео комешање њихових тела, преплитање ногу, то се не заборавља. Тражи их и чека данима, био је сигуран да ће се вечарас појавити, и није се преварио... Заборавио се, претерао, попео се на хаубу џипа, приљубио лице уз стакло, завршило се како није очекивао. Страст је победила војнички опрез. Павла је изненадила мајорова искреност. Официр наше славне армије! Мајор је висок чин, никако му није ишло у главу, да један официр, под чијом је командом можда више од стотину војника, може бити ухваћену овако нечем. Ирена је касније говорила да их је слагао, није он никакав официр; воајер његовог калибра, има невиђен у машту, способност да измишља невероватне приче. Павле је веровао да их није лагао. Пустио га је, мајор је брзо напустио џип, отрчао у мрак. Убрзо су га опколили пси луталице, хорски лавез, мајор је викао и бранио се. Колико је Павле близу границе коју је робујући својој страсти, давно прекорачио официр воајер? Сетио се демонстрација и протеста из децембра '96. због покрадених избора. Свакога дана у вечерњим сатима, лидери опозиције су организовали протестне шетње, хиљаде демонстраната су их пратили београдским улицама. Павле је био у Иренином стану, чули су буку и вику, устали су из кревета, не палећи светло, пришли су прозору, гледали иза завесе. Напред је ишао аутомобил с разгласом, за њим загрљени лидери опозиције, па хиљаде демонстраната са чегртаљкама и пиштаљкама. Промрзли, шаролико обучени, промуклих гласова, више су остављали утисак беде него снаге која неког може да победи. Пришао

је Ирени с леђа, ставио јој руке на бокове, она се нагнула над радијатор, водили су љубав. То вече је заиста било незаборавно. Хиљаде људи је учествовало у лепоти њиховог сношаја. Као мушкарац, био је јачи и моћнији од хиљада оних, што су те вечери пролазили улицом испод Ирениног прозора. Ту, на дохват њихових руку и погледа, једини је он поседовао лепо женско тело. Иренини кичмени пршљенови и лопатице су се затезали и опуштали... У Апдајковој причи „Спасилац“ прочитао је: *Лепота једне жене није ни у каквој претераној развијености појединих делова, нити у некој општој хармонији која се може постићи помоћу sectio aurea, или неком сличном естетском празноверицом, већ у арабески њене кичме. У тој извијеној линији којом леђа прелазе у задњи део. Ту, ту се налази драж, и у томе лежи лепота женског тела.*

Код чесме, подигнуте у спомен на политичара који је на том месту отет и касније убијен, зауставио се такси. Павле је био сигуран – њим се довезла Ирена, стајао је двадесетак корака даље и почео јој махати, пре него је она њега спазила. Кренуо јој је у сусрет, грљење и љубљење, без речи кренули су иза „Голфа“, преко травнатог пропланка. Била је ту њихова омиљена клупа, по којој је размештао сликарски прибор, скице, цртеже, незавршене композиције. Понеки пролазник би се кратко зауставио, погледао, па продужио. Павлу није сметала знатижеља других. Поред клупе је његово омиљено стабло дивље крушке, са ситним и опорим плодовима, глог са црвеним бобицама... Сели су без речи, Ирена је запалила цигарету, чекала да Павле први нешто каже. Он је тај који је, на овакав начин, заказао овај састанак. Да ли се њихова веза након петнаест година коначно завршава? Појавила се друга, млађа љубавница, или је жена, коначно, после дугогодишњих слутњи, ипак открила, а Павле јој признао? Шта год да јесте, једном је морао доћи крај... Тешко сам болестан рекао је. Био сам на разним снимањима ових дана, детаљним прегледима. Карцином је захватио јетру, желудац, плућа. Убрзано отказују, апетита немам, губим на тежини. Још неколико недеља, највише два-три месеца, и готово... У пичку материну, казала је Ирена, бацила цигарету, нагазила је ципелом... Плашио се својих првих речи, али и њених. За сада је све добро прошло, био је миран, речи које је читав дан планирао изговорио је, глас му није задрхтао, Ирена је сочно опсовала, сад могу наставити... Иностранство? упитала је. Вреди ли пробати на некој клиници у иностранству? Не, превише је одмакло. Велика гњаважа, још већи трошак. Мирно сам прихватио своје стање, жена и деца још не знају. Ти си прва којој сам саопштио овакву вест. Лепо од тебе, баш си ме обрадовао, хвала на поверењу, запалила је другу цигарету, дубоко увукла дим... Морам завршити неке послове, пет-шест започетих слика, да припремим пристојну изложбу, и ту је крај. Ирена је ћутала, дубоко увлачила дим, узео ју је за руку, принео устима, љубио прст по прст, па надланицу... Дај, молим те, не балави, никад то ниси раније радио. Повукао је руку. За петнаест година њихове везе и љубави, никад није изговорила тако ружну ријеч. Не балави! Зар је морала баш вечерас, после свега што јој је рекао, изговорити ту реч? Шта, после те речи, може он њој још рећи?... Жао ми је што ниси родила моје дете, а била је прилика. Био би то сад дечкић од тринаест, четрнаест година. Погледала га је као непознатог, насртљивог сапутника у возу или аутобусу, чије случајне додире рукама или ногама, жели одмах прекинути, заледити погледом. Заћутао је, присетио се ондашњих Ирениних речи: Поносна сам и срећна што носим твоје дете. Ако родим, биће то моја и твоја тајна, ничија више. Уплашио се њених речи и намере, кратко и хладно јој рекао: То што носиш је само твој проблем, реши га што пре можеш... Неколико дана се нису виђали, ни чули, а онда се Ирена јавила, наставили су по старом, она је свој проблем решила, није га више Павлу помињала. Зар је морао баш вечерас да је подсећа, то је заборављено, као да није ни постојало... Пробао се на свој рачун мало нашалити... Замисли доктора, идиота, саветовао ми је да пожурим и напишем тестамент. Докторе, рекао сам му, је ли ви бринете о здрављу пацијента, или о њиховим правним и имовинским проблемима? Идиот... Ирена је устала са клупе, није коментарисала Павлове и докторове речи. Упутили су се „Голфу“, споро, раздвојени, попут пара који је имао жестоку препирку, али сваки час може креснути варница и препирка се наставити. На „Голфовом“ паркиралишту свега два аутомобила, шетача нема, Павле је пришао чесми, ставио шаке под млаз хладне воде, најпре принео устима, па се поквасио по врату и челу. Ирена је са мобилног позвала такси, говорила локацију где се налазе. Имамо среће, казала је, стићи ће за три-четири минута. О каквој то срећи ова жена говори? Зар срећа може бити то што неће дуго чекати такси, што ће се брзо растати? Зар петнаест година блискости и праве среће може тако лако и брзо нестати?... Такси је стигао, Павле је отворио задња врата, да пропусти Ирену, али је она била та која је преузела команду, села је напред, до возача, залупила вратима. Павле се на задњем седишту шћућурио, попут уљеза који ће бити почашћен бесплатном возњом. Ирена је изговорила Павлову, па своју адресу, упитала може ли запалити цигарету. Таксиста је дозволио; Павлу се возња, повратак у град, семафори, раскрснице, скретања лево и десно, претворило у вечност. Мутило му се у глави, неће се ваљда онесвестити, ову најдужу возњу мора издржати... Зауставили су се двадесетак метара од његове зграде, није понудио новац за возњу, без једне једине речи искобељао се са задњег седишта, остао сам на улици. Такси је нестао иза угла, знао је: он и Ирена се никада више неће видети.

Биљешка о писцу:

Јован Радуловић (Полача код Книна, 1951), приповједач, романсијер, драмски писац, сценариста и уредник.

Књиге приповједака: *Илинштак* (1978), *Голубњача* (1980), *Даље од олтар* (1988), *Голубњача и друге приповијетке* (1989), *Изабране приповијетке* (1995), *Замка за зеца* — приче за децу (1998), *У Исламу Грчком* (1999), *Идеалан плац* (2000), *Најлепше приповетке Јована Радуловића* — избор Душана Иванића (2001), *Старе и нове приче* (2002), *Нема Веронике и друге приче* — ауторов избор (2005), *Мама врана, тата врана и деца вроне* (2006), *Изгубљени топоними* (2007).

Романи: *Браћа по матери* (1986), *Прошао живот* (1997), *Од Огњене до Благе Марије* (2008).

Књиге документарно-прозних и есејистичких записа: *По српској Далмацији* (1995), *Зрна из плев* (2007), *Случај "Голубњача"* — за и против (2008), *Уронити у матицу живота* (2009).

Драме: *Голубњача* (1982), *Учитељ Доситеј* (1990), *Бора под окупацијом* (2006).

Телевизијски и филмски сценарији — као књига (2004).

Телевизијске драме и сценарији: *Вучари Доње и Горње Полаче* (1978), *Челичење Павла Плетикосе* (1980), *Браћа по матери*, филм и телевизијска серија (1988), *Глава шећера* — по М. Глишићу (1990), *Свирач* — по М. Глишићу (1998), *Стари врускавац* — по Св. Ранковићу (2000), *Бора под окупацијом* — изведен и као телевизијска драма на РТС (2006).

Осим филмских и телевизијских сценарија, Радуловић је и аутор десетак радио драма извођених на програмима Радио Београда.

Све Радуловићеве књиге објављене су у више издања, а Графички атеље "Дерета" објавио је *Изабрана дела* Јована Радуловића у седам књига (2001–2004).

Приредио је за штампу *Изабрана дела* Владана Деснице, *Изабрана дела* Мирка Королије и *Изабране радове* Марије Илић Агапове.

ПАРТИСКА УСКОГРУДОСТ

ПО ИЗБОРУ ЧЕДОМИРА ВИШЊИЋА

ЦРТИЦА

★

Наш јавни и политички живот ранијих година развијао се у знаку партиске тесногрудости и искључивости. Партиски прваци, такозване вође, прегањали су се у јавности и бездушно набављали један на другог читаве товари погрда. Дозвољеним и недозвољеним средствима отимали су се о власт. Што је мени као партизану дозвољено, није теби као политичком противнику.

Један обичан догађај из онога времена може лепо да илуструје партиска тесногруда схватања.

То је било за време тзв. напредњачке владавине. Осамдесетих година прошлога столећа излазио је лист „Видело“, орган напредњака. На њему су сарађивали највиђенији чланови напредне странке, а уредник је био познати приповедач Лаза Комарчић. Он је као и остали политичари био загрижен партизан.

Једнога дана деси се овај случај: на благајни Народне банке, непажњом самога благајника, учини се ова пометња: на шалтеру благајничком стоје два човека, са признаницама за наплату. Једно је свештеник из унутрашњости, а друго трговац из Дубровачке улице. Случај је хтео да оба потраживача имају иста презимена. Благајник прими њихове признанице и умоли их да мало причекају. Свештеник је имао да наплати пет стотина, а трговац пет хиљада динара. Благајник прозове једнога и поп приђе први шалтеру. Благајник се из непажње помете и место пет стотина изброи и исплати свештенику пет хиљада динара... Свештеник ћути, чини се невешт, узима мирно избројану суму и брзим корацима измиче из банке не осврћући се. Кад је дошао ред да благајник исплати трговца са пет хиљада динара, он му изброи пет стотинарки. Трговац диже ларму; направи се галама. Благајник одмах увиде своју велику погрешку и журно посла банчине момке на улицу да попа пронађу и врате... Али је већ све било касно: поп као да је у земљу пропао. Оптрчали су момци све оближње улице, у свим правцима тражећи свештено лице — нигде попа да нађу. Назад се благајник сети полиције и њој повери тражење попа.

Међутим тај се догађај рашчучо по вароши. И један врло виђен члан уредништва „Видела“, сазнавши за ову ствар исприча је уреднику Лази Комарчићу: како је поп из унутрашњости здипио пет хиљада динара.

Наљути се Комарчић страшно. Огорчен на све попове, стаде грдити:

— Срамота! Зар је то свештеник! Зар је то слуга божјег олтар! То треба одмах обријати и на робију послати. То је, смео бих се заклети, неки радикалски ђилкош...

И љутито закључује:

— То не сме остати некажњено!

Но баш пред сам свршетак ове Комарчићеве филипике наиђе Радоје Радојловић у уредништву, а Лаза га још с врата дочека:

— Је ли, бога ти, Радоје, чуо си о оној поповој свињарији с Народном банком? Шта кажеш ти на то?

Радоје, који је био стасит и снажан, погури се мало, диже обе руке увис и поче њима да тресе у ваздуху.

— Море, ћути, Лазо, да се даље не чује, да нам брука на пуца.

— Како то? — ишчуђава се Комарчић.

— Море, не питај, Лазо! Тај поп не само да је виђен члан наше странке, него је, брате, члан странкиног одбора...

Комарчић изненађен разрогачио очи; али наједанпут, као из навијеног сата, избии из њега сасвим друга нота. Раскорачи се на сред собе и стаде млатарати рукама.

— Е, па, брате, није ни поп крив. Какав је то благајник, што не пази коме даје новац!... Шта је крив сиромас поп? Човек му избројао паре, овај их узео, стрпао у џеп и отишао... Шта се њега тиче што је благајник шамута? Њега бих ја казнио...

ИЗ КЊИГЕ: МИЛЕ ПАВЛОВИЋ, *АНЕГДОТЕ ИЗ ЖИВОТА НАШИХ КЊИЖЕВНИКА И УМЕТНИКА*, НАРОДНА КЊИГА, БЕОГРАД, 1953.

PANOPTIKUM

Goran Borković

ZORAN ĐINĐIĆ TRIJUMFIRAO NA BITEF-U

Predstavi *Zoran Đinđić* Olivera Frljića, u produkciji Ateljea 212 iz Beograda, dodijeljen je Grand Prix Mira Trailović 47. Beogradskog internacionalnog teatarskog festivala (BITEF). Specijalno priznanje žirija dobila je predstava 55+ Boruta Šeparovića, u produkciji Montažstroja iz Zagreba. Politikina nagrada za najbolju režiju dodijeljena je Jerneju Lorenciju za predstavu *Oluja* Mestnog gledališta ljubljanskog, koja se našla i među tri najbolje prema glasovima publike. Pobjednička predstava, Frljićev autorski projekt o društvenim i političkim okolnostima koje su dovele do ubojstva srpskog premijera Zorana Đinđića prije deset godina, kao i o posljedicama tog događaja za budućnost Srbije, premijerno je izvedena u svibnju prošle godine u Ateljeu 212 nakon čega je podijelila stručnu i širu javnost. Festivali su je uglavnom izbjegavali, ali je zato još uvijek je na stalnom repertoaru Ateljea 212. Među četiri srpske od ukupno 12 predstava bila je i predstava *Ubiti Zorana Đinđića* novosadskog Studentskog kulturnog centra, u režiji Zorana Pakovića, koja preispituje motive i posljedice atentata na premijera. Žiri 47. BITEF-a jednoglasno je dodijelio specijalnu nagradu za jedinstven koncept i glumački ansambl predstavi 55+ Boruta Šeparovića, izražavajući posebno priznanje tome što taj projekt Montažstroja daje glas ljudima koji ga inače ne dobivaju – pripadnicima generacije starije od 55 godina. Publika je proglasila najboljom najdužu predstavu na ovogodišnjem BITEF-u, šestosatni komad *Galeb* Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada koji je režirao Tomi Janežič iz Slovenije. Čehovljevi *Galeb* dobio je ocjenu 4,79. Na drugom mjestu (4,46) je predstava *Žene u narodnoj skupštini* subotičkog Narodnog pozorišta – novovremeno tumačenje Aristofanove drame, u režiji Nikole Zavišića, dok je treća slovenska *Oluja*.

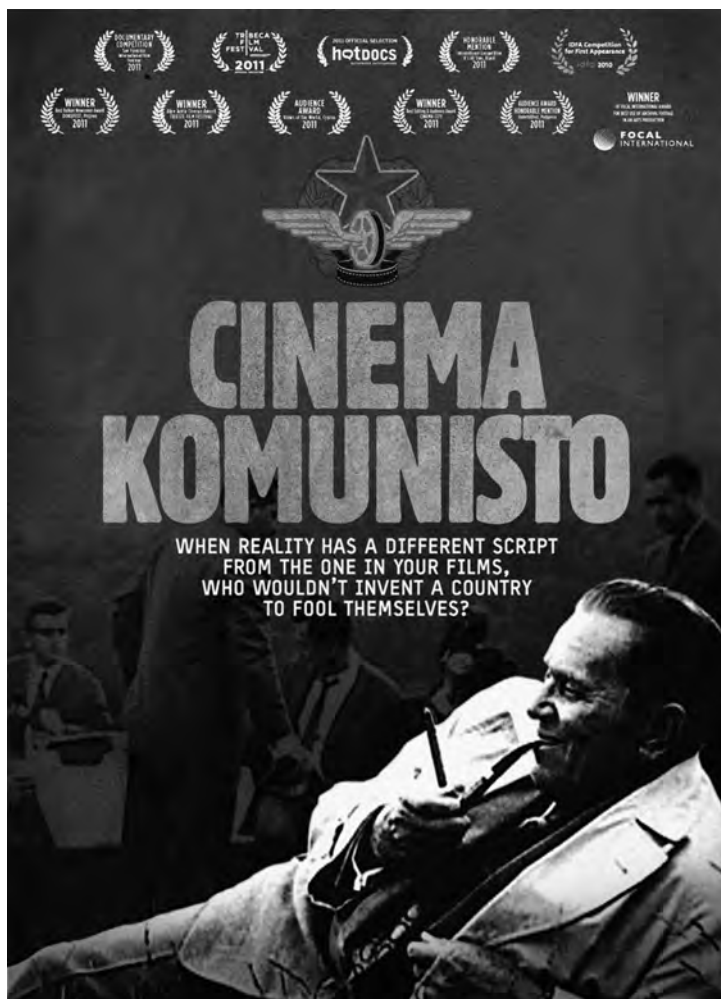
BASARA OBJAVIO GNUSOBE

U izdanju Lagune objavljen je novi roman Svetislava Basare *Gnusoba* s podnaslovom "karikatura". Radi se o kratkom i eksplozivnom satiričnom prikazu društva u kojem živimo, koje se prikazuje kroz dijalog dvaju likova, Mandarića i Masleše. Oni raspravljaju o, po njima, uzaludnoj ideji Zorana Đinđića da svoje sunarodnjake dovede u kakav-takav red, objašnjavaju izdavači. Autor o svojoj knjizi kaže da glavni junaci *Gnusobe* nisu, kako će se mnogima na prvi pogled učiniti, ličnosti koje se u njemu pojavljuju i koje u njemu govore. "Glavni junak romana je nesputano preterivanje. Mnogima će se, takođe, učiniti da sam u *Gnusobi* baš preterao sa preterivanjem, ali ja mislim da nisam dovoljno preterao, jer je – kada je reč o stvarima, ljudima i pojavama o kojima pišem – nemoguće preterati. Profesor na Departmanu za literaturu i komunikacije Fakulteta za medije i komunikacije Novica Milić je, povodom *Dugovečnosti*, rekao da proza ima obavezu da kaže apsolutno sve, pa čak i ono što se ne sme reći. U *Gnusobi* sam to pokušao, ali nisam rekao ni trećinu", rekao je Basara koji je za roman *Uspon i pad Parkinsove bolesti* 2006. godine dobio Ninovu nagradu za najbolji roman.

CINEMA KOMUNISTO POČEO SE PRIKAZIVATI U FRANCUSKIM KINIMA

Kad nećemo mi, ima tko hoće. Višestruko nagrađivani dugometražni dokumentarac *Cinema komunisto*, u režiji Mile Turajlić, počeo se emitirati u kinima u Francuskoj i to uz odlične kritike tamošnjih medija. U distribuciji francuske kuće "Les Films des Deux Rives" u Parizu se prikazuje od 18. rujna, dok će se od 9. listopada naći na repertoaru kina širom Francuske, saopćila je srpska producerska kuća "Dribbling Pistures". Tako je u novinama La Croix zapisano da su nakon pariške premijere ljudi iz kina izlazili zaprepašteni slikama jedne epohe, i to ne samo ljubitelji povijesti, nego i svi oni koji su zainteresirani za putovanje u središte zemlje koje više nema. Magazin Le Figaro je zapazio da "u svom fantastičnom, nagrađivanom dokumentarcu, Mile Turajlić, arhivom i svjedočenjima, oživljava vrijeme i mjesta koja su sada napuštena". "Najimpressivnije? Priča o čovjeku koji je Titu putem projektora prikazao više od 8000 filmova", piše Le Figaro. U Le Mondeu je zabilježeno da *Cinema komunisto* prati razvoj jugoslavenskog filma, tj. umjetnosti i kulture koje su bile u neraskidivoj, organskoj vezi s političkom moći. "Ta je veza, međutim, u Jugoslaviji bila posebna, kao što je i Titov 'socijalizam' bio krajnje jedinstveno iskustvo", ocijenio je novinar francuskog lista.

Zbog velikog zanimanja publike, produžen je termin prikazivanja u Parizu. Mila Turajlić je kazala da je gledaoce najprije privukla dobra kritika, a potom i usmena preporuka. "Iskristalisala su se tri utiska. Prvo, starije generacije su zainteresovane za taj period. Mnogo ljudi zna za Tita, ali nisu znali za njegovu pasiju prema filmu. Drugi veoma jak utisak je njima šokantna činjenica da filmski grad propada. Apsolutno su zapanjeni i pitaju mogu li nekako da pomognu, a treći utisak je da mladi ljudi imaju veliku potrebu da raspravljaju o tome zašto je propala Jugoslavija, jer je to njima potpuna nepoznanica", istakla je redateljica.

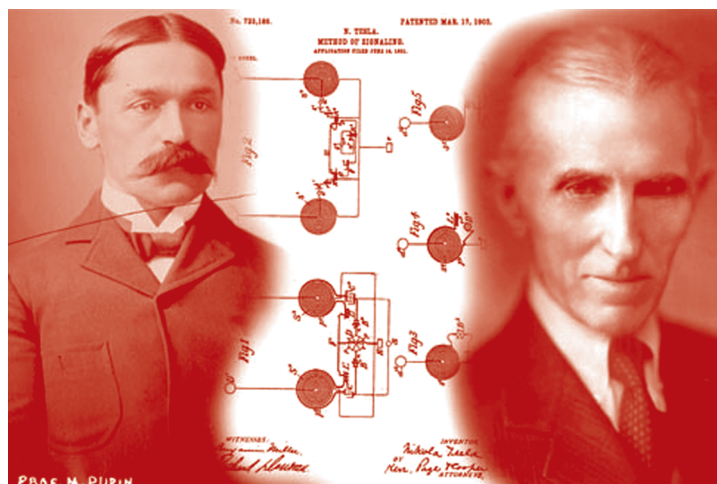
OBNOVLJEN SVETI GEORGIJE UBIVA AŽDAHU

Beogradsko kazalište Atelje 212 obnovilo je kultnu predstavu *Sveti Georgije ubiva aždahu*. Čuveni komad Duška Kovačevića obnovljen je po režiji Ljubomira Mucija Draškića, ali s drugom glumačkom podjelom. U postavi je sve isto kao na prvom izvođenju 1986. godine, uz muziku Vokija Kostića, scenografiju Petra Pašića, kostime Jasmine Nešić, snimljeni glas Cuneta Gojkovića, dramaturga Ivanu Dimić, ali su svi glumci «uskočili» u uloge svojih prethodnika. Glavne uloge u ovoj predstavi i obnovljenoj glumačkoj postavi tumače Marinko Madžgalj (Gavrilo), Bojan Žirović (Đorđe) i Sofija Juričan (Katarina). U prvoj izvedbi glavne uloge igrali su Petar Kralj, Dragan Nikolić i Dara Džokić. "Posle 27 godina od premijere (1986), uoči obeležavanja 100 godina od početka Velikog rata, Atelje 212 ponovo na svojoj sceni obnavlja čuvenu predstavu o ljubavnom trouglu koji se odvija u klanici Prvog svetskog rata sa novom podelom", navedeno je na

web stranici Ateljea 212. "Čudna je stvar taj srpski mentalitet. Kada okrene na dobro i rađaju se veliki ljudi: naučnici, lekari, pisci, pesnici. A kada okrene na zlo i proradi nekontrolisana srdžba, iracionalni inat i zli, pakosni, lažljivi jezici, i sve se stavi u službu zvanu 'u korist naše štete'. U osnovi, o tome i jeste drama *Sveti Georgije ubiva aždahu*", kaže u uvodu Dušan Kovačević.

VIRTUALNA IZLOŽBA O PRIJATELJSTVU PUPINA I TESLE

U Idvoru, rodnom mjestu naučnika i izumitelja Mihajla Pupina predstavljena je izložba virtualnog muzeja na adresi www.mihajlopupin.rs koja bliže opisuje odnos Pupina s Nikolom Teslom. Izložba predstavlja jednu od aktivnosti kojima će 2014. biti obilježeno 160 godina od Pupinovog rođenja. Virtualni muzej koji je počeo s radom u maju ove godine odaje počast Pupinu, počasnom doktoru 18 univerziteta, dobitniku Pulitzerove nagrade za autobiografiju *Od pašnjaka do naučenjaka*, čiji dijelovi su bili obavezna lektira u američkim školama i počasnom konzulu Srbije u SAD. Autorica postavke o Pupinu i Tesli Aleksandra Ninković-Tašić objasnila je da u 1500 članaka iz američke štampe o odnosu dvojice naučnika ne postoji ni jedno mjesto na kojem se spominje njihov sukob, usprkos glasinama koje su od njih pravile rivale. Izložba podcrtava sličnosti Pupina i Tesle — odnos s majkama koje su im bile velika podrška i uzori, podsjeća na njihova duhovna iskustva i stavove prema tradiciji budući da su obojica puno crpila iz narodnog stvaralaštva i smatrala da sudbina jednog naroda nije vođena samo naporima izuzetnih ljudi, već i snagom tradicije te zemlje. "Oba naučnika su bili veliki poštovaoci umetnosti. Tesla se divio delu Laze Kostića i prevodio je pesme Jovana Jovanovića Zmaja, a Pupin je slušao savete slikara Uroša Predića o tome koja dela treba da odabere i ostavi kao poklon svojoj zemlji", kaže Aleksandra Ninković-Tašić.

TOMAŽ ŠALAMUN OVOGODIŠNJI DOBITNIK NJEGOŠA

Njegoševa nagrada, prestižno priznanje za književnike južnoslavenskih naroda, za ovu godinu dodijeljena je slovenskom pjesniku Tomažu Šalamunu, autoru više od 40 zbirki poezije, koje su prevedene na dvadesetak svjetskih jezika. Odluku o nagradi donio je međunarodni žiri koji su činili akademik Zdenko Lešić (Bosna i Hercegovina), prof. dr. Svetlozar Igov (Bugarska), akademik Katica Čulavkova (Makedonija), prof. dr. Aleš Debeljak (Slovenija), prof. Filip

David (Srbija), akademik Sreten Perović (Crna Gora) i predsjednik Vlaho Bogišić (Hrvatska). Žiri je raspravljao o 21 prijedlogu koje su kandidirali selektori nakon čega su sačinili uži izbor od devet kandidata (Svetislav Basara, Georgi Gospodinov, Drago Jančar, Miljenko Jergović, Mladen Lompar, Mateja Matevski, Tomaž Šalamun, Vlada Urošević i Marko Vešović). Na kraju se odlučivalo između Šalamuna, Matevskog i Jančara. Članovi žirija, kako je istaknuto, suglasili su se da Njegoševa nagrada nastavlja tradiciju estetskog vrednovanja književnih djela koja svojim specifičnim jezičnim, stilskim i kulturnim kodovima, prevazilazi uske nacionalne granice i evoluiru u široki, ne samo slavenski, već globalni kod. Šalamun je rođen u Zagrebu, a odrastao u Koprnu. Na Ljubljanskom univerzitetu diplomirao je povijest umjetnosti. Dobitnik je brojnih književnih nagrada, među kojima su dvije Prešernove, kao i Europske nagrade za poeziju i Zlatnog venca Struških večeri poezije u Ohridu.

“MEŠA SELIMOVIĆ” ZA PROZNI PRVIJENAC MILORADA POPOVIĆA

Crnogorski književnik, esejist i pjesnik Milorad Popović dobitnik je književne nagrade “Meša Selimović” za svoj roman prvijenac *Karnera* na govornom prostoru BiH, Hrvatske, Srbije i Crne Gore. Nagrada je dodijeljena u Narodnom pozorištu u Tuzli tijekom održavanja književne manifestacije “Cum grano salis”. Nagrada “Meša Selimović” sadržava statu mastionicu i pero te novčano priznanje od 3500 eura. “Književna nagrada je svojevrsna pohvala u svemirskoj avanturi pisca. Ovakva nagrada mnogo utječe na profesionalni status autora i njegov društveni položaj. Ja sam do sada dobio mnogo nagrada, ali ova je dakako najvažnija, zbog toga što je nagrada ‘Meša Selimović’ postala najvažnija nagrada na jugoistoku Europe”, rekao je Milorad Popović nakon što je dobio nagradu.

Roman *Karnera* prvi je roman Milorada Popovića nakon osam objavljenih knjiga poezije i četiri knjige eseja. “Vidite, to se nikada ne zna. Ja sam ovaj roman napisao u istom životnom dobu kada je Meša Selimović napisao svoj roman *Derviš i smrt*. Nikada ne znate kako to sazrijeva. Ja sam eminentno pjesnik i moj neki unutrašnji dah i ritam je pjesnički. Ali, vjerojatno je trebalo neko sazrijevanje, moje neko iskustvo životno i književno da bi se usudio da napišem roman i da to ima neku vrijednost”, kaže Popović čiji je roman *Karnera* slojevita priča o crnogorskom dvadesetom stoljeću koja se referira na najširi balkanski prostor. „Radnja romana odigrava se u Cetinju, Makedoniji, Albaniji, Hrvatskoj, Rimu. Govori se o jednoj cetinjskoj porodici kroz nekoliko generacija. U jednom dijelu je to ljubavna priča, a velikim dijelom to je priča o devedesetim godinama, godinama rata, tranziciji... To je jedna slojevita struktura s mozaičnim elementima, s elementima izmišljenih citata postmodernizma”, pojasnio je Popović. U najužoj konkurenciji s Popovićem bila su još četiri romana: *Dugovečnost* Svetislava Basare (Srbija), *Belladonna* Daše Drndić (Hrvatska), *Planet Friedman* Josipa Mlaka (Hrvatska) i *Odlaganje, parezija* Andreja Nikolaidisa (Crna Gora).

SJEĆANJEM PROTIV ZABORAVA 1: “NADA DIMIĆ”

U okviru prvog Festivala alternative i ljevice u Šibeniku (FALIŠ), održanog u rujnu, predstavljen je rad “Što se dogodilo s Nadom”, umjetnika Borka Čelara, o životu legendarne partizanke Nade Dimić

po kojoj je bila nazvana i tvornica trikotaže u Zagrebu. Rad se, kako je rekao Čelar, bavi odnosom prema kulturi sjećanja u društvu u kojem je sjećanje prije svega uvjetovano potrebom za političkom korektnošću. Projekt obuhvaća dvije priče iz različitog povijesnog konteksta koje povezuje ime i pojam “Nada”. Prva se bavi Nadom Dimić kao poznatom antifašistkinjom i partizankom prvog sisačkog odreda. Druga se odnosi na tvornicu “Nada Dimić” koja je u stečaju završila kao “Endi international”. “Malo koga danas zanimaju sudbine i imena antifašističkih heroja koji bi trebali biti utjelovljenje vrlina bivšeg društvenog poretka, kao ni sudbine nekad uspješnih tvornica koje su nestale u tišini, baš kao i bista Nade Dimić iz nekadašnje Aleje narodnih heroja u Sisku”, naveo je Čelar. Instalaciju čini kompozicija na dvije zidne površine sastavljena od velikog centralnog lika Nade Dimić, preko kojeg se nižu crni kubusi s portretima žena tekstilnih radnica i njihovim osobnim stvarima poput ukosnica, naočala, fotografija, kozmetike...

SJEĆANJEM PROTIV ZABORAVA 2: LOGORI SMRTI

Beogradski Oktobarski salon na Starom sajmištu predstavio je projekt “Living Death Camp”, odnosno “Živi logor smrti”, koji istražuje povezanost dva koncentraciona logora u bivšoj Jugoslaviji. Riječ je o logoru Staro Sajmište u Beogradu iz Drugog svjetskog rata i logoru iz 1990-ih Omarska u Prijedoru. Dio dokumentacije tog istraživačkog projekta, koji se bavi pitanjem mogućnosti izgradnje memorijala i spomenika danas, ukazujući istovremeno na nužnost proizvodnje društvenosti i znanja na mjestu politike sjećanja, bit će predstavljen i na izložbi 54. Oktobarskog salona “Niko ne pripada tu više nego ti” u bivšoj robnoj kući *Kluz*, sada Zepter Expo centru.

Prema tvrdnjama autora projekta, logori se ne mogu se tek tako poslati u povijest samo zato što predstavljaju prostorne ostatke prošlosti. Površine na kojima su bili smješteni danas su u upotrebi: na jednoj se nalaze umjetnički studiji, Romi, izbjeglice iz ratova 1990-ih, radionice i male zanatske radionice, dok je na drugoj rudnik željeza kojim od 2004. godine upravlja “Arcelor Mittal”, najveći proizvođač čelika na svijetu. Iako se funkcionalni status te dvije lokacije s vremenom promijenio, ti logori smrti, prema navodima autora projekta, “žive” svoju krvavu povijest koje se provodi drugim sredstvima. Osnovna koncepcija projekta je da je jedina politička intervencija u logici logora smrti da se to mjesto konceptualizira kao “plenum”, kao prostor u kojem će sve prezasićene povijesti tih lokacija moći koegzistirati usprkos svojim međusobnim tenzijama, uključujući i onu logora smrti. Oktobarski salon u Beogradu predstaviti će u 54. izdanju više od 30 umjetnika i umjetničkih grupa koji će, uz niz drugih učesnika u pratećim programima, pokušati da različitim vizualnim i diskurzivnim metodologijama istraže i promisle temu (ne)ljudske prirode.

Komemoracija u Varivodama, 28. 09. 2013. / foto: Barbara Blasin

AUTORI

RADOJE ARSENIĆ / ŽIVKO BJELANOVIĆ / BARBARA BLASIN / GORAN BORKOVIĆ
TOMISLAV BRLEK / BRANKO ČOLOVIĆ / RADE DRAGOJEVIĆ / JOVICA DROBNJAK
VESELIN GOLUBOVIĆ / MIRNA JASIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / IGOR MARKOVIĆ
ĐORĐE MATIĆ / LJUBINKA MILINČIĆ / TAMARA OPAČIĆ / JOVAN RADULOVIĆ
BORIS RAŠETA / SANJA ŠAKIĆ / MARKO TOMAŠ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / NIKOLA VUJČIĆ

VARIVODE, 28. 09. 2013. / FOTO: BARBARA BLASIN

www.skdprosvjeta.com

CIJENA 20 KN